

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ, ΛΑΡΙΣΑ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ-MBA»

ΕΠΙΤΑΧΥΝΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

EXPEDITING THE GREEK JUSTICE DELIVERY SYSTEM AND
DOING BUSINESS IN GREECE OF CRISIS

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΕΙΡΗΝΗ ΚΥΡΓΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΛΑΡΙΣΑ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2018 – 2019

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΑΥΤΟΔΥΝΑΜΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η συγκεκριμένη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών του ΠΜΣ Πλήρους Φοίτησης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας: «Διοίκηση Επιχειρήσεων-MBA» έχει συγγραφεί από εμένα προσωπικά και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό. Η εργασία αυτή, έχοντας εκπονηθεί από εμένα, αντιπροσωπεύει τις προσωπικές μου απόψεις επί του θέματος και το κείμενο είναι γραμμένο με τα δικά μου λόγια και δεν αποτελεί προϊόν λογοκλοπής από τρίτες πηγές. Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης διπλωματικής αναφέρονται στο σύνολό τους, δίνοντας πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο.

Ιανουάριος, 2020

Ειρήνη Κυργιακοπούλου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Ιωάννη Παπαδημόπουλο, για τους νέους δρόμους στη γνώση που μου άνοιξε και για την εμπιστοσύνη που έδειξε στο πρόσωπό μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διατριβή επικεντρώθηκε στη διερεύνηση της ανάγκης για επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης ως κρίσιμου παράγοντα για την οικονομική ανάπτυξη της Χώρας. Συγκεκριμένα, ο κύριος στόχος της διατριβής επετεύχθη μέσα από τη μελέτη δευτερογενών δεδομένων που αντλήθηκαν από τον ετήσιο Πίνακα Αποτελεσμάτων της ΕΕ στον Τομέα της Δικαιοσύνης, καθώς και την ετήσια έκθεση Doing Business της Παγκόσμιας Τράπεζας, κυρίως, όμως, μέσα από τη συγκεντρωτική παρουσίαση της νομολογίας και την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας. Αρχικά αναλύεται η θεωρία των θεσμών και ο ρόλος αυτών, τυπικών και άτυπων, στην οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας, με την ελληνική κρίση να αντιμετωπίζεται πρωτίστως ως κρίση θεσμική. Μεταξύ των θεσμών με τη μεγαλύτερη επίδραση προκρίνεται το δικαιοδοτικό σύστημα μιας χώρας και η συνακόλουθη επιτάχυνση στην απονομή της δικαιοσύνης. Τονίζεται ότι ο συσχετισμός αυτός είναι μια πρόσφατη σχετικά τάση στον ευρωπαϊκό και ιδιαίτερα στον ελληνικό χώρο. Έτσι, η ελληνική Πολιτεία αναγκάστηκε στη λήψη μιας σωρείας μέτρων προς αυτή την κατεύθυνση στα πλαίσια των προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας. Με βάση τους κύριους τομείς παθογένειας, όπως προκύπτουν από τον Πίνακα της ΕΕ και την Έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας, διαμορφώνονται και οι κυριότερες παρεμβάσεις. Αυτές αφορούν την ενσωμάτωση των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας στη δικαστηριακή πρακτική, την προώθηση των εξωδικαστικών μεθόδων επίλυσης των διαφορών και ιδιαίτερα της διαμεσολάβησης και την αναμόρφωση του Πτωχευτικού Κώδικα, έτσι ώστε να είναι πιο φιλικός προς τον καλόπιστο οφειλέτη και να του παρέχει μια δεύτερη ευκαιρία δραστηριοποίησης. Τα μέτρα κρίνονται θετικά. Ωστόσο, η διαμορφωμένη νοοτροπία, η έλλειψη πολιτικής βούλησης και οι αντιδράσεις των ομάδων προσοδοθηρίας υποσκάπτουν την εφαρμογή τους. Τέλος, μεταξύ των άλλων παρεμβάσεων που εξετάζονται, τονίζεται η ανάγκη για εκπαίδευση των εμπλεκόμενων στη δικαστική διαδικασία, έτσι ώστε να είναι πιο αποτελεσματική και αποδοτική η χρήση των νέων εργαλείων που προσφέρονται.

Λέξεις- κλειδιά: Επιτάχυνση της Απονομής της Δικαιοσύνης, Οικονομική Ανάπτυξη, Θεωρία των Θεσμών, Τυπικοί και Άτυποι Θεσμοί, Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας, Εξωδικαστικές Μέθοδοι Επίλυσης Διαφορών, Διαμεσολάβηση, Πτωχευτικός Κώδικας, Ομάδες Προσοδοθηρίας, Εκπαίδευση

ABSTRACT

This dissertation focused on the examination of the need for accelerating the Greek justice delivery system, as this is deemed to be a crucial factor for the economic development of the country. The main aim of the dissertation was achieved by studying survey data from the annual European Justice Scoreboard as well as the Doing Business Report, but mostly by gathering and presenting the relevant statutes and bibliography. The main framework of the dissertation is the theory of institutions, formal and informal, and their impact on the economic development of a country. Thus, it is proposed that the Greek crisis is mainly an institutional crisis. The judicial and legal system of a country as well as the speedy delivery of justice are considered to be among the most influential institutions. However, this discourse on institutions and development is a relatively new current in Europe and especially in Greece. Thus, the Greek State was forced to take a great number of measures which were also prerequisites for foreign aid projects. The most important of them involve the incorporation of information and communications technologies into judicial practice, the promotion of alternative dispute resolution methods, especially of mediation, and the revision of the Bankruptcy Code, so that it is friendlier to the honest debtor who now has the chance for a fresh start. Although the measures are positive, their implementation is undermined by the general mentality, the lack of political will and the reactions of rent-seeking groups. Finally, amongst the other interventions under scrutiny, the education of all parties involved in the judicial process is deemed as most important so that they can use the new tools in a most efficient and effective way.

Key words: Acceleration of the Justice Delivery System, Economic Development, Theory of Institutions, Formal and Informal Institutions, Information and Communications Technologies, Alternative Dispute Resolution Methods, Mediation, Bankruptcy Code, Rent-seeking Groups, Education

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΑΥΤΟΔΥΝΑΜΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ii
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	iii
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	v
ABSTRACT	vi
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	vii
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ	xiii
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΣΧΗΜΑΤΩΝ	xiv
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
1.1. Ερευνητικό πρόβλημα / Συνεισφορά διατριβής	1
1.2. Στόχοι διατριβής.....	2
1.3. Ερευνητικές υποθέσεις.....	2
1.4. Δομή διατριβής.....	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΙ - Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ.....	7
2.1. Οικονομική μεγέθυνση ή ανάπτυξη;	7
2.2. Δείκτες μέτρησης της οικονομικής ανάπτυξης	8
2.3. Σύντομη οικονομική ιστορία	9
2.3.1. Κλασικό μοντέλο	9
2.3.2. Νεοκλασικό μοντέλο	10
2.3.3. Μαρξιστικό μοντέλο.....	10
2.3.4. Θεωρία κόστους συναλλαγών	11
2.3.5. Αξιολόγηση μοντέλων	11
2.4. Νεοθεσμική Σχολή.....	12
2.5. Άτυποι θεσμοί	15
2.5.1. Τρόπος λειτουργίας άτυπων θεσμών	15
2.5.2. Δημιουργία και επικράτηση άτυπων θεσμών.....	16

2.5.3. Αλλαγή άτυπων θεσμών	16
2.6. Διεθνείς οργανισμοί και θεωρία των θεσμών	17
2.6.1. Τα δύο κυρίαρχα συστήματα δικαστικής παράδοσης	17
2.6.2. Προγράμματα βοήθειας και Κράτος Δικαίου	18
2.6.3. Περιεχόμενο δικαστικής και νομικής μεταρρύθμισης	19
2.6.4. Αξιολόγηση προγραμμάτων βοήθειας	20
2.7. Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα ως θεσμική κρίση	22
2.7.1. Η πορεία προς την κρίση	22
2.7.2. Η ελληνική θεσμική κρίση.....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	26
3.1. Μεθοδολογικά εργαλεία.....	26
3.2. Δεδομένα και συμπεράσματα για το ελληνικό δικαιοδοτικό σύστημα.....	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (ΤΠΕ-ICT).....	38
4.1. Εισαγωγή.....	38
4.1.1. Τεχνολογίες εντός των δικαστηρίων	38
4.1.2. Τεχνολογίες διακίνησης πληροφοριών	39
4.1.3. Αρχές ανάπτυξης και εφαρμογής των τεχνολογιών πληροφορίας.....	40
4.1.4. Κύριοι παράγοντες ανάπτυξης και εφαρμογής τεχνολογιών πληροφορίας.....	41
4.1.5. ΕΕ και ΤΠΕ	41
4.2. ΤΠΕ και ελληνική πραγματικότητα.....	42
4.2.1. Υφιστάμενη κατάσταση	42
4.2.1.1. Οργάνωση της Δικαιοσύνης.....	42
4.2.1.2. Βαθμός μηχανοργάνωσης ΥΔΔΑΔ και Υπηρεσιών αυτού	43

4.2.2. Αξιολόγηση υφιστάμενης κατάστασης	44
4.2.3. Πρόγραμμα έργων	47
4.2.3.1. Επιδιωκόμενοι στόχοι	47
4.2.3.2. Κατάλογος έργων	48
4.2.3.3. Χρονοδιάγραμμα υλοποίησης έργων	50
4.2.3.4. Δημιουργία Ομάδας Διοίκησης Έργου (Ο.Δ.Ε.)	52
4.2.4. Αξιολόγηση έργων - Προτάσεις	53
4.2.4.1. Προβλήματα στο σύστημα Εθνικού Ποινικού Μητρώου .	53
4.2.4.2. Προβλήματα στο σύστημα ηχογράφησης και αποηχογράφησης των συνεδριάσεων των δικαστηρίων	54
4.2.4.3. Προτάσεις	56
4.2.4.4. Προτάσεις Ολομέλειας των Προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδας	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ (ΕΞΩΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ) ΜΕΘΟΔΟΙ	
ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ	58
5.1. Εισαγωγή	58
5.1.1. Διαπραγμάτευση	58
5.1.2. Συνδιαλλαγή/συμφιλίωση	59
5.1.3. Διαιτησία	59
5.1.4. Διαμεσολάβηση	60
5.1.5. Κριτική των εξωδικαστικών μεθόδων επίλυσης ιδιωτικών διαφορών	60
5.1.6. Ευρωπαϊκή Ένωση και εξωδικαστικές μέθοδοι επίλυσης διαφορών	61
5.2. Εναλλακτικές μέθοδοι επίλυσης των διαφορών στην Ελλάδα..	62
5.2.1. Νομοθετική αντιμετώπιση εξωδικαστικών μεθόδων επίλυσης διαφορών	62
5.2.2. Διαμεσολάβηση - Ν. 4512/2018	64

5.2.2.1. Κυριότερα σημεία του ν. 4512/2018.....	64
5.2.2.2. Βασικές αρχές διαμεσολάβησης	65
5.2.2.3. Λοιπά χαρακτηριστικά – πλεονεκτήματα της διαμεσολάβησης.....	67
5.2.3. Αντιδράσεις στο ν. 4512/2018	68
5.2.3.1. Ολομέλεια Προέδρων των Δ.Σ.Ε. κατά της υποχρεωτικότητας της διαμεσολάβησης.....	68
5.2.3.2. Προβλέψεις Ευρωπαϊκής Ένωσης και ελληνικού Συντάγματος.....	69
5.2.3.3. Διαμορφωθείσα πλειοψηφούσα άποψη Δ.Ολ.ΑΠ	70
5.2.3.4. Διαμορφωθείσα μειοψηφούσα άποψη Δ.Ολ.ΑΠ	70
5.2.3.5. Συζήτηση επιπλέον ενστάσεων κατά του ν. 4512/2018..	72
5.2.3.6. Αίτημα προώθησης της δικαστικής διαμεσολάβησης	75
5.2.3.7. Μερικές τελικές παρατηρήσεις	76
5.2.4. Αξιολόγηση ν. 4512/2018 - Προτάσεις.....	77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: ΠΤΩΧΕΥΣΗ – ΕΞΩΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΟΦΕΙΛΩΝ	
.....	80
6.1. Εισαγωγή.....	80
6.1.1. Επιχειρηματικότητα και αποτυχία	80
6.1.2. Σύγχρονες αντιλήψεις για την πτώχευση.....	81
6.1.3. Χαρακτηριστικά πτωχευτικού δικαίου φιλικού προς την επιχειρηματικότητα.....	82
6.1.4. Πιθανές αρνητικές επιπτώσεις του φιλικού προς τον οφειλέτη πτωχευτικού δικαίου	84
6.1.5. Πτωχευτικό δίκαιο και Ευρωπαϊκή Ένωση	84
6.2. Ο Ελληνικός Πτωχευτικός Κώδικας.....	85
6.2.1. Νομοθετική αντιμετώπιση της πτώχευσης.....	85
6.2.2. Τρόποι πραγμάτωσης των βασικών στόχων του ΠτΚ	85

6.2.2.1. Ενίσχυση της αποτελεσματικότητας-επιτάχυνση της διαδικασίας.....	86
6.2.2.2. Ενίσχυση της εξυγιαντικής λειτουργίας του πτωχευτικού δικαίου.....	88
6.2.2.3. Δυνατότητα επαναδραστηριοποίησης-Παροχή δεύτερης ευκαιρίας	93
6.3. Εξωδικαστικός μηχανισμός ρύθμισης οφειλών.....	94
6.3.1. Λόγοι θέσπισης ν. 4469/2017.....	94
6.3.2. Πρόσωπα που αφορά	95
6.3.3. Πεδίο εφαρμογής	95
6.3.4. Η υποβαλλόμενη αίτηση.....	96
6.3.5. Υποχρεωτικά χαρακτηριστικά συμφωνίας	98
6.3.6. Ο ρόλος του συντονιστή.....	99
6.3.7. Μέτρα προστασίας του οφειλέτη	100
6.3.8. Δικαστική επικύρωση της απόφασης.....	101
6.3.9. Λόγοι απόρριψης της συμφωνίας.....	101
6.3.10. Συνέπειες μη τήρησης της συμφωνίας	102
6.4. Συμπεράσματα-Προτάσεις	103
6.4.1. Πτωχευτικός Κώδικας.....	103
6.4.2. Εξωδικαστική ρύθμιση οφειλών.....	106
6.4.3. Προτάσεις Συνδέσμου Ελλήνων Βιομηχάνων (ΣΕΒ)	107
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ^ο : ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΚΔΔ, ΚΠΟΛΔ ΚΑΙ ΚΠΔ.....	108
7.1. Τροποποίηση ΚΔΔ.....	108
7.1.1. Ν. 3900/2010	108
7.1.2. Ν. 4055/2012	111
7.2. Τροποποίηση ΚΠολΔ.....	112
7.2.1. Ν. 3994/2011	112
7.2.2. Ν. 4055/2012	113

7.2.3. Ν. 4335/2015	116
7.2.4. Ν. 4512/2018	117
7.3. Τροποποίηση ΚΠΔ & ΠΚ	117
7.4. Γενικά μέτρα και προτάσεις	118
7.4.1. Δικαστικοί Λειτουργοί και Δικαστικοί Υπάλληλοι	118
7.4.2. Μείωση δικαστηριακής ύλης.....	119
7.4.3. Χωροταξία και υποδομές.....	120
7.4.4. Διαδικαστικές αλλαγές.....	120
7.4.5. Διοικητική δίκη.....	121
7.4.6. Λοιπά μέτρα	121
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 ^ο : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	122
8.1. Έλεγχος ερευνητικών υποθέσεων διατριβής	122
8.2. Συμπεράσματα.....	124
8.3. Προτάσεις	125
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	127
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	127
ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	132
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ ΑΠΟ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ.....	138
ΝΟΜΟΙ-ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ-ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ.....	139

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 3.2. 1: Στοιχεία σχετικά με τη διαδικασία πτώχευσης στην Ελλάδα	36
---	----

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

Σχήμα 3.2. 1: Νομοθετική και ρυθμιστική δραστηριότητα το 2018.....	28
Σχήμα 3.2. 2: Χρόνος εκδίκασης αστικών υποθέσεων (1 ^{ος} βαθμός/ημέρες)	29
Σχήμα 3.2. 3: Χρόνος εκδίκασης αστικών υποθέσεων σε όλους τους βαθμούς το 2017 (1 ^{ος} , 2 ^{ος} , 3 ^{ος} βαθμός/ημέρες) (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019) .	29
Σχήμα 3.2. 4: Χρόνος εκδίκασης διοικητικών υποθέσεων (1 ^{ος} βαθμός/ημέρες) ...	30
Σχήμα 3.2. 5: Χρόνος εκδίκασης διοικητικών υποθέσεων σε όλους τους βαθμούς το 2017 (1 ^{ος} , 2 ^{ος} , 3 ^{ος} βαθμός/ημέρες) (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)	30
Σχήμα 3.2. 6: Αριθμός εκκρεμών διοικητικών υποθέσεων (1 ^{ος} βαθμός/στους 100 κατοίκους) (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019).....	31
Σχήμα 3.2. 7: Κρατικές δαπάνες για τα δικαστήρια (ως ποσοστό του ΑΕΠ).....	32
Σχήμα 3.2. 8: Κρατικές δαπάνες για τα δικαστήρια (έτος 2017, ποσόστωση των εξόδων) (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019).....	32
Σχήμα 3.2. 9: Αριθμός Δικαστών (στους 100.000 κατοίκους)	33
Σχήμα 3.2. 10: Αριθμός δικηγόρων (στους 100.000 κατοίκους)	33
Σχήμα 3.2. 11: Εκπαίδευση Δικαστών σε διάφορους τύπους δεξιοτήτων	34
Σχήμα 3.2. 12: Διαθεσιμότητα ηλεκτρονικών μέσων	34
Σχήμα 3.2. 13: On line πρόσβαση του κοινού σε δημοσιευμένες δικαστικές αποφάσεις (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)	35
Σχήμα 3.2. 14: Βαθμός προώθησης των εναλλακτικών μεθόδων επίλυσης των διαφορών (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019).....	35
Σχήμα 3.2. 15: Αντίληψη για την ανεξαρτησία των δικαστηρίων και των δικαστών (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019).....	36

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι θεσμοί «αποτελούν το σημαντικότερο παράγοντα που επηρεάζει την οικονομική ανάπτυξη, περισσότερο από τη γεωγραφία, το κλίμα ή τους φυσικούς πόρους» (Χατζής, 2015). Διακρίνονται σε τυπικούς, ήτοι τους κανόνες δικαίου (Σύνταγμα, νομοθεσία, δικαστικές αποφάσεις, κανονιστικές διοικητικές πράξεις), και σε άτυπους, ήτοι τους κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς και δεοντολογίας, τα έθιμα και τις παραδόσεις. Ο ρόλος των θεσμών, στα πλαίσια ενός Κράτους Δικαίου, είναι η μείωση του κόστους (ενδογενούς και εξωγενούς) που ενέχει κάθε συναλλαγή. Στην Ελλάδα το κόστος των συναλλαγών είναι τεράστιο, γι' αυτό και η ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του δικαστικού συστήματος κρίνεται πρωταρχικής προϋπόθεσης για την οικονομική της ανάπτυξη (Coase, 1960; Χατζής, 2012, 2015).

1.1. Ερευνητικό πρόβλημα / Συνεισφορά διατριβής

Το ερευνητικό πρόβλημα της παρούσας διατριβής αφορά την αδυναμία δραστικής επίλυσης του κρίσιμου ζητήματος της αναποτελεσματικότητας του ελληνικού δικαστικού συστήματος, παρά τον τεράστιο αριθμό των νομοθετικών παρεμβάσεων και των τροπολογιών που έχουν κατατεθεί από το 2010 και μετά. Η συζήτηση γύρω από το θέμα κρίνεται επιτακτική, καθόσον η κρίση συνεχίζεται, ενώ τα μέτρα που κατά καιρούς υιοθετούνται τις περισσότερες φορές φαίνονται αποσπασματικά, εισαγόμενα από τους εποπτικούς της χώρας Οργανισμούς και χωρίς έναν εποικοδομητικό διάλογο με τους εμπλεκόμενους φορείς και την Κοινωνία γενικότερα.

Ο συσχετισμός της αποτελεσματικότητας της δικαιοσύνης με την οικονομική ανάπτυξη είναι σχετικά πρόσφατη τάση στον Ευρωπαϊκό χώρο και ακόμα περισσότερο στην Ελλάδα, γι' αυτό και υπάρχει ένα εμφανές κενό στη βιβλιογραφία γύρω από το θέμα. Αυτό το κενό φιλοδοξεί να καλύψει η παρούσα διατριβή όπου γίνεται προσπάθεια: α) εντοπισμού των κυριότερων σημείων απαιτούμενης παρέμβασης και β) διερεύνησης των σημαντικότερων νομοθετημάτων, καθώς και της εφαρμογής αυτών. Με άλλα λόγια, μελετάται η ελληνική πραγματικότητα και ιχνηλατούνται οι διεθνείς τάσεις, παρουσιάζεται συγκεντρωτικά η σχετική νομολογία και αξιολογείται κριτικά, ενώ παράλληλα

αναζητούνται οι επιπτώσεις στην επιχειρηματική δραστηριότητα στην Ελλάδα, με τελικό στόχο την κατανόηση της υπάρχουσας κατάστασης και τη διαμόρφωση βέλτιστων πρακτικών.

1.2. Στόχοι διατριβής

Βασικός στόχος της παρούσας διατριβής αποτελεί η διερεύνηση της επιτακτικής ανάγκης για λήψη και ενίσχυση δραστικών μέτρων επιτάχυνσης της απονομής της δικαιοσύνης, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον φιλικό για την ανάπτυξη της εγχώριας επιχειρηματικότητας, αλλά και για την πολυπόθητη προσέλκυση ξένων επενδυτικών κεφαλαίων. Στα πλαίσια αυτά και μετά από τη μελέτη της σχετικής νομολογίας, της αρθρογραφίας και των ετήσιων εκθέσεων εγχώριων και παγκόσμιων οργανισμών, όπως ο ΣΕΒ (2017, 2019), το Συμβούλιο της Ευρώπης (2019) και η Παγκόσμια Τράπεζα (2019), τίθενται οι παρακάτω επιμέρους στόχοι που είναι:

- 1) Πώς το δικαστικό σύστημα επηρεάζει την επιχειρηματική δραστηριότητα και την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας γενικότερα.
- 2) Ο εντοπισμός των κυριότερων προβλημάτων σε ό,τι αφορά την ταχύτητα απονομής της δικαιοσύνης στα ελληνικά δικαστήρια (αστικά, διοικητικά, αλλά και ποινικά).
- 3) Η έκταση της συνειδητοποίησης του προβλήματος από την ελληνική πολιτική ηγεσία, σε σχέση και με τις υποχρεώσεις της χώρας στα πλαίσια της επιτήρησης από τους Διεθνείς Οργανισμούς.
- 4) Η επισκόπηση και η ανάλυση των μέτρων που έχουν ληφθεί για την αντιμετώπιση του προβλήματος.
- 5) Η αξιολόγηση των μέτρων, η αποδοχή τους από τους εμπλεκόμενους και τα πιθανά προβλήματα που προκύπτουν κατά την εφαρμογή τους.
- 6) Η διερεύνηση της δυνατότητας βελτίωσης των ήδη ληφθέντων μέτρων και της ανάγκης για λήψη νέων.

1.3. Ερευνητικές υποθέσεις

Σύμφωνα με τους στόχους που διατυπώθηκαν παραπάνω και την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας διαμορφώνονται συνοπτικά οι εξής ερευνητικές υποθέσεις:

- 1) Η αποτελεσματικότητα ή μη του δικαστικού συστήματος έχει σοβαρές συνέπειες στην οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας, σε κρίσιμους μάλιστα τομείς, όπως είναι η τεχνολογία, οι επενδύσεις και η αποτελεσματική κατανομή των πόρων (Pinheiro, 1996; Παραϊοαννου, 2011; Χατζής, 2015).
- 2) Η ελληνική πολιτική ηγεσία αντιλαμβανόμενη το πρόβλημα, κατόπιν και των σχετικών συστάσεων που συμπεριλαμβάνονται στο πρόγραμμα οικονομικής της προσαρμογής (Γ' Μνημόνιο), έχει προβεί σε νομοθετικές πρωτοβουλίες και λήψη ανάλογων μέτρων για την αντιμετώπισή του (European Justice Scoreboard, 2019).
- 3) Τα ληφθέντα μέτρα φαίνεται να κινούνται προς τη σωστή κατεύθυνση, ωστόσο η αναποτελεσματικότητα του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης στην Ελλάδα παραμένει σε υψηλά επίπεδα (Doing Business around the World, 2019; European Justice Scoreboard, 2019; ΣΕΒ, 2019).
- 4) Η άρνηση συμμόρφωσης της κεντρικής διοίκησης με τις αποφάσεις των δικαστηρίων, η έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών σε εξωδικαστικούς μηχανισμούς επίλυσης των διαφορών, καθώς και οι αντιδράσεις δικηγόρων, αλλά και οι αντιρρήσεις δικαστικών λειτουργιών στις προκρινόμενες μεταρρυθμίσεις δημιουργούν την ανάγκη εντατικοποίησης των προσπαθειών για την αποδοχή των μέτρων (European Justice Scoreboard, 2019; Μποροδήμος, 2018; Μπρούσαλη, 2018; ΣΕΒ, 2019).
- 5) Υπάρχουν πολλά περιθώρια βελτίωσης των ήδη ληφθέντων μέτρων, που αφορούν, μεταξύ άλλων, περαιτέρω απλοποίηση των διαδικασιών και καταπολέμηση της γραφειοκρατίας.

1.4. Δομή διατριβής

Σε αυτά τα πλαίσια η παρούσα εργασία διαρθρώνεται περαιτέρω ως εξής: Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται συνοπτικά οι κυρίαρχες απόψεις για την οικονομική ανάπτυξη και τους δείκτες μέτρησης αυτής, καθώς επίσης και τα κυριότερα οικονομικά μοντέλα (κλασικό, νεοκλασικό, μαρξικό) εξελικτικά στο χρόνο, με έμφαση στη νεοθεσμική σχολή και τη θεωρία των θεσμών, τυπικών και

άτυπων. Παρουσιάζεται, επίσης, ο τρόπος που οι Διεθνείς Οργανισμοί διαμορφώνουν τα οικονομικά προγράμματα βοήθειας προς τις ασθενέστερες χώρες, με βάση τη θεωρία των θεσμών, ενώ η ελληνική οικονομική κρίση αντιμετωπίζεται ως θεσμική κρίση.

Στο τρίτο κεφάλαιο, αντλώντας στοιχεία κατά βάση από τον Πίνακα Αποτελεσμάτων της ΕΕ στον Τομέα της Δικαιοσύνης για το 2019 (European Justice Scoreboard, 2019), αλλά και από την ετήσια Έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας (Doing Business, 2019), παρουσιάζονται οι κύριες παθογένειες του ελληνικού δικαστικού συστήματος, που οδηγούν σε σημαντική καθυστέρηση στην απονομή της δικαιοσύνης, βλάπτοντας ουσιαστικά κάθε προσπάθεια για ανάπτυξη. Αυτές συνοψίζονται στην έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής, τα χαμηλά επίπεδα ηλεκτρονικοποίησης της δικαιοσύνης, την έλλειψη κουλτούρας εξωδικαστικής επίλυσης των διαφορών και το αναποτελεσματικό νομοθετικό πλαίσιο σε κρίσιμα πεδία, όπως αυτό της επιχειρηματικής αποτυχίας.

Στο τέταρτο, πέμπτο, έκτο και έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις προς την κατεύθυνση της επιτάχυνσης της απονομής της δικαιοσύνης και οι αντιδράσεις που προκαλούν, ενώ επιχειρείται η αξιολόγηση αυτών και διερευνάται η δυνατότητα βελτίωσής τους. Ειδικότερα:

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται η διεύθυνση των τεχνολογιών της πληροφορίας και επικοινωνίας στην καθημερινή πρακτική των δικαστηρίων, ένα φιλόδοξο έργο που περιλαμβάνει το Εθνικό Ποινικό Μητρώο (ΕΠΜ), το Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων Πολιτικής και Ποινικής Διαδικασίας (ΟΣΔΔΥ-ΠΠ), το Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων Διοικητικής Δικαιοσύνης (ΟΣΔΔΥ-ΔΔ), το Ολοκληρωμένο Σύστημα Πρακτικών Δικαστηρίων και το Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα Καταστημάτων Κράτησης, αλλά και άλλα, μικρότερης έκτασης, όπως η ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφου στα Πρωτοδικεία Αθηνών, Πειραιά και Θεσσαλονίκης, σε αναμονή της ολοκλήρωσης και εφαρμογής στην πράξη των παραπάνω. Τα εν λόγω έργα προσδοκείται ότι θα συμβάλουν τα μέγιστα στην ψηφιοποίηση της δικαιοσύνης, οι εξελίξεις, όμως, είναι αργές και αναμένεται να δοκιμαστούν στην πράξη για να αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητά τους.

Στο πέμπτο κεφάλαιο διερευνώνται οι εξωδικαστικές μέθοδοι επίλυσης των διαφορών. Οι εν λόγω μέθοδοι αντιμετωπίζονται κυρίως στον Αγγλοσαξωνικό

κόσμο ως ένας αποτελεσματικός τρόπος για τη μείωση της δικαστηριακής ύλης, ενώ τα τελευταία χρόνια και η Ευρώπη, παρά την έλλειψη ανάλογης κουλτούρας, φαίνεται να τις προωθεί. Δίνεται έμφαση στη διαμεσολάβηση, με ανάλυση της σχετικής διαδικασίας, των βασικών αρχών της, καθώς επίσης των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της. Ιδιαίτερα αναλύεται η υπ' αριθμ. 34/2018 απόφαση της Διοικητικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, η οποία, υιοθετώντας την άποψη της πλειοψηφίας, κρίνει τις διατάξεις του ν. 4512/2018 για την υποχρεωτικότητα της διαδικασίας αντίθετες προς τις συνταγματικές και υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεις των άρθρων 20§1 του Συντάγματος, 6§1 της ΕΣΔΑ και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ενωσιακής νομοθεσίας (κυρίως Οδηγία 2008/52). Η παρούσα εργασία ακολουθεί τη μειοψηφική άποψη, όπως διαμορφώθηκε στην εν λόγω απόφαση, καθόσον κρίνεται ότι ο νέος ν. 4512/2018 ρυθμίζει αρκετά ικανοποιητικά το πλαίσιο της διαμεσολάβησης και με βάση ένα πλαίσιο κινήτρων και κυρώσεων, όπως προτείνεται άλλωστε και από τον ενωσιακό νομοθέτη (Οδηγία 2008/52), προσπαθεί να δημιουργήσει ανάλογη κουλτούρα εξωδικαστικής συνδιαλλαγής.

Το έκτο κεφάλαιο αναφέρεται στην επιχειρηματική αποτυχία. Υιοθετείται η παγκόσμια τάση για ένα νομοθετικό πλαίσιο διαχείρισης της αφερεγγυότητας φιλικό προς τον οφειλέτη. Αναλύεται ο ν. 4446/2016 που αναθεωρεί τον ΠτΚ προς την κατεύθυνση αυτή, εκσυγχρονίζοντας το ελληνικό πτωχευτικό δίκαιο και εναρμονίζοντάς το με το ενωσιακό δίκαιο (Σύσταση C-2014/1500 της Επιτροπής και Πρόταση Οδηγίας 2016 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου). Οι κυριότερες μεταρρυθμίσεις αφορούν τη μείωση του χρόνου και του κόστους της πτώχευσης, σε συνδυασμό με την εξάλειψη καταχρηστικών πρακτικών του παρελθόντος, την έμφαση στην εξυγίανση βιώσιμων επιχειρήσεων και την παροχή δεύτερης ευκαιρίας στον οφειλέτη-φυσικό πρόσωπο. Συνδυαστικά με τον ΠτΚ αναλύεται και ο εξωδικαστικός μηχανισμός ρύθμισης οφειλών (ν. 4469/2017), που απευθύνεται κυρίως σε μικρές επιχειρήσεις. Μια επιπλέον σημαντική νομοθετική παρέμβαση αποτελεί το ΠΔ 133/2016 για τη ρύθμιση του επαγγέλματος του «διαχειριστή αφερεγγυότητας». Το νέο πλαίσιο αντιμετωπίζεται θετικά από την αγορά, όπως, όμως, προκύπτει και από τη σχετική έρευνα του ΣΕΒ (2019) η εμπειρία δείχνει ότι απομένουν πολλά ακόμα θέματα που χρειάζονται ρύθμιση ή αναθεώρηση.

Στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι σημαντικότερες τροποποιήσεις, κυρίως του ΚΔΔ και ΚΠολΔ, επικουρικά δε και του ΚΠΔ, στα πλαίσια των διαρκών, αλλά στην πράξη ανεπιτυχών, προσπαθειών για επιτάχυνση της απονομής δικαιοσύνης. Προτείνονται επίσης ορισμένα γενικότερα μέτρα προς την κατεύθυνση αυτή, με κυριότερο την εκπαίδευση, ή ακόμα και την εξειδίκευση των εμπλεκόμενων στη δικαστική διαδικασία.

Τέλος, στο όγδοο κεφάλαιο συμπυκνώνεται η συνεισφορά της παρούσας εργασίας που συνίσταται στη σύνδεση της επιχειρηματικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης με την ταχύτητα της απονομής της δικαιοσύνης, ιδέα σχετικά καινούρια στον ελληνικό χώρο, που προέκυψε κυρίως ως αποτέλεσμα πίεσης των Διεθνών Οργανισμών Οικονομικής Ενίσχυσης της Χώρας για τις ανάλογες μεταρρυθμίσεις και εδράζεται στη θεωρία των θεσμών. Αρχικά επιχειρείται ο έλεγχος των ερευνητικών υποθέσεων και στη συνέχεια συζητούνται τα κυριότερα συμπεράσματα, καθώς και οι σημαντικότερες προτάσεις διαμόρφωσης πολιτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΙ - Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

2.1.Οικονομική μεγέθυνση ή ανάπτυξη;

Το ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης απασχολεί τους ειδικούς από τη διαμόρφωση των πρώτων ακόμα οικονομικών θεωριών, πολύ πιο έντονα, όμως, μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και τις εκτεταμένες καταστροφές που αυτός προκάλεσε, καθώς επίσης και μετά την κατάρρευση των αποικιοκρατικών καθεστώτων. Είναι μάλιστα μια συζήτηση που συνεχίζεται ακόμα και σήμερα με ιδιαίτερη επίταση, έχει δημιουργηθεί δε ένα ειδικό πεδίο στην Οικονομική Επιστήμη με τον τίτλο Οικονομική Ανάπτυξη (Πεσμαζόγλου, 2015; Weil, 2013).

Ο όρος δεν είχε πάντα την ίδια σημασία. Αρχικά ταυτιζόταν με την οικονομική μεγέθυνση (economic growth), ήτοι την αύξηση της παραγωγικότητας και συνακόλουθα του εθνικού εισοδήματος. Όπως, όμως, αναφέρει ο αναπτυξιακός οικονομολόγος Amartya Sen (1983) «η οικονομική μεγέθυνση είναι μία μόνο άποψη της διαδικασίας της οικονομικής ανάπτυξης». Έτσι, τα τελευταία χρόνια αναφέρεται η έννοια της ανάπτυξης (development) ως μιας διαδικασίας που περιλαμβάνει την οικονομική, πολιτική και κοινωνική πρόοδο (Κολλίντζας, 2011; Πεσμαζόγλου, 2015; Yong-Shik, 2017).

Χαρακτηριστικά της ανάπτυξης με την παραπάνω έννοια, η οποία αλλιώς ονομάζεται και ολοκληρωμένη ανάπτυξη (holistic development), μπορούν να θεωρηθούν: η ευρεία αντιπροσώπευση των πολιτών στο πολιτικό σύστημα, τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα, η ισότητα των φύλων, το καθαρό περιβάλλον, η κυριαρχία του νόμου και η πρόσβαση στην εκπαίδευση. Μάλιστα, τα Ηνωμένα Έθνη έχουν εκπονήσει αναπτυξιακά προγράμματα προς την κατεύθυνση της ολοκληρωμένης ή αλλιώς της βιώσιμης ανάπτυξης (Yong-Shik, 2017).

Η κριτική που ασκείται βέβαια στην έννοια της ολοκληρωμένης ανάπτυξης είναι ότι είναι ασαφής και, το κυριότερο, ότι χρειάζεται πρώτα να εξευρεθούν οι αναγκαίοι πόροι, προκειμένου να υλοποιηθούν οι μη οικονομικοί στόχοι παρόμοιων προγραμμάτων. Αυτό, όμως, με τη σειρά του δε σημαίνει ότι πρέπει να εγκαταλειφθεί η επιδίωξη της ανάπτυξης με την παραπάνω έννοια, αλλά, αντίθετα, ότι χρειάζεται να τεθούν προτεραιότητες και να ληφθούν σοβαρά υπόψη οι

ανάγκες και οι περιορισμοί κάθε χώρας στο σχεδιασμό και την εκτέλεση οποιουδήποτε προγράμματος (Κολλίντζας, 2011; Yong-Shik, 2017).

2.2. Δείκτες μέτρησης της οικονομικής ανάπτυξης

Ο κυριότερος δείκτης μέτρησης της οικονομικής ανάπτυξης είναι το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ ή GDP-Gross National Product), το οποίο είναι το σύνολο των παραγόμενων αγαθών και υπηρεσιών μιας χώρας σε ένα έτος, εκφρασμένο σε χρήματα και μάλιστα σε δολάρια (για λόγους σύγκρισης των χωρών μεταξύ τους). Διακρίνεται σε ονομαστικό, που αποτιμά την αξία της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών σε τρέχουσες τιμές, και σε πραγματικό, που αποτιμά την αντίστοιχη αξία σε σταθερές τιμές του έτους βάσης. Το ποσοστό αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ από χρόνο σε χρόνο αποτελεί το ρυθμό ανάπτυξης μιας οικονομίας (rate of growth). Τέλος, ο λόγος του ΑΕΠ μιας χώρας προς τον πληθυσμό της δίνει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το οποίο δίνει ακριβέστερες πληροφορίες, αφού διορθωθεί με βάση το δείκτη ΙΑΔ (PPP-Purchasing Power Parity), ήτοι το Ισοδύναμο Αγοραστικής Δύναμης, που έχει σχέση με το διαφορετικό κόστος ζωής σε κάθε χώρα (Πεσμαζόγλου, 2015; Weil, 2013).

Προκειμένου, όμως, να δίνεται μια πληρέστερη εικόνα για το βιοτικό επίπεδο μιας χώρας, ο ΟΗΕ έχει δημιουργήσει το Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (ΔΑΑ ή HDI-Human Development Index), ο οποίος προκύπτει συνολικά από στοιχεία που αφορούν, για παράδειγμα, το προσδόκιμο ζωής ή τον αναλφαβητισμό. Παρόμοιος δείκτης είναι και αυτός που μετράει την ανθρώπινη ευτυχία, μελετώντας στοιχεία που αφορούν τη «γενική ικανοποίηση των πολιτών», αλλά και άλλα, όπως το περιβάλλον, την υγεία και τις κοινωνικές αξίες (Πεσμαζόγλου, 2015; Weil, 2013).

Συγκρίνοντας πίνακες και δεδομένα για όλους αυτούς τους δείκτες, γεγονός παραμένει ότι υπάρχει τεράστια ανισότητα μεταξύ των χωρών, με τις πλουσιότερες από αυτές να καταλαμβάνουν την Ευρώπη, τη Β. Αμερική, την Ωκεανία και ορισμένες χώρες της Ασίας. Χαρακτηριστικό, επίσης, είναι ότι η ανισότητα αυτή φαίνεται να έχει δημιουργηθεί και παγιωθεί τα τελευταία διακόσια περίπου χρόνια.

2.3. Σύντομη οικονομική ιστορία

Το 18^ο αιώνα η βιομηχανική επανάσταση αποτελεί σημείο ορόσημο για την οικονομική ανάπτυξη και τίθενται τα θεμέλια για να γίνει η οικονομική επιστήμη πεδίο μελετών ανεξάρτητο από τη φιλοσοφία, μέρος της οποίας αποτελούσε ως τότε. Αρχικά ο Ησίοδος και αργότερα διάφοροι στοχαστές, όπως ο Αριστοτέλης και ο Θωμάς ο Ακινάτης, είχαν διατυπώσει ποικίλες ιδέες σχετικές με οικονομικά θέματα, φτάνοντας, τέλος, στο μεσαίωνα όπου επικρατούσα θεωρία ήταν ο μερκαντιλισμός, που ταυτίζεται με τον προστατευτισμό, ειδικά στον τομέα του εμπορίου.

Ο 18^{ος} και 19^{ος} αιώνας αποτελούν μία πολύ σημαντική εποχή για τη μοντέρνα οικονομική ανάλυση και τη διαμόρφωση των πεδίων της Πολιτικής Οικονομίας και της Οικονομικής Επιστήμης. Αναπτύσσονται διάφορες οικονομικές θεωρίες που προσπαθούν να εξηγήσουν ή να διαμορφώσουν ένα μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης, βασικότερες από τις οποίες είναι η κλασική, η νεοκλασική, η μαρξική και τα τελευταία χρόνια η νεοθεσμική, χωρίς να αποκλείονται και ποικίλες άλλες σχολές σκέψης, που επηρεάζονται ή/και επηρεάζουν τα παραπάνω μοντέλα.

2.3.1. Κλασικό μοντέλο

Κύριος εκπρόσωπος της κλασικής οικονομικής θεωρίας είναι ο Adam Smith, με το ιστορικό βιβλίο του «Ο Πλούτος των Εθνών» (1776). Ο Smith μιλάει πρώτη φορά για ετήσιο εθνικό εισόδημα, σε αντιδιαστολή με το θησαυροφυλάκιο του ηγεμόνα. Εξετάζονται οι κύριοι συντελεστές παραγωγής, ήτοι η γη, το κεφάλαιο και η εργασία, και υποστηρίζεται ότι οι ελεύθερες αγορές έχουν τη δυνατότητα να αυτορρυθμίζονται, καθόσον υπάρχει το λεγόμενο «αόρατο χέρι της αγοράς». Γενικά, η κλασική οικονομική θεωρία πρεσβεύει την ελευθερία στις αγορές, τον ανταγωνισμό και το εμπόριο, με ταυτόχρονη κατάργηση κάθε μονοπωλίου και το ρόλο του κράτους να περιορίζεται στην παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας, το κόστος των οποίων, άλλωστε, είναι απαγορευτικό για την ιδιωτική πρωτοβουλία. Σημαντική είναι και η προσφορά του Thomas Robert Malthus (1826), ο οποίος ανέπτυξε την ιδέα της μαλθουσιανής κρίσης, ήτοι ότι ο πληθυσμός τείνει να αυξάνεται πάνω από το διαθέσιμο απόθεμα πόρων, πράγμα που αποτελεί μια δυσοίωνη πρόβλεψη για το μέλλον του.

2.3.2. Νεοκλασικό μοντέλο

Η νεοκλασική οικονομική θεωρία συμπεριλαμβάνει ένα σύνολο σχολών σκέψης. Οι θεωρητικοί του νεοκλασικού μοντέλου υποστηρίζουν ότι οι άνθρωποι έχουν σταθερές προτιμήσεις και προβαίνουν σε ορθολογικές κρίσεις που στόχο έχουν να αυξήσουν τη χρησιμότητα (ωφέλεια) των επιλογών τους (αριστοποιητική συμπεριφορά των νοικοκυριών). Ανάλογα, οι επιχειρήσεις στόχο έχουν να αυξήσουν τα κέρδη τους. Χρησιμοποιούν μάλιστα τη συνάρτηση χρησιμότητας (utility function) και τις καμπύλες αδιαφορίας (indifference curves), συσχετίζοντάς τες με τη ζήτηση ενός αγαθού ή μιας υπηρεσίας. Εξέχουσα θέση κατέχει, επίσης, η ιδέα της γενικής ισορροπίας τιμών (general equilibrium theory), όπου η ζήτηση ισούται με την προσφορά, καθώς και η ιδέα των αποτελεσματικών αγορών. Μάλιστα, σε ό,τι αφορά την κοινωνική ευημερία, έχει επικρατήσει το λεγόμενο κριτήριο της αποτελεσματικότητας κατά Pareto (Pareto efficiency), σύμφωνα με το οποίο είναι δυνατή η βελτίωση της θέσης ενός ατόμου, χωρίς να είναι απαραίτητη η χειροτέρευση της θέσης κανενός άλλου. Τέλος, ο πλούτος παράγεται από το απόθεμα κεφαλαίου (αποταμίευση) σε σχέση, όμως, και με το ρυθμό αύξησης του πληθυσμού.

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του νεοκλασικού μοντέλου, που ταυτόχρονα αποτελεί και αντικείμενο αρνητικής κριτικής, λόγω της πολυπλοκότητάς του, είναι ότι έχει ενσωματώσει τα μαθηματικά στην εξήγηση των οικονομικών φαινομένων. Ως εκ τούτου έχουν αναπτυχθεί πολύπλοκα υποδείγματα, που προσπαθούν να εξηγήσουν τη λειτουργία της αγοράς σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, με επιτυχημένο, κατά γενική παραδοχή, τρόπο. Άλλωστε, αποτελεί το κυρίαρχο μοντέλο για την εξήγηση των οικονομικών φαινομένων και των παραγόντων που καθορίζουν την οικονομική ανάπτυξη.

2.3.3. Μαρξιστικό μοντέλο

Ο Μαρξ θεμελίωσε τη μαρξιστική θεωρία, αν και εδώ συμπεριλαμβάνεται μια πληθώρα διανοητών με διαφορετικές ερμηνείες του έργου του. Οι απόψεις του συμπυκνώνονται στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο (1848) και το Κεφάλαιο (1867). Είναι ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο «καπιταλισμός» για να περιγράψει την οργάνωση του υπάρχοντος οικονομικού συστήματος, όπου ο εργοδότης εκμεταλλεύεται την υπεραξία, ήτοι την απλήρωτη πρόσθετη εργασία του

εργαζομένου, για να πλουτίζει σε βάρος του. Κεντρική σημασία στο έργο του κατέχει η τεχνολογική πρόοδος και η πίεση που ασκεί στον εργαζόμενο (ψυχική αλλοτρίωση, μείωση μισθών, ανεργία), εντείνοντας την πάλη των τάξεων, μία κατάσταση που τελικά θα οδηγήσει στην αντικατάσταση του καπιταλισμού από το σοσιαλισμό.

2.3.4. Θεωρία κόστους συναλλαγών

Το 1937 ο Coase, με το κλασικό του άρθρο για την επιχείρηση (The Nature of the Firm), ασκεί κριτική στο νεοκλασικό μοντέλο των αποτελεσματικών αγορών, αναπτύσσοντας την επιχειρηματολογία του γύρω από το σκοπό της δημιουργίας της επιχείρησης, που είναι η μείωση του κόστους στις συναλλαγές, ήτοι του κόστους απόκτησης πληροφορήσης και σύναψης συμβάσεων. Το θέμα αυτό αναπτύχθηκε διεξοδικότερα το 1960 (The Problem of Social Cost), όπου αναδείχθηκε ο ρόλος του κράτους, αλλά και του νομικού συστήματος, ως θεσμών μείωσης του συναλλακτικού κόστους και αποτελεσματικής κατανομής των δικαιωμάτων.

Οι ιδέες αυτές υπήρξαν η απαρχή για πιο περίπλοκες αναλύσεις του ρόλου των θεσμών στην οικονομική ανάπτυξη, στα πλαίσια της Νεοθεσμικής Οικονομικής, όρος που δημιουργήθηκε από τον Williamson (1975, 1985, 2000), ο οποίος συμπλήρωσε τη θεωρία του κόστους των συναλλαγών αναφερόμενος σε κόστος μέτρησης, διαπραγμάτευσης, αστυνόμευσης και επιβολής συμφωνιών. Πρόσθεσε, μάλιστα, ότι αιτία ύπαρξης του εν λόγω κόστους είναι ο περιορισμένος ορθολογισμός, ο καιροσκοπισμός και η εξειδίκευση των συντελεστών παραγωγής.

2.3.5. Αξιολόγηση μοντέλων

Σύμφωνα με τον Πιτέλη (1998), τόσο το νεοκλασικό όσο και το μαρξικό μοντέλο θεώρησης της οικονομίας αδυνατούν να εξηγήσουν τις κρίσεις, διότι είναι στατικά και α-ιστορικά μοντέλα. Γίνεται μάλιστα προσπάθεια οι οικονομικές κρίσεις να συνδεθούν με αντίστοιχες θεσμικές. Σε αυτά τα πλαίσια, το μειονέκτημα της νεοκλασικής θεωρίας είναι ότι αναγνωρίζει ένα μόνο θεσμό, αυτόν της αγοράς, της δε μαρξικής, ότι, αν και εξετάζει τους θεσμούς, δεν προχωρεί στη διερεύνηση της αιτίας ύπαρξής τους. Τα προτάγματα των Coase και Williamson περί κόστους των συναλλαγών ως γενεσιουργών αιτίων των θεσμών συμπληρώνονται με την ιδέα

της ανάγκης για αύξηση της αποτελεσματικότητας σε ό,τι αφορά το κέρδος. Σε αυτή τη βάση, χρησιμοποιούνται τρεις βασικοί θεσμοί του καπιταλιστικού συστήματος, ήτοι η αγορά, η επιχείρηση και το κράτος, προκειμένου να δοθεί μια δυναμική εξελικτική ερμηνεία στις κρίσεις, καθόσον θεωρείται ότι η ενσωμάτωση των θεσμών στην οικονομική θεωρία εμπλουτίζει τα μεθοδολογικά εργαλεία της τελευταίας.

2.4. Νεοθεσμική Σχολή

Οι νεοθεσμικοί παίρνουν στοιχεία και από τα τρία προαναφερθέντα μοντέλα (κλασικό, νεοκλασικό και μαρξικό), τονίζουν, όμως, τη σημασία των θεσμών (πολιτικών και οικονομικών) για να ερμηνεύσουν την οικονομική ανάπτυξη ως μια δυναμική εξέλιξη, όπου το ένα γεγονός οδηγεί στο άλλο ανάλογα με την αναμενόμενη απόδοση (path dependence). Σύμφωνα με το North (1981), το κλασικό μοντέλο κρίνεται καταλληλότερο για την εξήγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς το χρονικό διάστημα πριν το 19^ο αιώνα, ενώ το νεοκλασικό για μετά το 19^ο αιώνα. Οι μαρξιστές θεωρούνται ότι βρίσκονται πιο κοντά στην εξήγηση των διαχρονικών μεταβολών, γιατί συμπεριλαμβάνουν στην ερμηνεία τους τα στοιχεία των θεσμών, των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, του κράτους και της ιδεολογίας. Ωστόσο, θεωρείται ένα δυσκίνητο μοντέλο, γι' αυτό και επιλέγεται η προσέγγιση της νεοκλασικής θεωρίας, στην οποία, όμως, ενσωματώνονται οι έννοιες του κόστους της συναλλαγής και των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, προκειμένου να επιχειρηθεί μια πιο πειστική εξήγηση της διαχρονικής αλλαγής. Η έμφαση μάλιστα στη νεοκλασική θεωρία είναι που διαχωρίζει τους νεοθεσμικούς από τους θεσμικούς στοχαστές, οι οποίοι την αντιμετωπίζουν κριτικά.

Ένας από τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους της νεοθεσμικής σχολής είναι ο Douglas North, ο οποίος έχει δώσει τον ευρύτερα χρησιμοποιούμενο ορισμό των θεσμών, ήτοι «οι από τον άνθρωπο επινοημένοι περιορισμοί που διαμορφώνουν την ανθρώπινη αλληλεπίδραση, πολιτική, οικονομική και κοινωνική». Τους διακρίνει, μάλιστα, σε τυπικούς (Σύνταγμα, νόμοι, διατάγματα, ιδιοκτησιακά δικαιώματα) και άτυπους (ηθικούς κανόνες, διαδικασίες ηθικής συμμόρφωσης, ταμπού, έθιμα, παραδόσεις και κώδικες συμπεριφοράς). Μία άλλη, επίσης, διάκριση εντοπίζεται ανάμεσα στους θεσμούς και τους οργανισμούς, καθόσον οι θεσμοί αποτελούν τους «κανόνες του παιχνιδιού» και οι οργανισμοί

είναι οι «παίκτες», ήτοι ομάδες ατόμων με κοινούς στόχους, για παράδειγμα πολιτικοί (νομοθετικά σώματα, κόμματα), οικονομικοί (εταιρείες, εργατικά συνδικάτα) ή εκπαιδευτικοί (σχολεία, πανεπιστήμια) (North 1981, 1990, 1993, 1996).

Ο North δανείζεται από το νεοκλασικό μοντέλο την ιδέα της σπανιότητας των πόρων και του συνακόλουθου ανταγωνισμού και υποστηρίζει ότι οι οργανισμοί στην προσπάθειά τους να αυξήσουν το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα ή θα αυξήσουν την παραγωγικότητά τους ή θα ακολουθήσουν μια αναδιανεμητική πολιτική, ωφελώντας όμως τους λίγους. Η επιλογή εξαρτάται από τα κίνητρα που τους παρέχει το ήδη υπάρχον θεσμικό πλαίσιο.

Για να υπάρξει συναλλαγή και κατ'επέκταση κίνητρο για οικονομική δραστηριότητα και μεγέθυνση απαραίτητη προϋπόθεση είναι να υπάρχουν αποκλειστικά ιδιοκτησιακά δικαιώματα. Το κράτος, με το μονοπώλιο βίας που έχει, καθορίζει το είδος των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και την αποτελεσματικότητα της επιβολής τους. Η μορφή της πολιτικής οργάνωσης (πλουραλιστική ή μη) καθορίζει τη μορφή της οικονομικής οργάνωσης, η οποία με τη σειρά της παίζει καθοριστικό ρόλο στην οικονομική επίδοση μιας κοινωνίας, καθώς επίσης και στην αύξηση της γνώσης και της τεχνολογίας. Οι ισχυροί ηθικοί κώδικες μιας κοινωνίας και κατ'επέκταση η ιδεολογία έχουν βαρύνουσα σημασία για τη νομιμοποίηση και ως εκ τούτου τη βιωσιμότητα της εκάστοτε πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης (North 1981, 1990, 1993, 1996).

Οι Acemoglu και Robinson (2012) διατρέχουν την ιστορία προκειμένου, επίσης, να δώσουν μια δυναμική εξελικτική ερμηνεία της οικονομικής μεγέθυνσης με βάση τους πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς. Η επιχειρηματολογία τους στρέφεται γύρω από τη διάκριση των θεσμών σε ανοιχτούς (inclusive) και κλειστούς (extractive). Ανοιχτοί είναι οι πολιτικοί θεσμοί που είναι συγκεντρωτικοί (αλλά όχι απολυταρχικοί), προκειμένου να μπορούν να επιβάλλουν το νόμο και την τάξη, καθώς επίσης και πλουραλιστικοί, είτε να εκπροσωπούν πολλές ομάδες συμφερόντων. Οι παραπάνω όροι πρέπει να τηρούνται ταυτόχρονα, άλλως οι ανοιχτοί θεσμοί μετατρέπονται σε κλειστούς. Αντίστοιχα, οι ανοιχτοί οικονομικοί θεσμοί είναι αυτοί που προστατεύουν τα δικαιώματα ατομικής ιδιοκτησίας, προσφέρουν ίσες ευκαιρίες και εγγυώνται ένα αμερόληπτο δικαστικό σύστημα για ένα μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας και όχι για τους λίγους. Οι ανοιχτοί πολιτικοί και

οικονομικοί θεσμοί συνδέονται μεταξύ τους και είναι αυτοί που οδηγούν στην οικονομική ανάπτυξη μέσα από έναν «ενάρετο κύκλο θετικής ανατροφοδότησης», ενώ, αντίθετα, οι κλειστοί θεσμοί υποθάλλουν τη φτώχεια και την υστέρηση μέσα από ένα «φαύλο κύκλο αρνητικής ανατροφοδότησης».

Τονίζεται, επίσης, ότι οι ανοιχτές αγορές δεν ταυτίζονται με τις ελεύθερες αγορές, όπως και ότι η δημοκρατία δεν ταυτίζεται με τον πλουραλισμό. Από την άλλη, η οικονομική μεγέθυνση είναι δυνατό να συμβεί και σε χώρες με κλειστούς θεσμούς, αλλά δε θεωρείται βιώσιμη, καθόσον βασίζεται στην υπάρχουσα τεχνολογία και όχι στην ανάπτυξη νέας τεχνολογίας και τη δημιουργική καταστροφή που τη συνοδεύει. Αν και η μετάβαση στους ανοιχτούς θεσμούς φαίνεται η λύση, είναι μία πολύ δύσκολη διαδικασία, καθόσον οι φαύλοι κύκλοι είναι πολύ ισχυροί και επιπλέον υπάρχει η συγκυριακή εξέλιξη της ιστορίας (Acemoglu and Robinson, 2012).

Τόσο στο North όσο και στον Acemoglu είναι χαρακτηριστική η έμφαση που δίνεται στην τεχνολογική πρόοδο και την ανάπτυξη της γνώσης, θεωρούνται δε καθοριστικοί παράγοντες για την οικονομική ανάπτυξη. Απαραίτητη, όμως, προϋπόθεση για την καινοτομία και την τεχνολογική μεταβολή είναι η προστασία των πνευματικών ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, ώστε να είναι δυνατό να συμπίπτει σε κάποιο βαθμό το ατομικό με το κοινωνικό ποσοστό απόδοσης. Το σύστημα κατοχύρωσης της ευρεσιτεχνίας καθιερώθηκε σχετικά πρόσφατα στην ιστορία, με τις απαρχές του να εντοπίζονται στην Αγγλία, το 1624, όταν εκδόθηκε ο νόμος περί μονοπωλίων, και αυτό εξηγεί την αλματώδη, σε σχέση με το παρελθόν, οικονομική ανάπτυξη του σύγχρονου κόσμου.

Σε αυτά τα πλαίσια, σύμφωνα με το Χατζή (2015, 2018), οι πιο σημαντικοί ανοιχτοί θεσμοί είναι: η αποτελεσματική προστασία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, η επιβολή των συμβάσεων, ένας αποτελεσματικός νόμος προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων, ένας αποτελεσματικός νόμος πτώχευσης, ένα νομικό πλαίσιο για την προστασία των επενδυτών και την ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας, χαμηλό συναλλακτικό και διοικητικό κόστος, υψηλής ποιότητας ρυθμιστικό πλαίσιο, ανοιχτές ανταγωνιστικές αγορές, κράτος δικαίου με σαφή διαχωρισμό των εξουσιών, προστασία των δικαιωμάτων και συνταγματικός έλεγχος, κοινωνία τάξης και ασφάλειας, αποτελεσματικό δικαστικό σύστημα με αναπτυγμένους μηχανισμούς εναλλακτικής επίλυσης διαφορών,

δημόσιες υποδομές, πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην υγεία και ίσες ευκαιρίες για όλους.

2.5. Άτυποι θεσμοί

Στο πλαίσιο της ανάλυσης των θεσμών είναι σημαντικό να τονιστεί η συμβολή των άτυπων θεσμών στη διαμόρφωση της πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης και αποτελεσματικότητας.

Σύμφωνα με τους Helmke & Levitsky (2004) οι άτυποι θεσμοί είναι «οι, συνήθως, άγραφοι, κοινωνικοί κανόνες που δημιουργούνται, εγκαθιδρύονται και επιβάλλονται έξω από τα επίσημα κανάλια επιβολής κυρώσεων». Ωστόσο, δεν πρέπει να συγχέονται με τους αδύνατους τυπικούς θεσμούς, άλλες άτυπες συμπεριφορές, άτυπους οργανισμούς και με την κουλτούρα ή τον πολιτισμό.

2.5.1. Τρόπος λειτουργίας άτυπων θεσμών

Ως προς τον τρόπο λειτουργίας τους, οι Helmke & Levitsky (2004) κατηγοριοποιούν τους άτυπους θεσμούς ως εξής: 1) οι συμπληρωματικοί άτυποι θεσμοί (complementary informal institutions) παράγουν παρόμοια αποτελέσματα με τους αποτελεσματικούς τυπικούς θεσμούς, γι' αυτό και διευκολύνουν τη δράση των «παικτών» και επιπλέον δημιουργούν τα κίνητρα για τη συμμόρφωση με τους τυπικούς κανόνες. 2) Οι προσαρμοστικοί άτυποι θεσμοί (accommodating informal institutions) επιφέρουν διαφορετικά αποτελέσματα από τους αποτελεσματικούς τυπικούς θεσμούς και βοηθούν στην ικανοποίηση των «παικτών» που διαφωνούν με το πνεύμα των τυπικών κανόνων, αλλά δεν επιθυμούν την κατάφωρη παραβίασή τους, συμβάλλοντας έτσι στη σταθερότητα των τυπικών θεσμών. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η συναινετική δημοκρατία. 3) Οι ανταγωνιστικοί άτυποι θεσμοί (competing informal institutions) συνυπάρχουν μαζί με αναποτελεσματικούς τυπικούς θεσμούς και παράγουν διαφορετικά αποτελέσματα από αυτούς, παρέχοντας κίνητρα στους «παίκτες» να τους παραβιάζουν συστηματικά. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν η διαφθορά, το πελατειακό κράτος και η οικογενειοκρατία. 4) Οι αναπληρωματικοί άτυποι θεσμοί (substitutive informal institutions) συνυπάρχουν με αναποτελεσματικούς τυπικούς θεσμούς και παράγουν τα αποτελέσματα που αναμένονταν από αυτούς. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν τα άτυπα δικαστήρια και οι ομάδες αυτοάμυνας, και συνήθως

εμφανίζονται σε «αποτυχημένα κράτη», που δεν μπορούν να επιβάλλουν το νόμο και την τάξη.

2.5.2. Δημιουργία και επικράτηση άτυπων θεσμών

Η δημιουργία των άτυπων θεσμών μπορεί να είναι ανεξάρτητη από αυτή των τυπικών και πολλές φορές να προηγείται αυτών. Στην περίπτωση αυτή ο σχεδιασμός των τυπικών θεσμών μπορεί να βασίζεται σε αυτούς τους προϋπάρχοντες άτυπους θεσμούς, ή και να είναι ανεξάρτητος από αυτούς. Ωστόσο, οι άτυποι θεσμοί μπορεί να προκύπτουν από τους τυπικούς θεσμούς, προκειμένου να εξυπηρετηθούν σκοποί όπως η διευθέτηση προβλημάτων που δεν προβλέπονται ή δεν αντιμετωπίζονται επιτυχώς από τους τυπικούς, καθώς και η επίτευξη μη κοινωνικά αποδεκτών στόχων.

Οι άτυποι θεσμοί παίζουν κυρίαρχο ρόλο σε κοινωνίες όπου δεν έχουν διαμορφωθεί αντίστοιχοι τυπικοί θεσμοί, ήτοι σε πρωτόγονες κοινωνίες, αλλά και σε κοινωνίες στις οποίες οι τυπικοί θεσμοί είναι αδύναμοι και δεν μπορούν να εκπληρώσουν το ρόλο τους. Με τη διαμόρφωση μεγάλων και απρόσωπων αγορών, καθώς το κόστος της συναλλαγής και της παραγωγής αυξάνεται, όπως επίσης και αυτό της σύναψης και επιβολής συμβάσεων, είναι απαραίτητη η διαμόρφωση τυπικών θεσμών για τη μείωση αυτού του κόστους. Και σε αυτή, όμως, την περίπτωση ο ρόλος των άτυπων θεσμών είναι σημαντικός, ως νομιμοποιητική βάση των τυπικών θεσμών, καθόσον έτσι μειώνεται το κόστος της επιβολής (North 1981, 1990, 1993, 1996).

2.5.3. Αλλαγή άτυπων θεσμών

Η αλλαγή των άτυπων θεσμών είναι εξαιρετικά αργή και σταδιακή. Η διαμόρφωσή τους συνδέεται με τα πιστεύω (belief systems) των ατόμων, τα οποία προκύπτουν μέσα από μια διαδικασία μάθησης, κατά την οποία οι αρχικές αντιλήψεις των ατόμων προκύπτουν από τα ερεθίσματα που δέχονται μέσω των αισθήσεων και σιγά σιγά εξελίσσονται μέσα από μια διαδικασία δοκιμής και λάθους ή επανατροφοδότησης, θετικής και αρνητικής. Η γεωγραφική εγγύτητα και το κοινό κατ'επέκταση κοινωνικό, πολιτιστικό και γλωσσικό υπόβαθρο έχουν ως αποτέλεσμα μια ομοιογένεια στον τρόπο θεώρησης και εξήγησης του κόσμου, που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά. Τέλος, στη διαμόρφωση διαφορετικών αντιλήψεων

για τον κόσμο και κατ'επέκταση διαφορετικών ιδεολογιών σημαντικό ρόλο παίζει και η εργασιακή εξειδίκευση (North, 1981,1990,1996).

Η αλλαγή των άτυπων θεσμών μπορεί να οφείλεται σε μια σειρά από παράγοντες όπως: α) τη μεταβολή των κοινωνικών αξιών, β) τη μεταβολή στη διανομή της εξουσίας και των πόρων, με άμεση συνέπεια την αποδυνάμωση ή ενίσχυση διαφορετικών ομάδων συμφερόντων, γ) τη συσπείρωση μεγάλου αριθμού ατόμων γύρω από έναν εναλλακτικό άτυπο θεσμό και δ) τη μεταβολή των τυπικών θεσμών σε ό,τι αφορά το σχεδιασμό τους ή την αύξηση της αποτελεσματικότητάς τους, με άμεση συνέπεια τη μεταβολή σε ό,τι αφορά το κόστος ή την αντίστοιχη ωφέλεια για τη διατήρηση ενός ήδη υπάρχοντος συμπληρωματικού, αναπληρωματικού ή ανταγωνιστικού άτυπου θεσμού. Στις δύο τελευταίες μάλιστα περιπτώσεις παρουσιάζεται και η πιο γρήγορη αλλαγή των άτυπων θεσμών (Helmke & Levitsky, 2004).

2.6. Διεθνείς οργανισμοί και θεωρία των θεσμών

Η συζήτηση για το ρόλο των θεσμών στην οικονομική ανάπτυξη έχει επηρεάσει οργανισμούς, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, αλλά και ισχυρές δανειστριες χώρες, στο να θέτουν προϋποθέσεις, για τη χορήγηση βοήθειας, στις δανειζόμενες χώρες, που αφορούν μεταρρυθμίσεις σχετικές με την αποκαλούμενη χρηστή διακυβέρνηση (governance). Έχει δημιουργηθεί μάλιστα μία λίστα με τους αποκαλούμενους «καλούς θεσμούς», η οποία ονομάζεται Παγκόσμιοι Πρότυποι Θεσμοί (Global Standard Institutions-GSIs), όπου περιλαμβάνονται κυρίως θεσμοί που αφορούν την ελευθερία των αγορών και την ισχυρή προστασία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, είναι δε αυτοί Αγγλο-Αμερικανικής προελεύσεως (Chang, 2011).

2.6.1. Τα δύο κυρίαρχα συστήματα δικαστικής παράδοσης

Το πρόταγμα των παραπάνω θεσμών βασίζεται σε μια ολόκληρη φιλολογία που έχει αναπτυχθεί γύρω από τη διαφορά ανάμεσα σε δύο κυρίαρχα συστήματα δικαστικής παράδοσης, αυτό του κοινού δικαίου (common-law legal system) και αυτό του αστικού δικαίου (civil-law legal system). Στο πρώτο σύστημα οι δικαστικές αποφάσεις έχουν ισχύ νόμου και διαμορφώνουν την κυρίαρχη νομοθεσία μιας χώρας, απαντιέται δε στην Αγγλία και στην Αμερική, καθώς και

στις χώρες επιρροής τους. Στο δεύτερο, οι νόμοι εκδίδονται από το νομοθετικό ή κάποιο άλλο κεντρικό σώμα, απαντιέται στην ηπειρωτική Ευρώπη και στις χώρες επιρροής της, έχει δε τις ρίζες του στο ρωμαϊκό δίκαιο. Το σύστημα του κοινού δικαίου θεωρείται από τους υποστηρικτές του ανώτερο από αυτό του αστικού (και ιδιαίτερα από τη γαλλική εκδοχή του) σε ό,τι αφορά την ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας, καθόσον παρέχει καλύτερη προστασία επενδυτών και πιστωτών, ενώ ταυτόχρονα περιορίζει τις κρατικές παρεμβάσεις. Η ανωτερότητα του συστήματος του κοινού δικαίου υποστηρίζεται ότι έγκειται επιπλέον στη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητά του, καθόσον προσαρμόζεται πιο εύκολα στις μεταβολές των περιστάσεων, ενώ το σύστημα του αστικού δικαίου χρειάζεται περισσότερο χρόνο για να αλλάξει, διακρίνεται δε από διαδικαστικό φορμαλισμό (Chang, 2011; Haggard et al., 2008; La Porta et al., 1998, 1999, 2008; Santos, 2006).

2.6.2. Προγράμματα βοήθειας και Κράτος Δικαίου

Η κεντρική ιδέα που διαπνέει όλα αυτά τα προγράμματα βοήθειας περιστρέφεται γύρω από την έννοια του κράτους δικαίου (rule of law). Η σημασία του όρου ποικίλλει και περιλαμβάνει έννοιες όπως ασφάλεια και τάξη ή τη λειτουργία των δικαστηρίων και την απονομή της δικαιοσύνης, θεωρείται δε ότι είναι άμεσα συνυφασμένος με την οικονομική ανάπτυξη. Η συζήτηση αφορά καθαρά τους τυπικούς θεσμούς και έχει άμεση σχέση με την προσπάθεια μεταρρύθμισης των νομικών (legal) και δικαστικών (judicial) συστημάτων των αναπτυσσόμενων χωρών (developing countries) και των μεταβατικών οικονομιών (transition economies) (Haggard et al., 2008; Santos, 2006).

Η έννοια του κράτους δικαίου καταρχάς υπονοεί ότι όλοι, ακόμα και οι αρχηγοί κρατών, οι νομοθέτες και οι δικαστές, υπόκεινται στο νόμο. Σε δεύτερη ανάγνωση συμπεριλαμβάνει τέσσερις απόψεις, ήτοι: α) την τυπική (formal), σύμφωνα με την οποία οι νόμοι έχουν ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά όπως γενικότητα, δημοσιότητα, σαφήνεια και σταθερότητα, χωρίς να γίνεται αναφορά στο περιεχόμενό τους, β) την ουσιαστική (substantive), κατά την οποία, πέραν των τυπικών χαρακτηριστικών, οι νόμοι αντιπροσωπεύουν και μια αξία που τους διαχωρίζει σε καλούς και κακούς, γ) την οργανική (instrumental), σύμφωνα με την οποία το κράτος δικαίου είναι το μέσο για να επιτύχει μια κοινωνία τους στόχους

της και αποτελεί μια αξία, η οποία, όμως, μπορεί να υπερκερασθεί, σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, για παράδειγμα, και δ) την ενδογενή (intrinsic), κατά την οποία το κράτος δικαίου ενσωματώνει τις ύψιστες αξίες μιας κοινωνίας (Daniels and Trebilcock, 2004; Santos, 2006).

Ο πυρήνας των προγραμμάτων βοήθειας των διεθνών οργανισμών οικονομικής ανάπτυξης είναι η προστασία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων ως πρόκριμα για τις επενδύσεις και η επιβολή των συμβάσεων ως πρόκριμα για το εμπόριο. Η ρητορική τους δε σε ό,τι αφορά το κράτος δικαίου διατρέχει και τις τέσσερις απόψεις αυτού και μπορεί να μεταβάλλεται, προκειμένου να καταστούν τα προτεινόμενα προγράμματα πιο ελκυστικά. Η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank), για παράδειγμα, αρχικά συνέδεσε το κράτος δικαίου μόνο με τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις, τονίζοντας ότι οι επεμβάσεις της ήταν α-πολιτικές. Με την υιοθέτηση, όμως, της στρατηγικής της συνολικής ανάπτυξης (comprehensive development), δόθηκε έμφαση, μεταξύ άλλων, στην καταπολέμηση της διαφθοράς, αλλά και στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη βιώσιμη και δίκαιη ανάπτυξη, με αποτέλεσμα να αναδειχθεί η ουσιαστική, αλλά και ενδογενής άποψη του κράτους δικαίου (Haggard et al., 2008; Santos, 2006).

2.6.3. Περιεχόμενο δικαστικής και νομικής μεταρρύθμισης

Στα πλαίσια των προγραμμάτων βοήθειας η μεταρρύθμιση του δικαστικού (judicial) και νομικού (legal) συστήματος των αναπτυσσόμενων και μεταβατικών οικονομιών αποτελεί τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος και περιλαμβάνει στοιχεία όπως: τη διαμόρφωση ή την αναθεώρηση εμπορικών κωδίκων, πτωχευτικών και εταιρικών νόμων, αλλά και την εκπαίδευση αξιωματούχων των υπουργείων δικαιοσύνης στη σύνταξη νόμων που προάγουν τις ιδιωτικές επενδύσεις. Τα μέτρα που αφορούν τη μεταρρύθμιση του δικαστικού συστήματος στόχο έχουν: α) την ενίσχυση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, κυρίως μέσω του τρόπου επιλογής, αξιολόγησης και πειθαρχικού ελέγχου των δικαστών, αλλά και της δυνατότητας άσκησης συνταγματικού ελέγχου στο νομοθετικό έργο της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, β) την επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης, με την παροχή της κατάλληλης υποδομής και εκπαίδευσης, αλλά και την αναθεώρηση των διαδικασιών υποβολής αγωγών και εκδίκασης υποθέσεων, γ) την ενίσχυση

της πρόσβασης σε εναλλακτικούς μηχανισμούς επίλυσης των διαφορών, για παράδειγμα τη διαμεσολάβηση, αλλά και την ανάθεση της διευθέτησης μη αμφιλεγόμενων υποθέσεων σε διοικητικές υπηρεσίες και δ) τον επαγγελματισμό δικαστών και συνηγόρων, με προγράμματα δια βίου εκπαίδευσης, τήρηση κωδίκων ηθικής, πλήρως εξοπλισμένες νομικές σχολές, με προγράμματα σπουδών σχετικών με τις ανάγκες της οικονομίας (Messick, 1999).

2.6.4. Αξιολόγηση προγραμμάτων βοήθειας

Η άποψη που υποστηρίζει τη δικαστική και νομική μεταρρύθμιση επιχειρηματολογεί ότι αυτή είναι απαραίτητη, προκειμένου να εξασφαλιστεί η προβλεψιμότητα των κανόνων που αφορούν τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα και την επιβολή των συμβάσεων, ιδιαίτερα όταν αυτές υλοποιούνται σε βάθος χρόνου, και ως εκ τούτου προκειμένου να μειωθεί η αβεβαιότητα, η πιθανότητα απαλλοτρίωσης ιδιοκτησιών, καθώς και η αυθαιρεσία του κράτους. Ωστόσο, μια τέτοια μεταβολή μπορεί να απειλεί τα συμφέροντα όσων μεταξύ των δικηγόρων, δικαστών και του δικαστικού προσωπικού βρίσκουν ευκαιρίες προσοδοθηρίας από την παρούσα κατάσταση. Μπορεί, επίσης, να συναντήσει σθεναρή αντίσταση από τους δικηγορικούς συλλόγους από φόβο ότι θα μειωθούν τα εισοδήματά τους σε περίπτωση ταχύτερης διευθέτησης των υποθέσεων ή σε περίπτωση ανάθεσης της διευθέτησης υποθέσεων από μη δικηγόρους. Αυτό έχει οδηγήσει πολλούς να προτείνουν ότι οι δωρητές, αν δεν έχουν ισχυρή υποστήριξη από το υπουργείο δικαιοσύνης, δικαστές, ανώτερους αξιωματούχους και νομοθέτες, θα πρέπει πρώτα να εξασφαλίσουν την κοινωνική συναίνεση μέσα από το διάλογο με την κυβέρνηση, αλλά και πείθοντας δικηγορικούς συλλόγους, επιχειρηματικές ομάδες και μη κυβερνητικούς οργανισμούς να προβούν σε μια δημόσια εκστρατεία για την ανάγκη της μεταρρύθμισης (Haggard et al., 2008; Messick, 1999).

Από την άλλη, οι επικριτές αυτών των προγραμμάτων τονίζουν ότι γίνεται προσπάθεια επιβολής του Αγγλο-Αμερικανικού μοντέλου, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες συνθήκες μιας χώρας. Επισημαίνεται, επίσης, ότι πρόκειται για μια αναβίωση του κινήματος νόμος και ανάπτυξη (law and development movement), μια πρωτοβουλία που υποστηριζόταν από τους Αμερικάνους, τη δεκαετία του '60, σε μια προσπάθεια να εξαγουν το αμερικάνικο νομικό σύστημα στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Είναι χαρακτηριστικό, μάλιστα, ότι και οι πιο

χαρακτηριστικοί εκπρόσωποι του νεοθεσμικού μοντέλου, ήτοι οι North και Acemoglu, στέκονται αρνητικά σε αυτή την προσπάθεια επιβολής της λεγόμενης Συναίνεσης της Ουάσιγκτον (Washington Consensus) (Acemoglou and Robinson, 2012; Chang, 2011; Haggard et al., 2008; Messick, 1999; North, 1980; Santos, 2006).

Η κριτική αφορά και μια πληθώρα άλλων παραμέτρων, όπως ότι: **α)** όσοι υποστηρίζουν τη σπουδαιότητα των θεσμών στην οικονομική ανάπτυξη δε λαμβάνουν υπόψη τους ότι μπορεί να ισχύει το αντίθετο, ήτοι η ανάπτυξη να οδηγεί στη δημιουργία καλύτερων θεσμών, **β)** οι θεσμοί είναι ακριβοί για να αναπτυχθούν και να συντηρηθούν και ως εκ τούτου η βοήθεια μπορεί να είναι προτιμότερο να διοχετευθεί σε άλλους κρίσιμους τομείς, όπως η εκπαίδευση ή οι υποδομές, **γ)** η σχέση θεσμών και οικονομικής ανάπτυξης δεν είναι ομοιόμορφη διαχρονικά και διαστρωματικά, **δ)** η μέτρηση της ποιότητας των θεσμών είναι δύσκολη, **ε)** δεν έχει διερευνηθεί διεξοδικά ο τρόπος αλλαγής των θεσμών, **στ)** υπάρχει διαφορά ανάμεσα στο νόμο στα βιβλία και στην επιβολή του νόμου, ενώ **ζ)** δεν έχει τεκμηριωθεί εμπειρικά ο ρόλος των θεσμών γενικότερα και του δικαστικού συστήματος ειδικότερα στην οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας (Chang, 2011; Haggard et al., 2008; Pistor et al., 2000; Santos, 2006).

Περαιτέρω, σύμφωνα με το Santos (2006), οι διεθνείς οργανισμοί οικονομικής ανάπτυξης, τόσο στην εκπόνηση των προγραμμάτων τους, όσο και στη διαμόρφωση της ιδεολογικής βάσης αυτών, δε λαμβάνουν υπόψη τους βασικά στοιχεία της θεωρίας του North για τους θεσμούς. Με άλλα λόγια αγνοούν το ρόλο των άτυπων θεσμών, την αλληλεπίδραση των οργανισμών (παικτών) με τους θεσμούς (κανόνες του παιχνιδιού), καθώς και τις αντιλήψεις και τη γενικότερη ιδεολογία των παικτών, που όμως διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία αλλαγής των θεσμών.

Συμπερασματικά, η κριτική δεν απορρίπτει τη σπουδαιότητα των θεσμών, αλλά ζητά να ληφθούν αυτοί υπόψη σε ένα πλαίσιο προτεραιοτήτων σε σχέση με την υπάρχουσα κατάσταση σε μια χώρα και σε σχέση με τις πραγματικές της ανάγκες. Είναι σημαντικό, επίσης, να τονισθεί ότι δεν υπάρχουν συνταγές σε ό,τι αφορά τις μεταρρυθμίσεις. Χρειάζεται να γίνεται διάγνωση και ανάλυση των αναγκών μιας χώρας, να ορίζονται προτεραιότητες και να υπάρχει συνεχής

αξιολόγηση της εφαρμογής των προγραμμάτων και αναθεώρησή τους, όπου κρίνεται αναγκαίο (Chang, 2011; Messick, 1999).

2.7. Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα ως θεσμική κρίση

2.7.1. Η πορεία προς την κρίση

Η Ελλάδα ακολούθησε μια εντυπωσιακή πορεία ανάπτυξης από το 1929 και μετά, παρά τους πολέμους και τις εμφύλιες διαμάχες στις οποίες εισήλθε. Τα διαρθρωτικά, όμως, προβλήματα της ελληνικής οικονομίας παρέμεναν, εντοπιζόμενα κυρίως στον αναποτελεσματικό αγροτικό τομέα, την ύπαρξη πολλών μικρών και μικρομεσαίων επιχειρήσεων και το ανεπαρκές κράτος πρόνοιας. Κρίσιμη περίοδος ήταν η δεκαετία του '80, με την εκτίναξη του δημοσίου χρέους, αλλά ακόμα πιο κρίσιμη η περίοδος 1995-2009, με αφετηρία το στόχο της συμμετοχής της χώρας στην Οικονομική και Νομισματική Ενοποίηση (ONE). Είναι μια περίοδος κατά την οποία παρατηρείται σταθερότητα τιμών, μείωση του πληθωρισμού και των επιτοκίων και ραγδαία ανάπτυξη της τραπεζικής πίστης. Παράλληλα σηματοδοτείται η διόγκωση του κράτους, με ταυτόχρονη άνοδο του μισθολογικού κόστους και της συνταξιοδοτικής δαπάνης. Η ευημερία, όμως, που προκύπτει είναι επίπλαστη, καθώς οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης που σημειώνονται δεν οφείλονται σε εγχώριες παραγωγικές δραστηριότητες και ανάπτυξη της καινοτομίας, αλλά στον υψηλό δανεισμό, δημόσιο και ιδιωτικό, και στην κατανάλωση, πράγμα που έχει ως αποτέλεσμα την άνοδο των τιμών, τη μείωση της ανταγωνιστικότητας, την αύξηση των εισαγωγών και την ταυτόχρονη αύξηση του εμπορικού ελλείμματος. Χρήματα, επίσης, εισέρρευσαν στη χώρα και από τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά ταμεία, χρησιμοποιήθηκαν, όμως, με τρόπο ανορθολογικό, όπως είναι, για παράδειγμα, η αύξηση της εγχώριας ζήτησης στον κατασκευαστικό τομέα. Η εικόνα γίνεται ακόμα πιο ζοφερή αν προστεθεί η αδυναμία του κράτους να συλλέξει τα φορολογικά έσοδα, η εκτεταμένη φοροδιαφυγή, καθώς και το υψηλό ποσοστό της παραοικονομίας (Πατρώνης, 2015; Πελαγίδης, 2015; Τσάκλογλου κ.ά., 2016; Xatzis, 2018).

Έτσι, όταν ξέσπασε η κρίση, τα προβλήματα έγιναν εμφανή με οδυνηρό τρόπο και η Ελλάδα αναγκάστηκε να υπογράψει τρία κατά σειρά Μνημόνια (2010, 2012 και 2015), προκειμένου να εξασφαλίσει χρηματοδότηση, με την υποχρέωση,

όμως, για δημοσιονομική προσαρμογή και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Η ελληνική κρίση αντιμετωπίστηκε ως κρίση χρέους, γι' αυτό και δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση, με την ανοχή και των Θεσμών (της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, που ανέλαβαν την ευθύνη διαμόρφωσης και επίβλεψης των προγραμμάτων διάσωσης της χώρας), στη δημοσιονομική εξυγίανση, και μάλιστα με τρόπο στρεβλό, καθόσον η έμφαση δόθηκε στην αύξηση της φορολογίας κατά κύριο λόγο και κατά δεύτερο λόγο στη μείωση των δαπανών (Πελαγίδης, 2015; Τσάκλογλου κ.ά., 2016).

2.7.2. Η ελληνική θεσμική κρίση

Στην πραγματικότητα η ελληνική κρίση είναι κρίση ανταγωνιστικότητας και συνδέεται άμεσα με μια γενικότερη θεσμική κρίση, όπως προκύπτει από τη στασιμότητα της οικονομίας ακόμα και σήμερα, καθώς και την απουσία ξένων επενδύσεων, παρά την επίτευξη υψηλών πλεονασμάτων και την εντυπωσιακή μείωση του εργατικού κόστους (Πελαγίδης, 2015; Τσάκλογλου κ.ά., 2016; Χατζής, 2012, 2019; Xatzis 2018).

Η κρίση αυτή περιγράφεται στη βιβλιογραφία ως «θεσμική παγίδα» και αναφέρεται σε χώρες που έχουν ακολουθήσει ένα μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης με κλειστούς θεσμούς, στο οποίο υπάρχει ένας βαθμός οικονομικής ελευθερίας, καθώς και ενσωμάτωση στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Συνήθως είναι χώρες που επιτυγχάνουν ένα μεσαίο κατά κεφαλήν εισόδημα, πέρα από το οποίο, όμως, τα προβλήματα είναι εμφανή και η περαιτέρω ανάπτυξη μη βιώσιμη, χωρίς τη μετάβαση σε νέους, ανοιχτούς θεσμούς. Η Ελλάδα έχει ακολουθήσει ένα παρόμοιο μοντέλο ανάπτυξης το οποίο χαρακτηρίζεται ως παρεοκρατικός καπιταλισμός (*crony capitalism*). Τα κύρια χαρακτηριστικά αυτού του μοντέλου ανάπτυξης είναι τα ισχυρά κρατικοδίαιτα μονοπώλια και ολιγοπώλια, που λειτουργούν απαγορευτικά για τον ανταγωνισμό, η ανύπαρκτη καινοτομία, καθώς και το πελατειακό σύστημα, που εξυπηρετεί τις ισχυρές ομάδες πίεσης και την προσοδοθηρία. Οι επιχειρήσεις βασίζονται σε κρατικές επιχορηγήσεις και απευθύνονται στην εγχώρια αγορά, υπάρχει υψηλό διοικητικό και συναλλακτικό κόστος και η προστασία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και των συμβάσεων είναι ατελής (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2006; Χατζής 2015, 2019, Xatzis 2018).

Αυτό το θεσμικό περιβάλλον διακρίνεται τόσο από θεσμική αρτηριοσκλήρωση, όσο και από θεσμική ανεπάρκεια. Εντοπίζεται, δηλαδή, από τη μια, η έκδοση μιας υπερπληθώρας νόμων, με κύριο χαρακτηριστικό τη συμπερίληψη ρυθμιστικών διατάξεων σε νόμους με διαφορετικό περιεχόμενο, καθώς και στην έκδοση πολλών εκτελεστικών προεδρικών διαταγμάτων, που πολλές φορές ακυρώνουν το περιεχόμενο των νόμων στους οποίους αναφέρονται. Ταυτόχρονα, από την άλλη, είναι διαδεδομένη η πρακτική της μη επιβολής των νόμων και ιδιαίτερα των διατάξεων που αφορούν τις συμβάσεις και την πτώχευση. Εδώ είναι μάλιστα που υπεισέρχεται η ελλιπής λειτουργία του δικαστικού συστήματος και η καθυστέρηση στην απονομή της δικαιοσύνης (Πελαγίδης, 2015; Χατζής 2015, 2019; Xatzis 2018).

Οι αρνητικές συνέπειες της υπερνομοθέτησης επιτείνονται και από το νομικό φορμαλισμό που διέπει το ελληνικό δικαιοσύνημα, ήτοι της ιδέας ότι η νομική είναι μια αυτόνομη επιστήμη και ότι προσφέρει απαντήσεις για όλα τα ζητήματα, κοινωνικά και οικονομικά. Αυτό, όμως, έχει ως αποτέλεσμα να μη λαμβάνονται υπόψη οι μακροχρόνιες συνέπειες των διαφόρων νομοθετημάτων, ούτε τα τυχόν προβλήματα που μπορεί να προκύψουν από την ίδια την εφαρμογή τους (Posner, 2008, 2014; Pound, 1910; Χατζής, 2008, 2015; Xatzis 2018).

Τέλος, ένα άλλο χαρακτηριστικό για χώρες με κακό θεσμικό πλαίσιο, όπως είναι η Ελλάδα, είναι η εκτεταμένη διαφθορά. Οι κυριότεροι δείκτες που μετρούν τη διαφθορά είναι ο Δείκτης Αντίληψης της Διαφθοράς (Corruption Perceptions Index) της Transparency International (TI) και ο Δείκτης Ποιότητας Διακυβέρνησης (Rule of Law Index) της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank). Παρά τις αδυναμίες στον τρόπο σύνθεσής τους, οι εν λόγω δείκτες παρουσιάζουν μεγάλο βαθμό αξιοπιστίας στην κατηγοριοποίηση των χωρών σε ό,τι αφορά τη διαφθορά. Σύμφωνα, λοιπόν, και με τους δύο αυτούς δείκτες η Ελλάδα κατέχει μία από τις χαμηλότερες θέσεις σε θέματα καλής διακυβέρνησης και διαφάνειας. Επιπλέον, η ελληνική κοινωνία παρουσιάζει υψηλή ανοχή στο φαινόμενο, πράγμα που κάνει ακόμα πιο δύσκολη την αντιμετώπισή της. Η τάση αυτή μπορεί να συσχετιστεί και με τα προβλήματα εφαρμογής των νόμων, πράγμα που καταδεικνύει και την τεράστια διαφορά ανάμεσα στο δίκαιο των βιβλίων και στο δίκαιο της πράξης (Colville, 2012; Mitsopoulos & Pelagidis, 2010; Papaioannou, 2011, 2017; Πελαγίδης, 2015; Χατζής, 2015, 2019; Xatzis 2018).

Με άλλα λόγια τόσο το τυπικό όσο και το άτυπο θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα αποτελούν γενεσιουργούς παράγοντες μιας βαθύτατης οικονομικής κρίσης, η αντιμετώπιση της οποίας δεν έχει ακόμα στοχεύσει στη ρίζα του προβλήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

3.1. Μεθοδολογικά εργαλεία

Αν και η αποτελεσματικότητα της δικαιοσύνης για πολλά χρόνια φαινόταν δύσκολο να μετρηθεί, οι οικονομολόγοι πέτυχαν να καταρτίσουν βάσεις δεδομένων και να δημιουργήσουν δείκτες μέτρησης της ποιότητας της δικαιοσύνης. Έτσι, η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank) με το πρόγραμμά της Doing Business around the World, συγκεντρώνει και συγκρίνει δεδομένα σχετικά με την αποτελεσματικότητα της απονομής δικαιοσύνης, για τουλάχιστον 150 χώρες σε όλο τον κόσμο, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα. Η συγκέντρωση των στοιχείων γίνεται με τη βοήθεια νομικών συμβούλων και δικηγορικών γραφείων και καταρτίζονται ετήσιες εκθέσεις. Οι δείκτες αφορούν: **α)** την ποιότητα των νόμων (δικαιώματα πιστωτών και μετόχων, προστασία της ιδιοκτησίας, διαφάνεια στην παροχή κατασκευαστικών αδειών και γραφειοκρατικά εμπόδια στην έναρξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων) και **β)** την αποτελεσματικότητα απονομής δικαιοσύνης, με επιμέρους δείκτες που αφορούν το χρόνο και τον αριθμό των απαιτούμενων διαδικασιών για τη δικαστική επίλυση τυπικών διαφορών, καθώς και την εφαρμογή της νομοθεσίας σε ό,τι αφορά χρηματιστηριακές απάτες, μονοπωλιακές δραστηριότητες και το πτωχευτικό σύστημα.

Αλλά και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αναγνωρίζοντας τη σημασία της δικαιοσύνης για την οικονομία εκδίδει κάθε χρόνο, από το 2013 και μετά, το λεγόμενο «Πίνακα Αποτελεσμάτων της ΕΕ στον Τομέα της Δικαιοσύνης». Πρόκειται για μία έρευνα στον τομέα απονομής της δικαιοσύνης για όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που διεξάγεται σε συγκριτικό επίπεδο χωρών, αλλά και σε διαχρονικό επίπεδο για κάθε χώρα. Στόχος είναι η παροχή βοήθειας στα κράτη μέλη, έτσι ώστε να είναι σε θέση να προσδιορίσουν ενδεχόμενες αδυναμίες, βελτιώσεις και ορθές πρακτικές, καθώς και τις τάσεις σχετικά με τη λειτουργία των εθνικών συστημάτων απονομής δικαιοσύνης σε βάθος χρόνου.

Κάθε ετήσια έκδοση του Πίνακα περιέχει δεδομένα από το 2010 και μετά. Η συλλογή των δεδομένων επιτυγχάνεται με τη συνεργασία διαφόρων επιτροπών, ευρωπαϊκών δικαστικών δικτύων και μιας άτυπης ομάδας που αποτελείται από τους υπεύθυνους επικοινωνίας που ορίζει κάθε χώρα, δύο η καθεμία, έναν από το δικαστικό σώμα και έναν από το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Η σχετική μελέτη

εκπονείται από την Επιτροπή Αξιολόγησης της Αποτελεσματικότητας της Δικαιοσύνης (CEPEJ) του Συμβουλίου της Ευρώπης. Περιλαμβάνει, επίσης, αναλυτικές παρατηρήσεις και δελτία πληροφοριών ανά χώρα. Σε ό,τι αφορά μάλιστα την Ελλάδα γίνεται αναφορά ότι η πρόοδός της εξετάζεται στα πλαίσια των προγραμμάτων στήριξης της Χώρας.

Στον εν λόγω Πίνακα παρουσιάζονται δείκτες απόδοσης για αστικές και εμπορικές υποθέσεις, καθώς και στοιχεία σχετικά με τη λειτουργία των διοικητικών δικαστηρίων. Οι δείκτες έχουν εμπλουτιστεί κατά τη διάρκεια των ετών και επιγραμματικά αφορούν: **1) τις μεταρρυθμίσεις** (θεσπισμένες και προβλεπόμενες) στον τομέα της Δικαιοσύνης, **2) την αποτελεσματικότητα των διαδικασιών**, **3) την αποτελεσματικότητα σε συγκεκριμένους τομείς του δικαίου της ΕΕ**, **4) την ποιότητα των συστημάτων δικαιοσύνης**, ήτοι: **α) την προσβασιμότητα πολιτών και επιχειρήσεων στη δικαιοσύνη**, **β) τους πόρους**, είτε **οικονομικούς** είτε **ανθρώπινους**, **γ) τα διαθέσιμα εργαλεία αξιολόγησης** των δραστηριοτήτων των δικαστηρίων, **δ) την ύπαρξη προτύπων** σχετικά με την ποιότητα των αποφάσεων ανώτερων δικαστηρίων, το χρόνο εκδίκασης και τη διαχείριση των συσσωρευμένων παλιών υποθέσεων, **5) την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης**, ήτοι: **α) την αντίληψη του κοινού και των επιχειρήσεων** περί ανεξαρτησίας των δικαστηρίων και των δικαστών, καθώς και τους κύριους λόγους που επικαλούνται για την εκλαμβανόμενη έλλειψη ανεξαρτησίας και **β) τη διαρθρωτική ανεξαρτησία**.

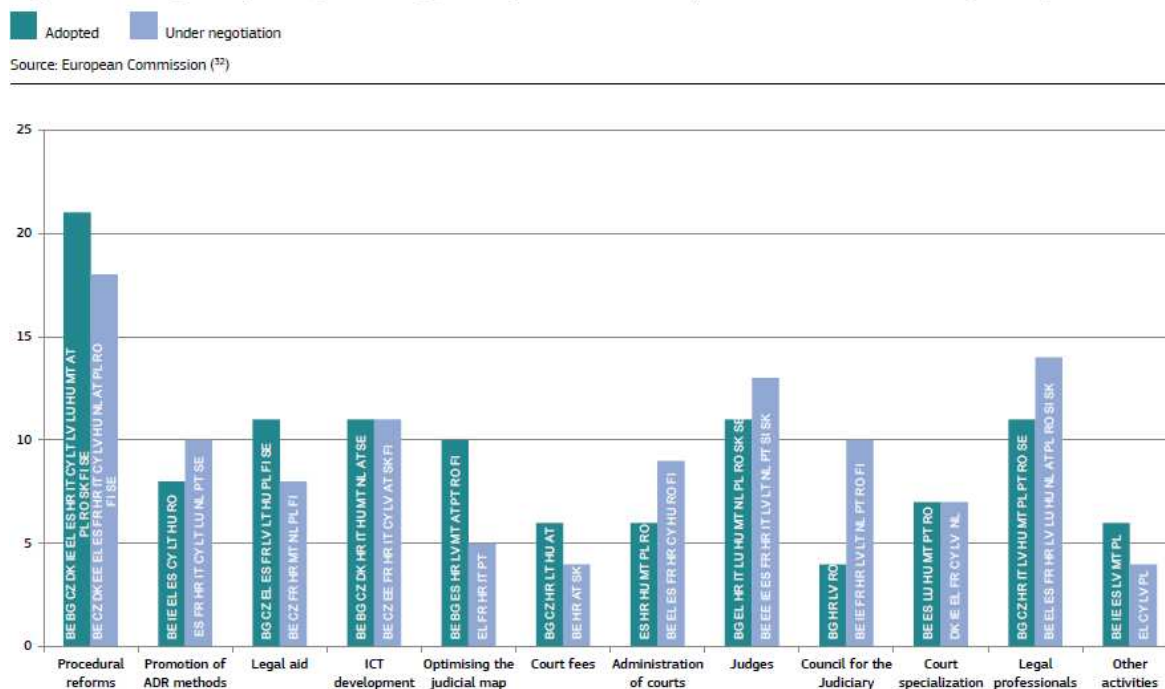
Για τη μελέτη του αντικειμενικού σκοπού και των επιμέρους στόχων που τέθηκαν στην παρούσα διατριβή θα χρησιμοποιηθούν δευτερογενή στοιχεία, από τις παραπάνω δύο πηγές (και κυρίως από τον Πίνακα της ΕΕ), μέσα από τις οποίες είναι δυνατή και μια σύγκριση με τις πρακτικές άλλων χωρών. Το κυριότερο, όμως, μέρος της έρευνας θα αποτελέσει η συγκεντρωτική παρουσίαση της διαμορφωμένης νομολογίας και η ενδελεχής επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, ελληνικής και ξένης.

3.2. Δεδομένα και συμπεράσματα για το ελληνικό δικαιοδοτικό σύστημα

Μελετώντας τους παραπάνω δείκτες τα κυριότερα συμπεράσματα που προκύπτουν για την ελληνική πραγματικότητα είναι τα εξής:

Η Ελλάδα βρίσκεται μεταξύ των χωρών μελών που είτε έχει ήδη αναλάβει νομοθετικές πρωτοβουλίες σε σημαντικούς τομείς που αφορούν το δικαστικό σύστημα, είτε βρίσκεται στη διαδικασία ανάληψης αυτών, πράγμα που δείχνει και το βαθμό κατανόησης του προβλήματος (**Σχήμα 3.2.1**).

Legislative and regulatory activity concerning justice systems in 2018 (adopted measures/initiatives under negotiation per Member State)

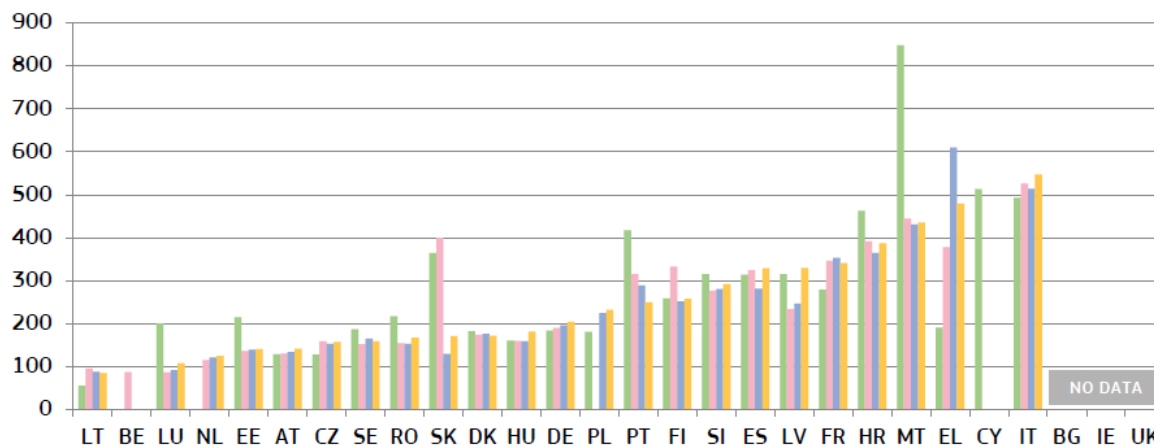
Σχήμα 3.2. 1: Νομοθετική και ρυθμιστική δραστηριότητα το 2018 (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

Παρά τις τάσεις βελτίωσης, η Ελλάδα διαθέτει έναν από τους υψηλότερους χρόνους διεκπεραίωσης των υποθέσεων, είτε διοικητικών είτε αστικών/εμπορικών (**Σχήματα 3.2.2, 3.2.3, 3.2.4, 3.2.5**).

Time needed to resolve litigious civil and commercial cases (*) (1st instance/in days)

2010 2015 2016 2017

Source: CEPEJ study

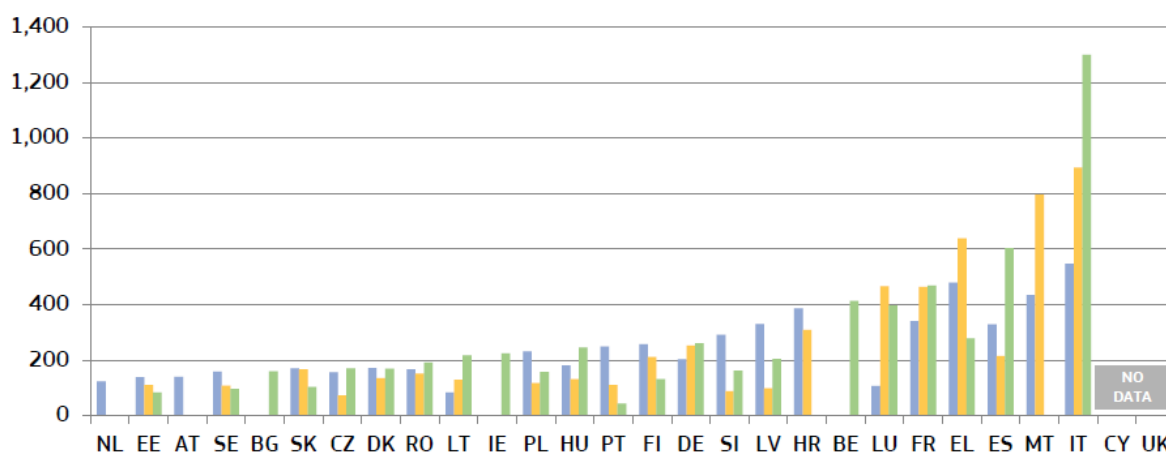
(*) Under the CEPEJ methodology, litigious civil/commercial cases concern disputes between parties, e.g. disputes regarding contracts. Non-litigious civil/commercial cases concern uncontested proceedings, e.g. uncontested payment orders. Methodology changes in **EL** and **SK**. Pending cases include all instances in **CZ** and, until 2016, in **SK**. Data for **NL** include non-litigious cases.

Σχήμα 3.2. 2: Χρόνος εκδίκασης αστικών υποθέσεων (1^{ος} βαθμός/ημέρες) (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

Time needed to resolve litigious civil and commercial cases (*) at all court instances in 2017 (1st, 2nd and 3rd instance/in days)

First instance courts (2017) Second instance courts (2017) Third instance courts (2017)

Source: CEPEJ study

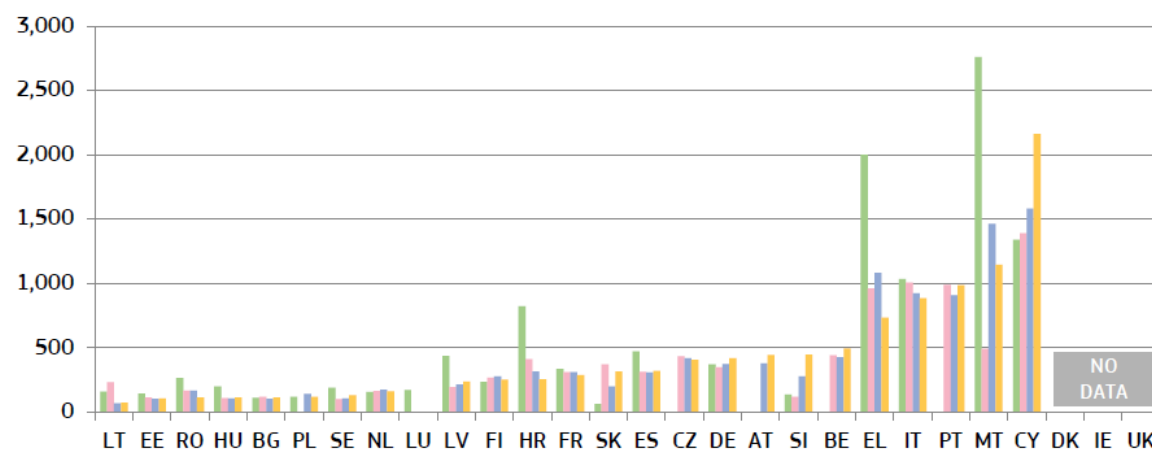
(*) The order is determined by the court instance with the longest proceedings in each Member State. No data available for first and second instance courts in **BE**, **BG** and **IE**, for second and third instance courts in **NL** and **AT**, for third instance courts in **HR**. No third instance court in **MT**. Access to third instance court may be limited in some Member States.

Σχήμα 3.2. 3: Χρόνος εκδίκασης αστικών υποθέσεων σε όλους τους βαθμούς το 2017 (1^{ος}, 2^{ος}, 3^{ος} βαθμός/ημέρες) (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

Time needed to resolve administrative cases (*) (1st instance/in days)

2010 2015 2016 2017

Source: CEPEJ study

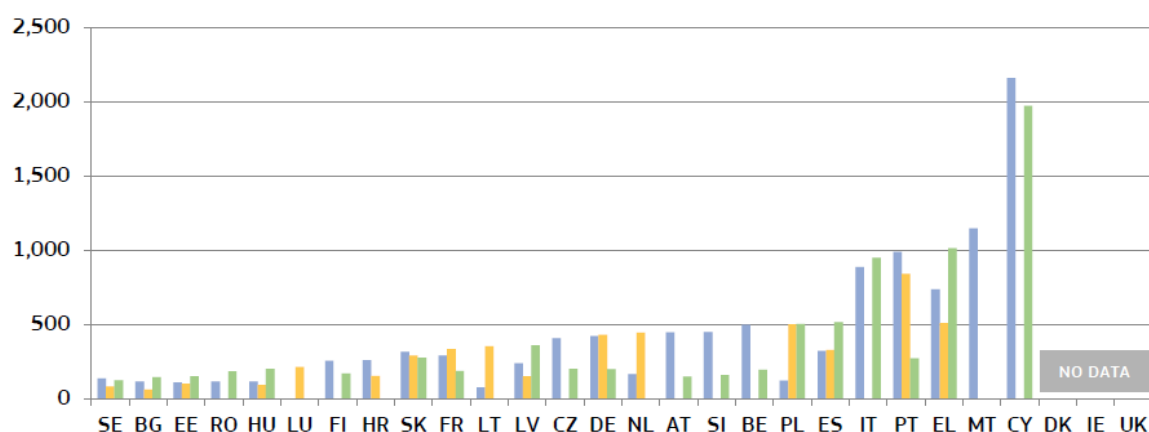
(*) Administrative law cases concern disputes between citizens and local, regional or national authorities, under the CEPEJ methodology. Methodology changes in **EL** and **SK**. Pending cases include all court instances in **CZ** and, until 2016, in **SK**. **DK** and **IE** do not record administrative cases separately.

Σχήμα 3.2. 4: Χρόνος εκδίκασης διοικητικών υποθέσεων (1^{ος} βαθμός/ημέρες) (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

Time needed to resolve administrative cases (*) at all court instances in 2017 (1st and, where applicable, 2nd and 3rd instance/in days)

First instance (2017) Second instance (2017) Third instance (2017)

Source: CEPEJ study

(*) The order is determined by the court instance with the longest proceedings in each Member State. No data available: for first instance court in **LU**, for second instance courts in **MT** and **RO**, and for third instance court in **NL**. The supreme or another highest court is the only appeal instance in **CZ**, **IT**, **CY**, **AT**, **SI** and **FI**. No third instance court for these types of cases in **HR**, **LT**, **LU**, and **MT**. The highest Administrative Court is the first and only instance for certain cases in **BE**. Access to third instance court may be limited in some Member States. **DK** and **IE** do not record administrative cases separately.

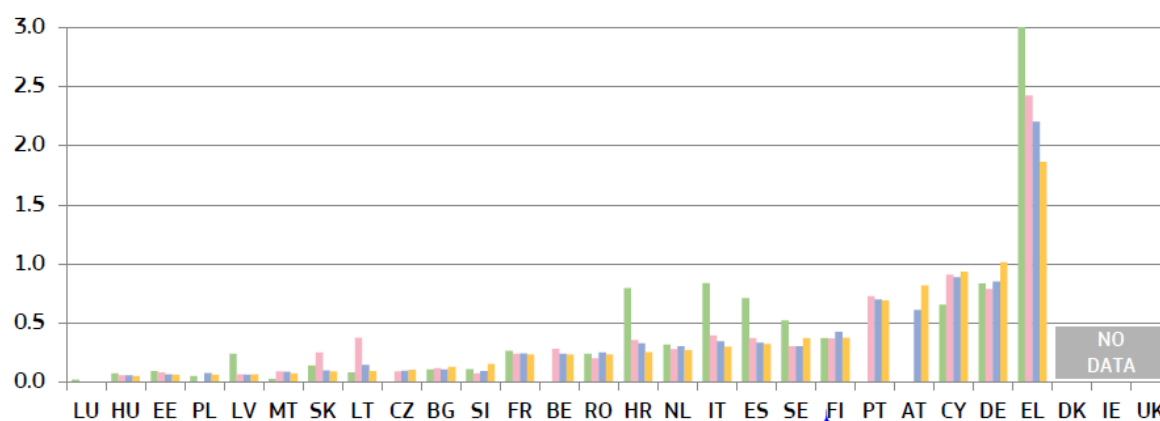
Σχήμα 3.2. 5: Χρόνος εκδίκασης διοικητικών υποθέσεων σε όλους τους βαθμούς το 2017 (1^{ος}, 2^{ος}, 3^{ος} βαθμός/ημέρες) (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

Ο αριθμός των εκκρεμών ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων υποθέσεων είναι ιδιαίτερα υψηλός και μάλιστα ο υψηλότερος, με διαφορά, στην ΕΕ (**Σχήμα 3.2.6**).

Number of pending administrative cases (*) (1st instance/per 100 inhabitants)

2010 2015 2016 2017

Source: CEPEJ study

(*) Past values for some Member States have been reduced for presentation purposes (EL in 2010=3.7). Methodology changes in EL and SK. Pending cases include all instances in CZ and, until 2016, in SK. DK and IE do not record administrative cases separately.

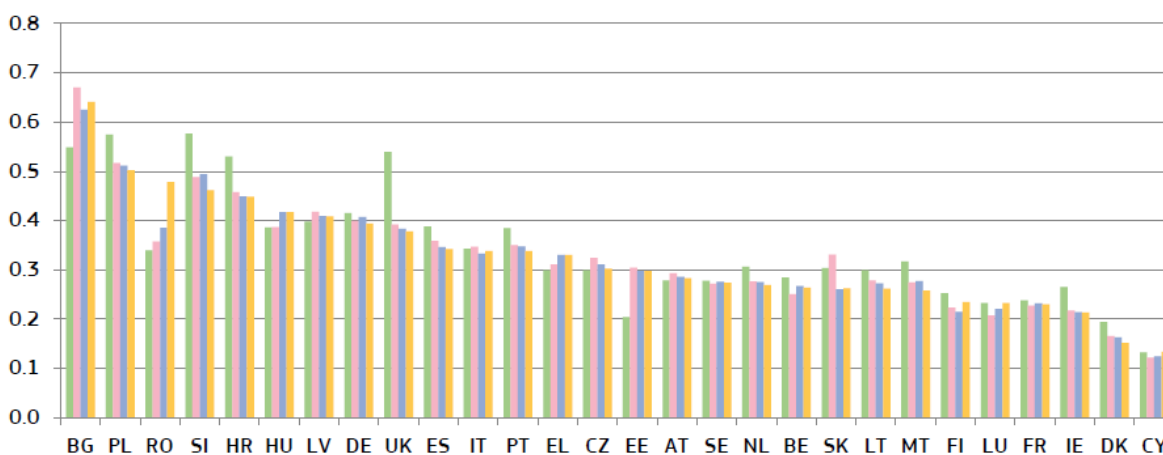
Σχήμα 3.2. 6: Αριθμός εκκρεμών διοικητικών υποθέσεων (1^{ος} βαθμός/στους 100 κατοίκους) (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

Η χώρα δαπανά χρήματα άνω του μέσου όρου της ΕΕ στα δικαστήρια, σύμφωνα, όμως, με τα στοιχεία του 2017 η κατανομή τους αφορά σχεδόν αποκλειστικά τους μισθούς δικαστικών λειτουργών και υπαλλήλων και καθόλου την υλικοτεχνική υποδομή (**Σχήματα 3.2.7, 3.2.8**).

General government total expenditure on law courts (*) (as a percentage of GDP)

2010 2015 2016 2017

Source: Eurostat

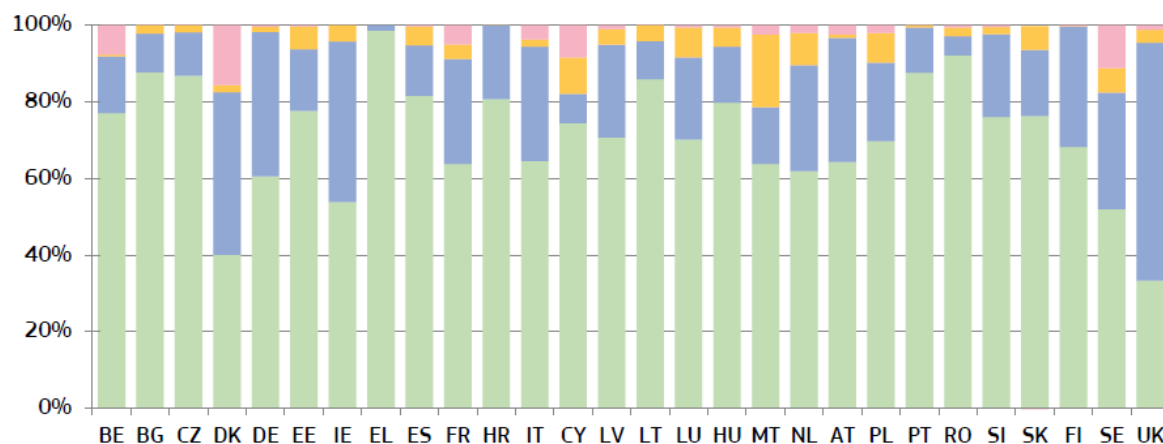
(*) Member States are ordered according to the expenditure in 2017 (from highest to lowest). 2017 data for ES, FR, HR, NL and SK are provisional.

Σχήμα 3.2. 7: Κρατικές δαπάνες για τα δικαστήρια (ως ποσοστό του ΑΕΠ) (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

General government total expenditure on law courts (in 2017, as a percentage of expenditure)

Other Operating costs (e.g. building rentals, legal aid, energy)
Fixed assets (e.g. court buildings and software) Wages and salaries of judges and court staff

Source: Eurostat

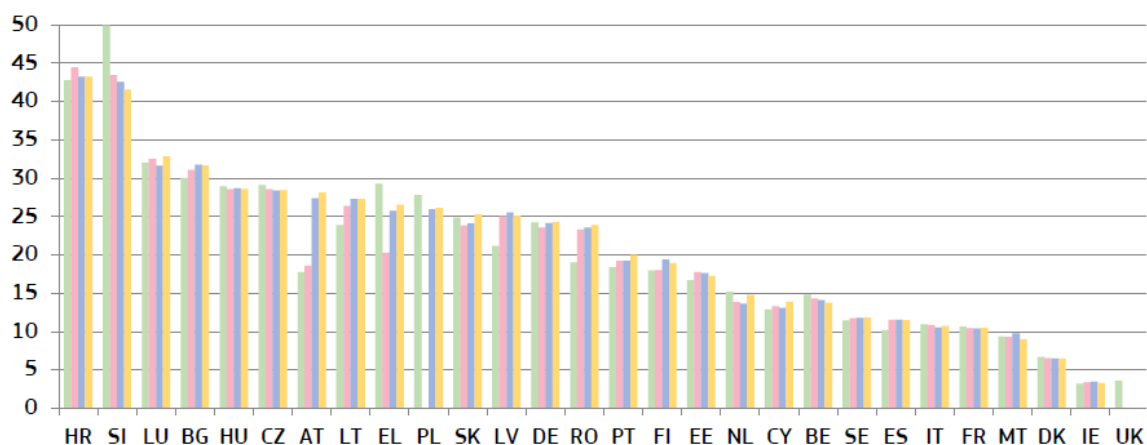
Σχήμα 3.2. 8: Κρατικές δαπάνες για τα δικαστήρια (έτος 2017, ποσόστωση των εξόδων) (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

Διαθέτει μάλιστα μεσαίο προς υψηλό αριθμό δικαστών και πολύ υψηλό αριθμό δικηγόρων ανά κάτοικο (**Σχήματα 3.2.9, 3.2.10**).

Number of judges (*) (per 100 000 inhabitants)

2010 2015 2016 2017

Source: CEPEJ study

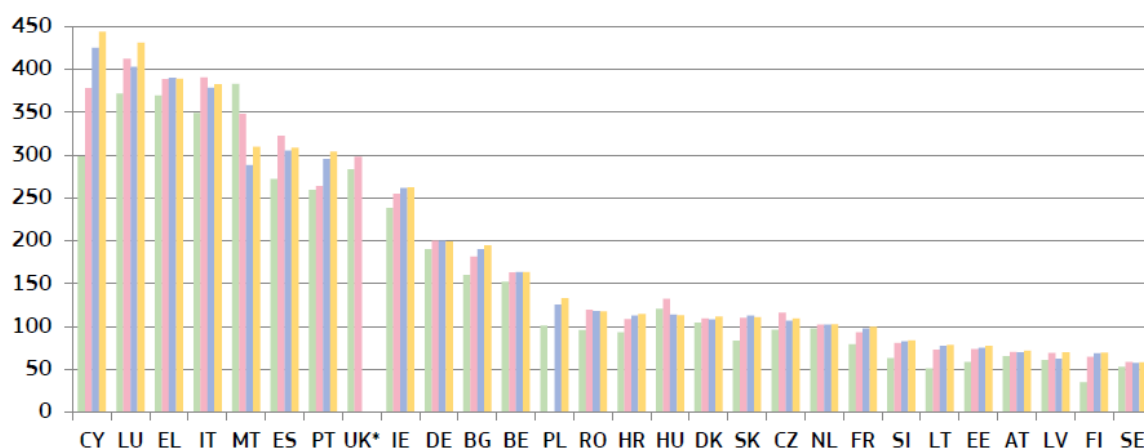
(*) This category consists of judges working full-time, under the CEPEJ methodology. It does not include the Rechtspfleger/court clerks that exist in some Member States. **AT:** Data on administrative justice is introduced for 2016 cycle for the first time. **EL:** the total number of professional judges includes different categories over the years shown above, which partly explains their variation. Since 2016, data on number of professional judges includes all the ranks for criminal and political justice as well as administrative judges. **IT:** The regional administrative courts, regional audit commissions, local tax commissions and military courts are not taken into consideration. **UK:** weighted average of the three jurisdictions. Data for 2010 contains 2012 data for **UK (NI)**. **LU:** numbers have been revised following an improved methodology.

Σχήμα 3.2. 9: Αριθμός Δικαστών (στους 100.000 κατοίκους)
(Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

Number of lawyers (*) (per 100 000 inhabitants)

2010 2015 2016 2017

Source: CEPEJ study

(*) Under CEPEJ methodology a lawyer is a person qualified and authorised according to national law to plead and act on behalf of his or her clients, to engage in the practice of law, to appear before the courts or advise and represent his or her clients in legal matters (Recommendation Rec (2000)21 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the freedom of exercise of the profession of lawyer). **DE:** no distinction is made between different groups of lawyers in Germany, such as between solicitors and barristers. **FI:** since 2015, the number of lawyers provided includes both the number of lawyers working in the private sector and the number of lawyers working in the public sector. **UK:** data for 2010 and 2014.

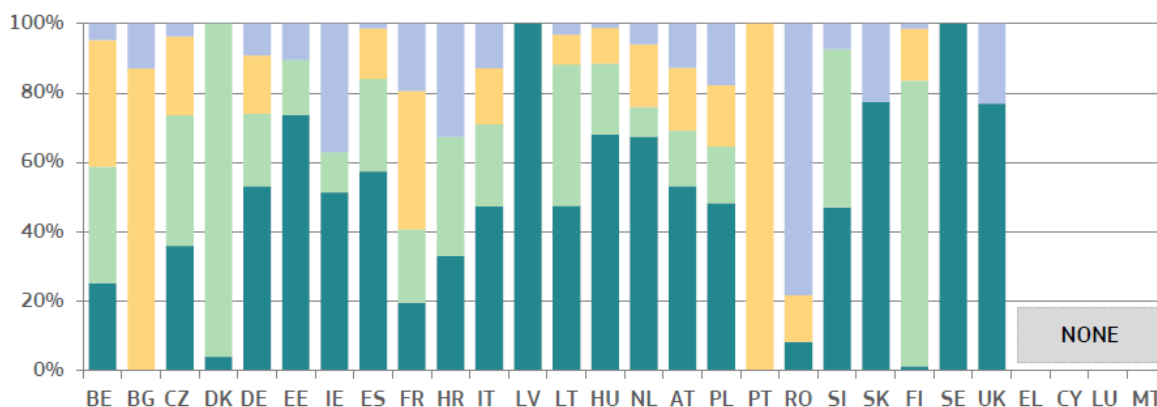
Σχήμα 3.2. 10: Αριθμός δικηγόρων (στους 100.000 κατοίκους)
(Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

Η εκπαίδευση, όμως, των δικαστικών λειτουργών σε ειδικές, μεταξύ άλλων, δεξιότητες, όπως η χρήση ηλεκτρονικών μέσων, είναι ανύπαρκτη (**Σχήμα 3.2.11**).

Share of continuous training of judges on various types of skills (*) (as a percentage of total number of judges receiving these types of training)

Judgcraft IT skills Court management Judicial ethics

Source: European Commission (26)

(*) The table shows the distribution of judges participating in continuous training activities (i.e. those taking place after the initial training period to become a judge) in each of the four identified areas as a percentage of the total number of judges trained in these types of training. Legal training activities are not taken into account. Judicial training authorities in **EL**, **CY**, **LU** and **MT** did not provide specific training activities on the selected skills. **DK**: including court staff. **AT**: including prosecutors. **UK** data are for England and Wales.

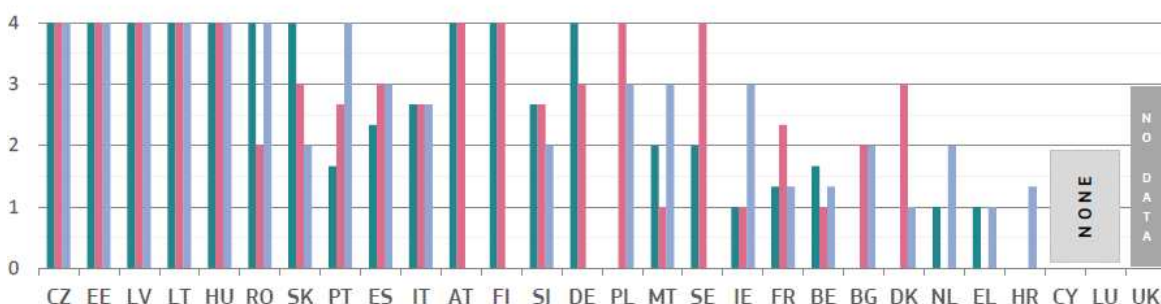
Σχήμα 3.2. 11: Εκπαίδευση Δικαστών σε διάφορους τύπους δεξιοτήτων (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

Γενικά, παρά τις τελευταίες αλλαγές, οι επιδόσεις της Ελλάδας στο επίπεδο της ηλεκτρονικής δικαιοσύνης και της online πρόσβασης των πολιτών σε δικαστικές αποφάσεις είναι φτωχές (**Σχήματα 3.2.12, 3.2.13**).

Availability of electronic means (*) (0 = available in 0 % of courts, 4 = available in 100 % of courts (79))

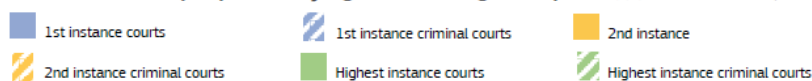
to submit a case to transmit summons to monitor the stages of a proceeding

Source: CEPEJ study

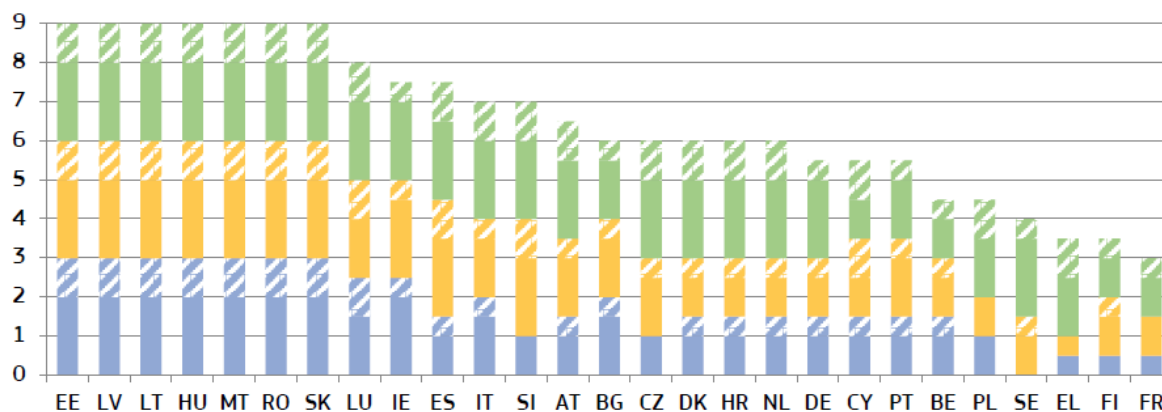

(*) **DK** and **RO**: cases may be submitted to courts by email.

Σχήμα 3.2. 12: Διαθεσιμότητα ηλεκτρονικών μέσων (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

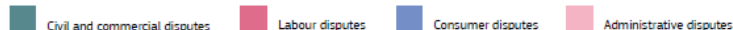
Online accessibility to published judgments to the general public (*) (civil/commercial, administrative and criminal cases, all instances)

Source: European Commission (64)

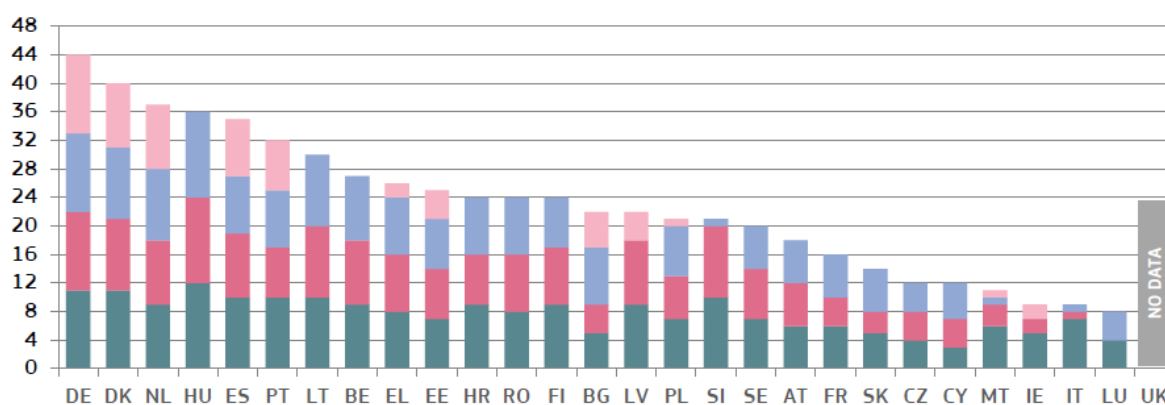

Σχήμα 3.2. 13: On line πρόσβαση του κοινού σε δημοσιευμένες δικαστικές αποφάσεις (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

Σε ό,τι αφορά την προώθηση της εξωδικαστικής επίλυσης των διαφορών η Ελλάδα κατατάσσεται σε ένα μέσο επίπεδο (**Σχήμα 3.2.14**).

Promotion of and incentives for using ADR methods (*)

Source: European Commission (67)

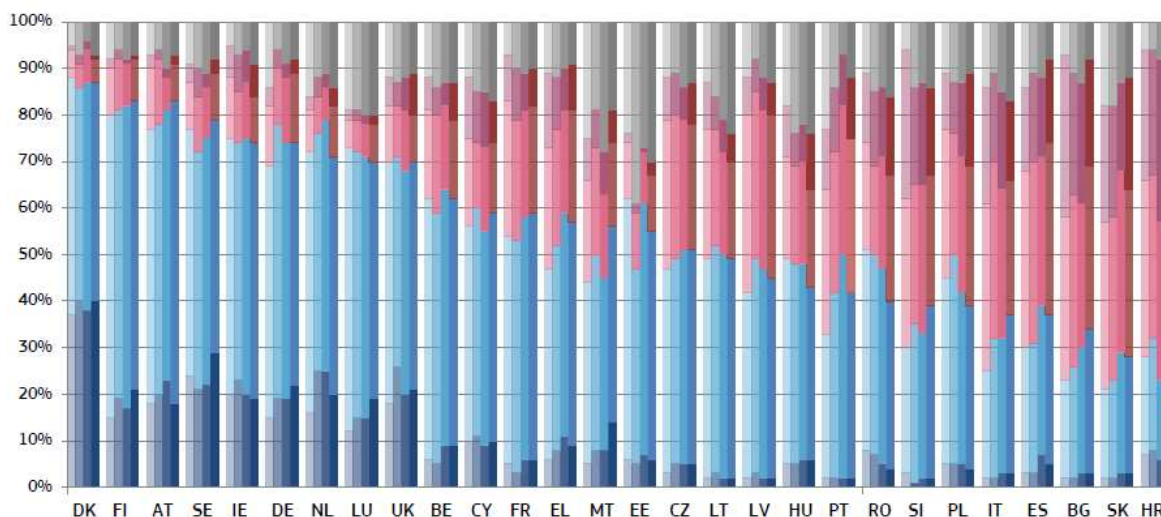
Σχήμα 3.2. 14: Βαθμός προώθησης των εναλλακτικών μεθόδων επίλυσης των διαφορών (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

Τέλος, η αντίληψη για την ανεξαρτησία των δικαστηρίων και των δικαστών παραμένει «αρκετά καλή» στην ελληνική κοινή γνώμη (**Σχήμα 3.2.15**).

Perceived independence of courts and judges among the general public (*) (light colours: 2016, 2017 and 2018, dark colours: 2019)

Very good Fairly good Fairly bad Very bad Don't know

Source: Eurobarometer (127)

Σχήμα 3.2. 15: Αντίληψη για την ανεξαρτησία των δικαστηρίων και των δικαστών (Πηγή: European Justice Scoreboard, 2019)

Σημειώνεται ότι και στην έκθεση Doing Business 2019, η Ελλάδα παρουσιάζει αναποτελεσματικότητα σε ό,τι αφορά το δικαιοδοτικό της σύστημα και ιδιαίτερα σε έναν πολύ σημαντικό τομέα για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, ήτοι τις διαδικασίες εξυγίανσης και πτώχευσης (**Πίνακας 3.2.1**).

Πίνακας 3.2. 1: Στοιχεία σχετικά με τη διαδικασία πτώχευσης στην Ελλάδα (Πηγή: Doing Business, 2019)

Κόστος επί της αξίας της περιουσίας της χρεοκοπημένης επιχείρησης	9%
Ποσοστό ανάκτησης	33,2%
Χρόνος κήρυξης μιας χρεοκοπίας	3,5 έτη
Ποιότητα νομικών διαδικασιών	55,39/100
Συνολική κατάταξη της χώρας	62/190

Από τα παραπάνω προκύπτουν ορισμένες βασικές παθογένειες του ελληνικού δικαστικού συστήματος που έχουν σοβαρότατες επιπτώσεις στην ταχύτητα απονομής της δικαιοσύνης και συνακόλουθα στην οικονομική ανάπτυξη της Χώρας. Ως εκ τούτου, οι κύριοι τομείς οι οποίοι εξετάζονται και στους οποίους προτείνονται καθοριστικές παρεμβάσεις είναι η καθολική και πλήρης μηχανοργάνωση των Δικαστικών Υπηρεσιών της χώρας, η προώθηση εναλλακτικών (εξωδικαστικών) μεθόδων επίλυσης των διαφορών, καθώς και νομοθετικές παρεμβάσεις που αφορούν τις διαδικασίες εξυγίανσης και πτώχευσης, αλλά και την αναμόρφωση των δικαστικών κωδίκων, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τις διαδικασίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (ΤΠΕ-ICT)

4.1. Εισαγωγή

Η ψηφιοποίηση και γενικότερα η χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας (ΤΠΕ-ICT) αντιμετωπίζεται παγκοσμίως ως μια ενδεδειγμένη λύση για την αύξηση της αποτελεσματικότητας, της αποδοτικότητας, αλλά και της προσβασιμότητας στο δικαστικό σύστημα. Κατά συνέπεια, έχουν γίνει πολλές προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση με τη δημιουργία ποικίλων συστημάτων, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο επιτυχημένων, και έχει αναπτυχθεί η ανάλογη έρευνα και φιλολογία γύρω από τη διαμόρφωση και εφαρμογή τους.

Η τεχνολογία της πληροφορίας και επικοινωνίας μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε δύο επίπεδα. Το πρώτο αφορά την υποστήριξη του διοικητικού προσωπικού των δικαστηρίων και των δικαστικών λειτουργιών και το δεύτερο την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ δικαστηρίων, εμπλεκόμενων μερών και του κοινού γενικότερα.

4.1.1. Τεχνολογίες εντός των δικαστηρίων

Σε ό,τι αφορά τις τεχνολογίες που χρησιμοποιούνται εντός των δικαστηρίων αυτές διαχωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: **1)** Τις βασικές τεχνολογίες, ήτοι επιτραπέζιους υπολογιστές, προγράμματα επεξεργασίας κειμένου και υπολογιστικά φύλλα, καθώς και υπηρεσίες ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Τέτοιου είδους τεχνολογίες διαδόθηκαν στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης μόλις τη δεκαετία του '90 και είναι πολύ σημαντικές από την άποψη ότι βοήθησαν τα εμπλεκόμενα μέρη να κατανοήσουν αυτού του είδους την τεχνολογία και να αρχίσουν να τη χρησιμοποιούν, ενώ, επιπλέον, αποτελούν τη βάση για την ανάπτυξη νέων τεχνολογικών καινοτομιών. **2)** Τις τεχνολογίες διοικητικής υποστήριξης, ήτοι αυτοματοποιημένο πινάκιο και σύστημα διαχείρισης υποθέσεων. Οι παραπάνω τεχνολογίες διευκολύνουν την παρακολούθηση μιας υπόθεσης, βοηθούν στην εξοικονόμηση πόρων και χρόνου και συμβάλλουν στη μείωση των λαθών. Η εισαγωγή των δεδομένων μπορεί να γίνει μια φορά και το σύστημα να ενημερώνει ταυτόχρονα όλες τις βάσεις δεδομένων, δίνοντας ταυτόχρονα την ευκαιρία για πιο γρήγορη και αξιόπιστη εξαγωγή δεδομένων.

Μπορούν, επίσης, να βοηθήσουν στη συγκέντρωση στατιστικών στοιχείων, με απώτερο στόχο την αποδοτικότερη οργάνωση και διοίκηση των κατά τόπους δικαστηρίων. **3)** Τις τεχνολογίες για την υποστήριξη των δικαστικών λειτουργιών, ήτοι νομικές βιβλιοθήκες και συστήματα υποστήριξης απονομής ποινών. Πρόκειται για ατομικά εργαλεία που βοηθούν τους δικαστές στην έκδοση αποφάσεων (Velicogna, 2007).

4.1.2. Τεχνολογίες διακίνησης πληροφοριών

Σε ό,τι αφορά τη διακίνηση πληροφοριών προβάλλεται η διάκριση ανάμεσα στην ηλεκτρονική παροχή πληροφοριών (electronic information provision) και την επίσημη ηλεκτρονική επικοινωνία (official electronic communication). Η **ηλεκτρονική παροχή πληροφοριών** (electronic information provision) πραγματοποιείται κυρίως μέσω των ιστοσελίδων του διαδικτύου. Η διαδικτυακή παροχή πληροφοριών μπορεί να οργανώνεται κεντρικά από τα ανώτερα δικαστήρια, ή τα υπουργεία δικαιοσύνης, κεντρικά, αλλά και σε τοπικό επίπεδο, με βάση ορισμένους κανόνες, ή τέλος με πρωτοβουλία του κάθε δικαστηρίου χωριστά και χωρίς την ύπαρξη μίας κεντρικής γραμμής. Όσο για την πληροφόρηση που παρέχεται, αυτή μπορεί να είναι: **α)** γενική, για παράδειγμα στοιχεία επικοινωνίας και διοικητικό προσωπικό, αλλά και πληροφορίες για τη δραστηριότητα των δικαστηρίων, την οργάνωσή τους, στατιστικά στοιχεία, **β)** νομική, ήτοι γενικοί κανόνες, διαδικασίες, πρακτικές κλπ, είτε γενικά είτε σε σχέση με κάποιο συγκεκριμένο δικαστήριο, καθώς επίσης και on-line πρόσβαση σε βάσεις δεδομένων που αφορούν δημοσιευμένες αποφάσεις και **γ)** πληροφορίες σχετικές με τις υποθέσεις, όπως προκύπτουν από διάφορα έγγραφα. Εδώ συμπεριλαμβάνεται και η πληροφόρηση για τις προβλεπόμενες δικασίμους των υποθέσεων (Velicogna, 2007).

Η **επίσημη ηλεκτρονική επικοινωνία** (official electronic communication) αφορά προσπάθειες για την επίτευξη ηλεκτρονικής κατάθεσης εγγράφων, ηλεκτρονικής πληρωμής ποινών, ηλεκτρονικής ενημέρωσης συνηγόρων, ακόμα και ολοκληρωμένης ηλεκτρονικής δίκης. Στόχος είναι η κατάργηση της γραφειοκρατίας και η εξοικονόμηση χρόνου, διαθέσιμων πόρων και χρημάτων. Τα περισσότερα από τα προγράμματα που αναπτύχθηκαν πανευρωπαϊκά ήταν μη επιτυχημένα, ιδιαίτερα αυτά που επιδίωξαν την πλήρη αυτοματοποίηση των

διαδικασιών, κυρίως λόγω της προσπάθειας να αντιγραφεί και να αναπαραχθεί ηλεκτρονικά η παραδοσιακή γραφειοκρατική διαδικασία (Velicogna, 2007).

4.1.3. Αρχές ανάπτυξης και εφαρμογής των τεχνολογιών πληροφορίας

Η προσπάθεια για ανάπτυξη και εφαρμογή των τεχνολογιών πληροφορίας στο χώρο της δικαιοσύνης κατέδειξε ότι αυτή εξαρτάται από ορισμένες αρχές, οι οποίες συμπυκνώνονται γύρω από δύο κατηγορίες: **1)** τις αρχές που αφορούν το σχεδιασμό των συστημάτων (system design principles) και **2)** τις αρχές που αφορούν τη διαχείριση της διαδικασίας μέσω της οποίας τα συστήματα δημιουργούνται και εφαρμόζονται (design management principles) (Lupo and Bailey, 2014).

Η **πρώτη κατηγορία** αφορά τα ακόλουθα: **α)** Το σχεδιασμό των διαφόρων συστημάτων με γνώμονα την απλότητα και την προσβασιμότητα, έτσι ώστε να μπορεί να εξασφαλιστεί ότι θα είναι ελκυστικά και εύχρηστα για μια μεγάλη μερίδα χρηστών, δεδομένου μάλιστα και του διαφορετικού επιπέδου αυτών σε ό,τι αφορά τη χρήση αυτών των τεχνολογιών. **β)** Την προσαρμοστικότητα και σπονδυλωτή κατασκευή. Τα συστήματα αυτά προτείνεται να παρουσιάζουν ευελιξία, έτσι ώστε να μπορούν να προσαρμοστούν στις νέες ανάγκες και απαιτήσεις των χρηστών. Επίσης, είναι χρήσιμο να αποτελούνται από επιμέρους στοιχεία, έτσι ώστε η ανάγκη για τροποποίηση ενός από αυτά να μην επιφέρει την αλλαγή ολόκληρου του συστήματος, όπως επίσης και η δυσλειτουργία ενός από αυτά να μην επηρεάζει αρνητικά τη λειτουργία ολόκληρου του συστήματος. **γ)** Τη σχέση ανάμεσα στο νόμο και την τεχνολογία. Εδώ τονίζεται η ανάγκη για παράλληλη αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου σε σχέση με την εξέλιξη της τεχνολογίας, προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος αυτό που είναι λειτουργικό και αποτελεσματικό να μην έχει νομική ισχύ και το αντίστροφο. **δ)** Τη χρήση ήδη εγκατεστημένων τεχνολογικών και νομικών βάσεων. Οι διαθέσιμοι πόροι μπορεί να είναι μια καλή αφετηρία για την ανάπτυξη ενός προηγμένου συστήματος, μπορεί όμως και να παρουσιάζουν αδυναμία εξέλιξης και στασιμότητα. Η σημασία τους αυξάνεται, όμως, στην περίπτωση της ανάπτυξης διασυνοριακών συστημάτων (Contini and Fabri, 2003; Hanseth and Lyytinen, 2010; Lupo and Bailey, 2014, Mohr and Contini, 2011; Lanzara, 1998, 2014).

Σε ό,τι αφορά τη **δεύτερη κατηγορία**, η έμφαση δίνεται στις ψυχολογικές, πολιτικές και οργανωτικές απόψεις της τεχνολογικής αλλαγής. Η αλλαγή για να είναι αποτελεσματική θεωρείται ότι πρέπει να αντιμετωπίζεται ως σταδιακή, επαναληπτική διαδικασία που θα συμπεριλαμβάνει όσο το δυνατό περισσότερους χρήστες, στους οποίους θα παρέχει δυνατότητες επανατροφοδότησης. Το κρίσιμο σημείο αφορά τη συνεργασία και την ανταλλαγή απόψεων με τους εμπλεκόμενους (δικαστικούς υπαλλήλους, δικηγόρους, δικαστές, δικηγορικούς συλλόγους, ενώσεις καταναλωτών), ώστε να γίνονται κατανοητές οι ανάγκες τους και να διευκολύνονται οι κατάλληλες προσαρμογές στην καθημερινή πρακτική, αλλά και την κουλτούρα αυτών (Andrade and Joia, 2012; Fersini et al., 2013; Lupo and Bailey, 2014; Mohr and Contini, 2011).

4.1.4. Κύριοι παράγοντες ανάπτυξης και εφαρμογής τεχνολογιών πληροφορίας

Το καίριο σημείο στην ανάπτυξη και εφαρμογή τεχνολογικών λύσεων στην καθημερινή πρακτική των δικαστηρίων είναι η επίτευξη της διάδοσης αυτών από τη μια και η εξασφάλιση της προσβασιμότητας στο μεγαλύτερο μέρος των πολιτών από την άλλη. Σε αυτά τα πλαίσια, σημαντικό αντίκτυπο έχουν τα εξής: **1)** η πολυπλοκότητα του συστήματος, το κόστος δημιουργίας και εφαρμογής αυτού, η κεντρική ή μη διαμόρφωσή του, καθώς και η εναλλακτική δυνατότητα χρήσης της καθιερωμένης γραφειοκρατικής οδού, **2)** η δυνατότητα προσαρμογής των νομικών κανόνων και ιδιαίτερα η διαμόρφωση απλών οδηγιών σε πολλές γλώσσες, ώστε να διευκολύνεται η διασυνοριακή χρήση του συστήματος, και **3)** η σταδιακή ανάπτυξη του συστήματος σε συνεργασία με όλους τους εμπλεκόμενους στη διαδικασία (Lupo and Bailey, 2014).

4.1.5. ΕΕ και ΤΠΕ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζει ζωηρό ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της ηλεκτρονικής δικαιοσύνης και σε αυτά τα πλαίσια δημοσιεύθηκε στην επίσημη εφημερίδα της το Πολυετές Σχέδιο Δράσης για την Ευρωπαϊκή Ηλεκτρονική Δικαιοσύνη 2014-2018. Στόχος είναι η βελτίωση της γενικής λειτουργίας των συστημάτων ηλεκτρονικής δικαιοσύνης σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, με ανάλογες δράσεις και στα δύο επίπεδα και με προσπάθεια για την εξασφάλιση της

μεγαλύτερης δυνατής συμμετοχής των κρατών μελών. Μάλιστα, και χώρες εκτός της ΕΕ ενθαρρύνονται στην υιοθέτηση ανάλογων τεχνολογικών λύσεων, ώστε να επιτευχθεί διαλειτουργικότητα σε περίπτωση μελλοντικής συνεργασίας.

4.2. ΤΠΕ και ελληνική πραγματικότητα

4.2.1. Υφιστάμενη κατάσταση

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, πέρα από τις βασικές τεχνολογίες που χρησιμοποιούνται σε όλες τις βαθμίδες του δικαστικού συστήματος και στο Υπουργείο το ίδιο, υπάρχει χαμηλή ενσωμάτωση των τεχνολογιών της πληροφορίας και επικοινωνίας, όπως άλλωστε και σε ολόκληρο το δημόσιο τομέα. Οι περισσότερες διαδικασίες είναι χειρόγραφες, δεν τηρείται ηλεκτρονικό αρχείο, δεν υπάρχει ομοιογένεια στη συγγραφή των αποφάσεων, ενώ το τελικό προϊόν είναι ένα τυπωμένο κείμενο, για το οποίο χρειάζεται να εξευρεθεί και ο κατάλληλος χώρος αρχειοθέτησης (Deligiannis, 2017).

4.2.1.1. Οργάνωση της Δικαιοσύνης

Η διάρθρωση του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΥΔΔΑΔ) περιλαμβάνει μεταξύ άλλων 3 Γενικές Διευθύνσεις, ήτοι: 1) Γενική Δ/ση Διοίκησης Δικαιοσύνης, Διεθνών Νομικών Σχέσεων και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 2) Γενική Δ/ση Οικονομικών Υπηρεσιών, Διοικητικής Υποστήριξης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης και 3) Γενική Δ/ση Αντεγκληματικής και Σωφρονιστικής Πολιτικής, με αντίστοιχες υποδιευθύνσεις. Βασικός τομέας αρμοδιότητας του Υπουργείου είναι η Δικαιοσύνη, η οποία αφορά την επίλυση των διαφορών μεταξύ των πολιτών (πολιτικά δικαστήρια), ή μεταξύ του πολίτη και του Κράτους (διοικητικά δικαστήρια), ενώ επιβάλλει την τήρηση της νομιμότητας (ποινικά δικαστήρια).

Σε ό,τι αφορά τα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια, στην κατώτερη βαθμίδα εντάσσονται τα Ειρηνοδικεία (154) και τα Παισιματοδικεία (41). Στην επόμενη βαθμίδα εντάσσονται τα 63 Πρωτοδικεία (πολιτικά και ποινικά) και κατόπιν τα 19 Εφετεία (πολιτικά και ποινικά). Στην ανώτατη βαθμίδα βρίσκεται ο Άρειος Πάγος, με έδρα την Αθήνα, ενώ όλα τα υπόλοιπα απαντώνται σε όλη τη χώρα.

Αντιστοίχως λειτουργούν 63 Εισαγγελίες Πρωτοδικών, 19 Εισαγγελίες Εφετών και η Εισαγγελία του Αρείου Πάγου, οι οποίες είναι ανεξάρτητες αρχές.

Σε ό,τι αφορά τα διοικητικά δικαστήρια, υπάρχουν 30 Διοικητικά Πρωτοδικεία και 9 Διοικητικά Εφετεία, που συντονίζονται από τη Γενική Επιτροπεία της Επικρατείας. Στην ανώτατη βαθμίδα βρίσκεται το Συμβούλιο της Επικρατείας.

Το Ελεγκτικό Συνέδριο είναι αρμόδιο για τον έλεγχο των δαπανών του Κράτους, των ΟΤΑ και άλλων νομικών προσώπων, τον έλεγχο συμβάσεων μεγάλης αξίας του δημοσίου τομέα, τον έλεγχο των λογαριασμών των δημοσίων υπολόγων και των ΟΤΑ, την παροχή γνωμοδοτήσεων πάνω σε νομοσχέδια και εκθέσεις επί του κρατικού ισολογισμού και απολογισμού, και την εκδίκαση υποθέσεων συντάξεων και ευθύνης πολιτικών/στρατιωτικών δημοσίων υπαλλήλων.

Τα σωφρονιστικά καταστήματα κατατάσσονται σε γενικά (φυλακές τύπου Α για τις ποινές φυλάκισης και τύπου Β για τις ποινές κάθειρξης), ειδικά (καταστήματα ανηλίκων, αγροτικές φυλακές και κέντρα ημιελεύθερης διαβίωσης) και θεραπευτικά (κέντρα τοξικομανών, γενικά νοσοκομεία και θεραπευτήρια).

Τέλος υπάρχουν οι εποπτευόμενοι φορείς, στους οποίους περιλαμβάνονται τα Υποθηκοφυλακεία και τα Κτηματολογικά Γραφεία, αλλά και:

- Το Ταμείο Χρηματοδοτήσεως Δικαστικών Κτιρίων (ΤΑΧΔΙΚ)
- Η Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργών
- Ινστιτούτα
 - Ινστιτούτο Διεθνούς και Αλλοδαπού Δικαίου Αθήνας
 - Ινστιτούτο Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων Θεσσαλονίκης
 - Ινστιτούτο Κρητικού Δικαίου
 - Ινστιτούτο Αιγαίου και Δικαίου της Θάλασσας και του Ναυτικού Δικαίου
- «Κτιριακές Υποδομές» ΑΕ
- Δικηγορικοί και Συμβολαιογραφικοί Σύλλογοι.

4.2.1.2. Βαθμός μηχανοργάνωσης ΥΔΔΑΔ και Υπηρεσιών αυτού

Η Κεντρική Υπηρεσία του ΥΔΔΑΔ διαθέτει ικανοποιητική μηχανοργάνωση για την υποστήριξη των λειτουργιών της, με σύγχρονες υποδομές πληροφορικής

και διαλειτουργικότητα με το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, το Υπουργείο Οικονομικών και τα Εντελλόμενα. Ωστόσο, στους σχετιζόμενους φορείς αυτή (η μηχανοργάνωση) είναι εξαιρετικά περιορισμένη, με εμφανή την έλλειψη ολοκληρωμένων πληροφοριακών συστημάτων.

Σε ό,τι αφορά τα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια, με εξαίρεση τον Άρειο Πάγο, τα Πρωτοδικεία Αθηνών, Πειραιά και Θεσσαλονίκης και το Εφετείο Αθηνών, στα υπόλοιπα δικαστήρια ο βαθμός μηχανοργάνωσης αποτελεί συνάρτηση του μεγέθους τους και του αντίστοιχου φόρτου εργασίας. Το ίδιο συμβαίνει και με τις Εισαγγελίες, όπου ο μεγαλύτερος βαθμός μηχανοργάνωσης εμφανίζεται στην Εισαγγελία του Αρείου Πάγου, την Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών και τις Εισαγγελίες Εφετών Αθηνών και Πειραιά. Εξαίρεση αποτελεί το ολοκληρωμένο πληροφοριακό σύστημα του Εθνικού Ποινικού Μητρώου, που λειτουργεί πλέον όχι μόνο για την Κεντρική Υπηρεσία, αλλά και για όλες τις Εισαγγελίες.

Παρόμοια είναι η κατάσταση και στα Διοικητικά Δικαστήρια, με εξαίρεση το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣΤΕ), που παρουσιάζει πλήρη μηχανοργάνωση. Ικανοποιητική μηχανοργάνωση παρουσιάζει επίσης και το Ελεγκτικό Συνέδριο.

Σε ό,τι αφορά τα σωφρονιστικά καταστήματα οι τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνίας περιορίζονται στη λειτουργία συστημάτων εσωτερικών διοικητικών και οικονομικών λειτουργιών, χωρίς διαλειτουργικότητα.

Τέλος, από τους εποπτευόμενους φορείς, με εξαίρεση το Υποθηκοφυλακείο Θεσσαλονίκης, το οποίο παρουσιάζει ικανοποιητική μηχανοργάνωση, με εσωστρεφείς και εξωστρεφείς λειτουργίες, και κάποια επιλεγμένα Υποθηκοφυλακεία (Κατερίνη, Χίος, Ηράκλειο, Σάμος), τα υπόλοιπα Υποθηκοφυλακεία δε διαθέτουν εξειδικευμένες εφαρμογές.

4.2.2. Αξιολόγηση υφιστάμενης κατάστασης

Η προσπάθεια μηχανοργάνωσης, μέχρι πρόσφατα, δεν εντασσόταν σε μια ενιαία στρατηγική ψηφιοποίησης των διαδικασιών στο χώρο της δικαιοσύνης, γι' αυτό και είναι αποσπασματική. Το αποτέλεσμα είναι οι σχετιζόμενοι φορείς να διαθέτουν ξεχωριστά συστήματα και υπολογιστικές δομές και να υπάρχουν πολλαπλά κέντρα δεδομένων, που δεν επικοινωνούν μεταξύ τους, στα πλαίσια μιας λογικής αυτονομίας του κάθε φορέα και κυριότητας επί των δεδομένων του.

Η αποσπασματικότητα αυτή δημιουργεί πολλαπλά προβλήματα, ήτοι: 1) δυσκολίες στη διαχείριση, συντήρηση και αναβάθμιση αυτών των προγραμμάτων, 2) αναποτελεσματικές επενδύσεις ΤΠΕ, καθόσον δεν επιτυγχάνονται οικονομίες κλίμακας, 3) έλλειψη διαλειτουργικότητας μεταξύ των μηχανογραφικών συστημάτων στο χώρο της Δικαιοσύνης, αλλά και με τρίτους οργανισμούς του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα, πολύ δε περισσότερο με τις αρμόδιες Ευρωπαϊκές και Διεθνείς Αρχές.

Σημειώνεται ότι, πέρα από την αρχική δυσπιστία των εργαζομένων απέναντι στις νέες τεχνολογίες, το ίδιο το νομικό και κανονιστικό πλαίσιο της Δικαιοσύνης δημιουργούσε προσκόμματα στην εφαρμογή των τεχνολογιών ΤΠΕ, καθόσον, μέχρι πρόσφατα τουλάχιστον, βασιζόταν στην υπόθεση της εκτέλεσης των διαδικασιών με τη χρήση φυσικών εγγράφων (ήτοι φυσικές υπογραφές και σφραγίδες και επιτόπια παρουσία των εξυπηρετούμενων). Χαρακτηριστικό, επίσης, είναι ότι στη στελέχωση τόσο της Κεντρικής Υπηρεσίας όσο και των φορέων της δε συμπεριλαμβανόταν καταρτισμένο προσωπικό σε αυτού του είδους τις τεχνολογίες, έτσι ώστε να εντοπιστούν οι ανάγκες και να προταθούν οι αναγκαίες λύσεις.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι είναι αναγκαία η διαμόρφωση μιας ενιαίας στρατηγικής ψηφιοποίησης του Οργανισμού, η οποία θα περιλαμβάνει: 1) την προσαρμογή του θεσμικού πλαισίου, 2) το σχεδιασμό έργων και συστημάτων έτσι ώστε να διασφαλίζονται οικονομίες κλίμακας, 3) την εξασφάλιση της διαλειτουργικότητας των συστημάτων, 4) τη στενή συνεργασία του ΥΔΔΑΔ με τους εμπλεκόμενους φορείς, που καθορίζουν τις ανάγκες και αποτελούν τους τελικούς χρήστες των συστημάτων και 5) τη στελέχωση των Υπηρεσιών με κατάλληλο επιστημονικό και τεχνικό προσωπικό για το σχεδιασμό, την υλοποίηση και τη διαχείριση των πληροφοριακών συστημάτων.

Η ανάγκη αυτή προκύπτει και ως μνημονιακή υποχρέωση της χώρας, η οποία περιλαμβάνεται και στα τρία υπογραφέντα μνημόνια, καθόσον συνδέεται με την επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης ως βασικό παράγοντα για την οικονομική ανάκαμψη της χώρας. Αποτελεί δε βούληση της ΕΕ η ανάπτυξη της ηλεκτρονικής δικαιοσύνης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γι' αυτό και έχουν καθορισθεί ανάλογες κατευθυντήριες γραμμές και παρέχεται σχετική οικονομική στήριξη μέσω προγραμμάτων ΕΣΠΑ (ΕΣΠΑ 2007-2013 και Σύμφωνο Εταιρικής

Σχέσης για την περίοδο 2014-2020). Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το ολοκληρωμένο πληροφοριακό σύστημα του Εθνικού Ποινικού Μητρώου.

Επομένως, είναι και διεθνής υποχρέωση η ψηφιοποίηση των υπηρεσιών του ΥΔΑΔ και η επίτευξη διαλειτουργικότητας με Ευρωπαϊκά Συστήματα, όπως το Ποινικό Μητρώο (ECRIS), το σχέδιο e-justice, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης (CEPEJ) και η Eurojust, γι' αυτό και έχουν αναληφθεί σημαντικές δράσεις. Κάποιες από αυτές σχεδιάζονται και εκτελούνται στα πλαίσια της ανάπτυξης της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης στην Ελλάδα, έργο που αφορά το σύνολο του Δημόσιου Τομέα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το δίκτυο ΣΥΖΕΥΞΙΣ, έργο του Υπουργείου Διοικητικής Μεταρρύθμισης & Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης (ΥΔΜΗΔ), που θέτει ως στόχο να καλύψει τις ανάγκες των φορέων του Δημόσιου Τομέα για τη μεταξύ τους επικοινωνία, με τηλεφωνία (τηλεφωνική επικοινωνία ανάμεσα στους φορείς), δεδομένα (επικοινωνία υπολογιστών-internet) και video (τηλεδιάσκεψη-τηλεεκπαίδευση).

Έχει γίνει μάλιστα προσπάθεια για να διαμορφωθεί το κατάλληλο νομοθετικό πλαίσιο με το νόμο 3979/2011 (ΦΕΚ 138 Α/16-6-2011) «Για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση και λοιπές διατάξεις», την υπουργική απόφαση ΥΑΠ/Φ.40.4/1/989/12 (ΦΕΚ 1301 Β/12-4-2012) – «Κύρωση Πλαισίου Παροχής Υπηρεσιών Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης», το Προεδρικό Διάταγμα 25/2014 (ΦΕΚ 44Α/25-02-2014) - «Ηλεκτρονικό Αρχείο και Ψηφιοποίηση εγγράφων» και το ν. 4440/2016 - ΦΕΚ 224/Α/2-12-2016, άρθρο 24 - Ηλεκτρονική διαδικασία έκδοσης και διακίνησης διοικητικών πράξεων και εγγράφων στο δημόσιο τομέα.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι το έργο της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, με το οποίο συναρτάται άμεσα και αυτό της ψηφιοποίησης της ελληνικής δικαιοσύνης, είναι τεράστιο, κοστοβόρο και χρονοβόρο. Επιπλέον, όμως, η επιτυχία του εξαρτάται και από τη δυνατότητα χρήσης του από τους ίδιους τους εργαζομένους, οι οποίοι εμφανίζονται να παρουσιάζουν μια σχετική επάρκεια σε ό,τι αφορά τη χρήση βασικών τεχνολογιών και κυρίως την επεξεργασία κειμένου, την αποστολή και λήψη email, καθώς και την περιήγηση στο διαδίκτυο. Ωστόσο, σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας του Παρατηρητηρίου για την Κοινωνία της Πληροφορίας, παρουσιάζουν αδυναμίες σε βασικούς τομείς, όπως: λογιστικά φύλλα, βάσεις δεδομένων, χρήση μακροεντολών, δημιουργία

παρουσιάσεων, επίλυση ενός προβλήματος του ηλεκτρονικού υπολογιστή, σύνδεση ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή σε τοπικό δίκτυο, εγκατάσταση νέου υλικού, συμπίεση αρχείων και συγγραφή και δημοσίευση μιας ιστοσελίδας στο διαδίκτυο.

4.2.3. Πρόγραμμα έργων

4.2.3.1. Επιδιωκόμενοι στόχοι

Το ΥΔΑΔ εκπόνησε ένα πρόγραμμα έργων τόσο για τη διοικητική αναδιοργάνωση όσο και για την εισαγωγή και αξιοποίηση τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών στις Υπηρεσίες του. Στις βασικές γενικές αρχές που τέθηκαν συμπεριλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, η επίτευξη διαλειτουργικότητας, η χρήση γενικού σκοπού υπολογιστικού, αποθηκευτικού και δικτυακού εξοπλισμού, με δυνατότητες disaster recovery, για τη λειτουργία τους ως παρόχων Government Cloud Computing (G-Cloud) των υπηρεσιών και προδιαγραφές για αδιάλειπτη λειτουργία.

Στους ειδικότερους στόχους και αρχές για την ηλεκτρονική δικαιοσύνη συμπεριλαμβάνονται: 1) η ανάπτυξη κεντρικών υποδομών με απομακρυσμένη πρόσβαση στη θέση των ανεξάρτητων συστημάτων των φορέων, 2) η ψηφιοποίηση των δικαστικών ροών, συμπεριλαμβανομένων των σημείων εισόδου και εξόδου (ηλεκτρονική υποβολή δικογράφων και σχετικών, καταχώρηση, διαχείριση και παρακολούθηση των υποθέσεων, ηλεκτρονική παραλαβή και διαχείριση αιτημάτων και παραγωγή ψηφιακών εγγράφων), 3) χρήση, όπου είναι δυνατόν, των ηλεκτρονικών ανταλλαγών πληροφοριών αντί των έντυπων, μέσω μηχανισμών διαλειτουργικότητας και διεπαφών προς τους πολίτες και τις επιχειρήσεις, 4) στόχευση στην επέκταση των έργων στο σύνολο της χώρας, άλλως επικέντρωση αρχικά στους πιο βεβαρυμένους φορείς, 5) στενή συνεργασία και συντονισμός με τους εμπλεκόμενους φορείς και τα στελέχη τους για τον καθορισμό των αναγκών και την αξιοποίηση της σχετικής εμπειρίας και 6) εκμετάλλευση και συντονισμός με τις κεντρικά αναπτυσσόμενες υποδομές του δημοσίου τομέα (δίκτυο Σύζευξης, Εθνική Πύλη Δημόσιας Διοίκησης – ΕΡΜΗΣ, κοινές εφαρμογές back office για τους φορείς του Δημοσίου, κεντρικές υποδομές υπολογιστικών κέντρων και cloudcomputing).

4.2.3.2. Κατάλογος έργων

Με βάση τους παραπάνω στόχους και αρχές το ΥΔΔΑΔ δρομολόγησε έργα μικρής και μεγάλης εμβέλειας. Τα τελευταία αποβλέπουν στην κεντρική μηχανογράφηση των περισσότερων τομέων αρμοδιότητας του Υπουργείου, με πρόβλεψη για εγκατάστασή τους σε κεντρικές υποδομές, ενώ η ολοκλήρωσή τους υπολογίζεται σε 2-4 έτη. Αυτά είναι:

- Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων Πολιτικής και Ποινικής Διαδικασίας (ΟΣΔΔΥ - ΠΠ)
- Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων Διοικητικής Δικαιοσύνης (ΟΣΔΔΥ – ΔΔ)
- Ολοκληρωμένο Σύστημα Πρακτικών Δικαστηρίων (έργο «Σύμπραξη Δημοσίου - Ιδιωτικού Τομέα για την Ψηφιακή Καταγραφή, Αποθήκευση και Διάθεση Πρακτικών Συνεδριάσεων»)
- Εθνικό Ποινικό Μητρώο
- Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα Καταστημάτων Κράτησης.

Το **ΟΣΔΔΥ-ΠΠ** αφορά τη διαχείριση της ροής ποινικής και πολιτικής διαδικασίας στα δικαστήρια και τις εισαγγελίες, την παροχή υπηρεσιών προς το κοινό και την υποβοήθηση των επιχειρησιακών λειτουργιών των δικαστηρίων. Αναμένεται να καλύψει όλες τις φάσεις της δικαστικής διαδικασίας.

Στις δυνατότητές του συμπεριλαμβάνονται: α) η ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφου σε συνεργασία με το αντίστοιχο σύστημα των Δικηγορικών Συλλόγων, β) η ηλεκτρονική καταχώρηση και παρακολούθηση υποθέσεων, γ) η υποβολή αιτήσεων και η δυναμική πληροφόρηση στο κοινό (π.χ. ηλεκτρονικό πινάκιο) και δ) λειτουργίες διοικητικής πληροφόρησης για το δικαστικό σύστημα, όπως η συγκέντρωση στατιστικών στοιχείων και η παραγωγή αναφορών για την εφαρμογή συστημάτων λογοδοσίας και αποδοτικότητας. Υπάρχει πρόβλεψη για διαλειτουργικότητα: α) με το Εθνικό Ποινικό Μητρώο, στο οποίο θα αποστέλλει στοιχεία αποφάσεων προς καταχώρηση, θα υποβάλλονται αιτήματα για δελτία ΠΜ δικαστικής χρήσης, ενώ θα υπάρχει και η δυνατότητα παραλαβής τους, β) με το

Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα Καταστημάτων Κράτησης, για λειτουργίες όπως η παρακολούθηση εκτέλεσης ποινών από τις εισαγγελίες και οι μεταγωγές, γ) με το Ολοκληρωμένο Σύστημα Πρακτικών Δικαστηρίων, με το οποίο θα έχουν κοινά πρότυπα για τη διαχείριση υποθέσεων και τη δυνατότητα εξαγωγής πρακτικών (π.χ. από τους δικαστές), δ) με το Εθνικό Σύστημα Ηλεκτρονικών Δημόσιων Προμηθειών για τη μετάδοση πληροφοριών σχετικά με την κατάσταση επιχειρήσεων (π.χ. μη-πτώχευση κτλ), ε) με εξωτερικούς φορείς, όπως η Αστυνομία (π.χ. για την υποβολή μηνύσεων) και η Γενική Γραμματεία Πληροφοριακών Συστημάτων (π.χ. για την επιβολή και είσπραξη προστίμων). Τέλος, θα παραλαμβάνει στατιστικά δεδομένα από το ΟΣΔΔΥ Διοικητικής Δικαιοσύνης για την παραγωγή αναφορών.

Το **ΟΣΔΔΥ Διοικητικής Δικαιοσύνης** αφορά τη διαχείριση της ροής της διοικητικής διαδικασίας, με ανάλογο τρόπο όπως αυτός για την πολιτική και ποινική δικαιοσύνη. Προβλέπονται και εδώ ηλεκτρονικές υπηρεσίες κατάθεσης δικογράφων, καταχώρησης και διαχείρισης υποθέσεων για όλα τα διοικητικά δικαστήρια, καθώς και βάση νομολογίας. Το έργο θα υλοποιηθεί κάτω από την άμεση εποπτεία των υπηρεσιών του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Το **Ολοκληρωμένο Σύστημα Πρακτικών Δικαστηρίων** αφορά την ανάπτυξη ενός συστήματος κεντρικής αποθήκευσης και διαχείρισης των πρακτικών των συνεδριάσεων για όλη τη χώρα. Στις παρεχόμενες υπηρεσίες του συμπεριλαμβάνονται, επίσης, η ηλεκτρονική κατάθεση αίτησης για αντίγραφο πρακτικών και η αντίστοιχη ηλεκτρονική λήψη αυτού, καθώς και η ηλεκτρονική διακίνηση πληροφοριών μεταξύ δικαστικών λειτουργών και γραμματέων έδρας, ήτοι ηλεκτρονική υποβολή των πρακτικών από το γραμματέα και κατόπιν έλεγχος και πιστοποίηση αυτών από το δικαστικό λειτουργό.

Το **Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα των Καταστημάτων Κράτησης** αφορά την ενιαία μηχανογράφηση των εσωτερικών λειτουργιών των καταστημάτων κράτησης, με τρόπο ώστε να επικοινωνούν μεταξύ τους και να είναι δυνατή η άμεση παραγωγή και λήψη στατιστικών στοιχείων για το σωφρονιστικό σύστημα. Προβλέπεται, ακόμη, διαλειτουργικότητα με το ΟΣΔΔΥ-ΠΠ και η παροχή διαδικτυακής πύλης για το σωφρονιστικό σύστημα.

Το **Εθνικό Ποινικό Μητρώο** είναι το μόνο από τα έργα που έχει ολοκληρωθεί πλήρως και αφορά την ηλεκτρονική τήρηση του ποινικού μητρώου

στο Αυτοτελές Τμήμα Ποινικού Μητρώου, καθώς και στο σύνολο των Εισαγγελιών Πρωτοδικών της χώρας. Το σύστημα διαλειτουργεί με τα ΚΕΠ, αλλά και με το ECRIS, για την ανταλλαγή πληροφοριών με τις αντίστοιχες υπηρεσίες των κρατών της ΕΕ, και υπάρχει πρόβλεψη να διαλειτουργεί και με το ΟΣΔΔΥ-ΠΠ, όταν αυτό μπει σε εφαρμογή.

Σε ό,τι αφορά τα έργα ΤΠΕ μικρής εμβέλειας, αυτά έχουν κυρίως το ρόλο να προετοιμάσουν το έδαφος για τα μακροπρόθεσμα έργα, από τα οποία και θα αντικατασταθούν μόλις ολοκληρωθεί η λειτουργία τους. Αυτά περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφου στα Πρωτοδικεία Αθηνών, Πειραιά και Θεσσαλονίκης, το ηλεκτρονικό πινάκιο, τη μηχανογράφηση της εκουσίας διαδικασίας (ν. 4055/2012) στα Ειρηνοδικεία και την αναβάθμιση των υπηρεσιών του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

Περαιτέρω, έχουν προγραμματισθεί έργα διοικητικής αναδιοργάνωσης και βελτιστοποίησης, πολλά από τα οποία συσχετίζονται με τα έργα ηλεκτρονικής δικαιοσύνης που περιγράφηκαν παραπάνω. Από αυτά ξεχωρίζει το έργο για τη «Βελτιστοποίηση της Ροής Ποινικής, Πολιτικής και Διοικητικής Διαδικασίας», καθώς και το έργο «Υπηρεσίες υποβοήθησης στην τήρηση των πρακτικών των συνεδριάσεων» το οποίο προβλέπεται να αντικατασταθεί από το μεγαλύτερης εμβέλειας έργο της «Ψηφιακής Καταγραφής, Αποθήκευσης και Διάθεσης Πρακτικών Συνεδριάσεων».

Τέλος, αξίζει να δοθεί σημασία στο έργο «Αλληλεπιδραστικές Ηλεκτρονικές Υπηρεσίες Προδικασίας – On Line Εξυπηρέτηση Δικηγόρων, Δικαστών, Πολιτών», το οποίο υλοποιεί ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, για λογαριασμό όλων των ΔΣ της χώρας. Το έργο αυτό αφορά τη δημιουργία ενοποιημένων πληροφοριακών υποδομών για τη διευκόλυνση των διαδικασιών προδικασίας, μεταξύ των οποίων και η ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφου, και μάλιστα στο σύνολο των δικαστηρίων της χώρας, γι' αυτό και υπάρχει πρόβλεψη για διαλειτουργικότητά του με το ΟΣΔΔΥ. Επιπλέον, παρέχονται ηλεκτρονικές υπηρεσίες προς τους δικηγόρους όλης της χώρας.

4.2.3.3. Χρονοδιάγραμμα υλοποίησης έργων

Σε ό,τι αφορά το Ολοκληρωμένο Σύστημα Πρακτικών Δικαστηρίων, όπως προκύπτει από την αρ. πρ. 28253/31-3-2017 εγκύκλιο του ΥΔΔΑΔ, στις

21.12.2015, υπογράφηκε η υπ' αριθμ. 86786/21.12.2015 Σύμβαση Σύμπραξης με αντικείμενο την ανάπτυξη πληροφοριακού συστήματος και υποδομών για την ψηφιακή καταγραφή, αρχειοθέτηση και διάθεση των πρακτικών των συνεδριάσεων των δικαστηρίων στα Πρωτοδικεία και Εφετεία (πολιτικά και ποινικά) και στα Ειρηνοδικεία της χώρας, με προβλεπόμενο χρόνο υλοποίησης τα 6 έτη. Η εν λόγω σύμβαση αφορά τόσο την προμήθεια και εγκατάσταση όλου του σχετικού εξοπλισμού, όσο και την παροχή υπηρεσιών αποηχογράφησης των ηχογραφημένων συνεδριάσεων των δικαστηρίων. Σημειώνεται ότι από 25-10-2016 άρχισαν να είναι σταδιακά διαθέσιμες οι προβλεπόμενες υπηρεσίες ηχογράφησης και αποηχογράφησης των συνεδριάσεων των πολιτικών δικαστηρίων και των ειρηνοδικείων.

Το ΟΣΣΔΥ-ΠΠ επιλέχθηκε να λειτουργήσει αρχικά στις Εφετειακές Περιφέρειες Αθηνών, Πειραιώς, Θεσσαλονίκης και Εύβοιας, καθόσον είναι οι περιφέρειες που συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο μέρος των δικαστικών υποθέσεων της χώρας, ενώ διαθέτουν σχετική εμπειρία σε ανάλογα συστήματα. Ως χρόνος υλοποίησης της μηχανογράφησης της α' φάσης προγραμματίστηκε η 31^η-12-2015, και για τη β' φάση, της επέκτασης σε όλη τη χώρα, η 31^η-12-2017.

Αντίστοιχα για το ΟΣΔΔΥ-ΔΔ ως χρόνος υλοποίησης της μηχανογράφησης των υπηρεσιών σε όλη την επικράτεια προγραμματίστηκε η 31^η-12-2015.

Σύμφωνα με αντίστοιχα δελτία τύπου του ΥΔΔΑΔ, στις 30-3-2018 υπογράφηκε μνημόνιο συνεργασίας μεταξύ του υπουργού Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και του υπουργού Ψηφιακής Πολιτικής, Τηλεπικοινωνιών και Ενημέρωσης για την ανάπτυξη δράσεων, σχετικών με την εισαγωγή και αξιοποίηση σύγχρονων τεχνολογικών εργαλείων στη διαδικασία απονομής της Δικαιοσύνης. Το πρώτο έργο αφορά τη β' φάση υλοποίησης του έργου «Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων», όπου εξασφαλίζεται και η διαλειτουργικότητά του με συστήματα άλλων φορέων του Δημοσίου, καθώς και με ευρωπαϊκά συστήματα, ενώ η α' φάση αναμενόταν να ολοκληρωθεί τον Οκτώβριο του 2018. Το δεύτερο έργο αφορά τις «Ολοκληρωμένες Υπηρεσίες τηλεδιάσκεψης σε δικαστήρια και σωφρονιστικά καταστήματα», έτσι ώστε να είναι εφικτή η απομακρυσμένη εξέταση μαρτύρων και κατηγορουμένων, που έχει πολλαπλές επιπτώσεις στην εξοικονόμηση πόρων και την ποιοτική αναβάθμιση του έργου της Δικαιοσύνης, καθώς και στη διευκόλυνση

της προστασίας των μαρτύρων και την επιτάχυνση του ανακριτικού έργου. Το τρίτο έργο αφορά «Υπηρεσίες ενημέρωσης της πορείας των πινακίων και των εκθεμάτων των Δικαστηρίων», σε πραγματικό χρόνο, με την επιπλέον πρόβλεψη για ανάπτυξη ειδικών εφαρμογών που θα λειτουργούν σε ηλεκτρονικές συσκευές (smart phones, tablets, κ.ά.), είτε μέσω δικτύου κινητής τηλεφωνίας, είτε μέσω ασύρματου δικτύου, που θα εγκατασταθεί σε συγκεκριμένους χώρους των δικαστηρίων.

Στις 29-5-2018 άρχισε η εφαρμογή της ηλεκτρονικής κατάθεσης εισαγωγικών μόνο δικογράφων στα διοικητικά δικαστήρια όλης της χώρας στα πλαίσια του ΟΣΔΔΥ-ΔΔ και δηλώθηκε ότι βρισκόταν στο τελικό της στάδιο η ολοκλήρωση του ΟΣΔΔΥ-ΠΠ. Στις 11-6-2018 έγινε η παρουσίαση της εφαρμογής ηλεκτρονικής κατάθεσης δικογράφου για τα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια στα πλαίσια του ΟΣΔΔΥ-ΠΠ και ανακοινώθηκε ότι εντός των επόμενων εβδομάδων η εφαρμογή θα λειτουργούσε για τα 19 Ειρηνοδικεία όλων των περιφερειών. Στις 22-1-2019 έγινε η παρουσίαση του ΟΣΔΔΥ-ΠΠ, ενώ στις 16-2-2019, σύμφωνα με την ανακοίνωση του ΔΣ Αθηνών, τέθηκε σε λειτουργία η ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων και στο Πρωτοδικείο Αθηνών, η οποία περιλαμβάνει εισαγωγικά δικόγραφα, προτάσεις, ανταγωγές στο Μονομελές και στο Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών.

4.2.3.4. Δημιουργία Ομάδας Διοίκησης Έργου (Ο.Δ.Ε.)

Σημειώνεται ότι η κλίμακα του έργου Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων (ΟΣΔΔΥ) και η ανάγκη προσαρμογής της νομοθεσίας στις τεχνολογικές εξελίξεις, παράγοντες που έχουν σημαντικές επιπτώσεις στη διαμόρφωση και εφαρμογή των νέων τεχνολογικών συστημάτων, όπως προειπώθηκε, οδήγησε την ελληνική πολιτεία στην έκδοση του νόμου 4587/2018, με το άρθρο 29 του οποίου προβλέπεται η δημιουργία Ομάδας Διοίκησης Έργου (Ο.Δ.Ε.) για το συντονισμό των δράσεων παρακολούθησης και εφαρμογής αυτού, καθώς και σχετικής Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής για τις απαιτούμενες νομοθετικές προσαρμογές.

Η Ομάδα Διοίκησης Έργου (Ο.Δ.Ε.) αποτελείται από την Κεντρική Ομάδα, που παρακολουθεί και συντονίζει το έργο των Ομάδων και Υποομάδων. Η συγκρότησή τους γίνεται κυρίως από δικαστικούς υπαλλήλους, προερχόμενους

από τις δικαστικές και εισαγγελικές υπηρεσίες κάθε βαθμού, και διευθύνονται από δικαστικούς και εισαγγελικούς λειτουργούς. Στόχος είναι η αποφυγή των καθυστερήσεων και αλληλοεπικαλύψεων, η όσο το δυνατόν ομαλότερη μετάβαση για τους εμπλεκόμενους φορείς, αλλά και η σταδιακή επέκταση αυτού.

4.2.4. Αξιολόγηση έργων - Προτάσεις

Η όλη προσπάθεια σχεδιασμού και εφαρμογής ενός κεντρικού συστήματος για την ομογενοποίηση των διαδικασιών, την επίτευξη οικονομιών κλίμακας και την κατάλληλη υποστήριξή τους κρίνεται θετική. Όμως, οι αλλαγές στον τομέα των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας είναι αργές και οι επιπτώσεις τους αποκαλύπτονται σταδιακά. Από την άλλη, η καθημερινή πρακτική αναδεικνύει τα προβλήματα και τις ελλείψεις και διαμορφώνει νέες ανάγκες. Όπως προκύπτει και από τις βασικές αρχές σχεδιασμού των συστημάτων αυτών, είναι σημαντικό να είναι αρκετά ευέλικτα και έτσι σχεδιασμένα ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στις νέες ανάγκες με την κατάλληλη προσαρμογή. Ένας, επίσης, βασικός παράγοντας επιτυχίας είναι η διαβούλευση με τα εμπλεκόμενα μέρη και η αξιοποίηση των ιδεών και της εμπειρίας αυτών.

Στην προκείμενη περίπτωση, μπορεί να ειπωθεί ότι έγινε προσπάθεια να αξιοποιηθεί η διεθνής εμπειρία και να τηρηθούν οι βασικές αρχές ανάπτυξης και εφαρμογής των τεχνολογιών της πληροφορίας και επικοινωνίας. Στα πλαίσια αυτά το έργο αναπτύσσεται σταδιακά και κατά τμήματα, με εκμετάλλευση, όσο αυτό είναι εφικτό, συστημάτων που προϋπάρχουν. Ταυτόχρονα, γίνονται απόπειρες για να εξασφαλισθεί το απαραίτητο νομικό πλαίσιο, ώστε να έχουν νομική ισχύ οι προβλεπόμενες μεταβολές. Στα υποστηρικτικά έργα συμπεριλαμβάνονται μελέτες για την υπάρχουσα κατάσταση, ανάλυση των δυσλειτουργιών και διατύπωση προτάσεων, ενώ επιδιώκεται η συνεργασία με το προσωπικό και εμπειρογνώμονες του ΥΔΔΑΔ και των φορέων του (δικαστές, εισαγγελείς, τεχνικό προσωπικό και επιστήμονες πληροφορικής) μέσω της δημιουργίας ομάδων υποστήριξης.

4.2.4.1. Προβλήματα στο σύστημα Εθνικού Ποινικού Μητρώου

Είναι γεγονός ότι η καθημερινή δικαστηριακή πρακτική αναδεικνύει προβλήματα που χρειάζονται αντιμετώπιση, προκειμένου τα συγκεκριμένα

προγράμματα να διευκολύνουν και να επιταχύνουν τις διαδικασίες και να μην δημιουργούν απλά επιπλέον φόρτο στις υπηρεσίες. Για παράδειγμα το ΕΠΜ, αποτελεί μια σημαντική βάση δεδομένων, που παρουσιάζει διαλειτουργικότητα με άλλα συστήματα, τόσο του εσωτερικού όσο και της Ευρώπης. Σίγουρα αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για τους εργαζομένους στην εισαγωγή και εξαγωγή δεδομένων, παρουσιάζει, όμως, μια δυσκαμψία στη χρήση του, η οποία 3 χρόνια μετά την έναρξη της χρήσης του δεν έχει διορθωθεί. Για παράδειγμα, υπήρχε είδος δικαστηρίου (Δευτεροβάθμιο Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων) το οποίο δεν είχε συμπεριληφθεί καν στις επιλογές του είδους δικαστηρίου, ενώ υπάρχουν κατηγορίες που εμφανίζονται με διαφορετικό λογότυπο παραπάνω από μία φορά. Το δε οξύμωρο είναι ότι, παρότι ποινικό μητρώο συντάσσεται μόνο για κάποιον που κρίνεται ένοχος, στην αντίστοιχη επιλογή υπάρχει μια ευρεία γκάμα, που συμπεριλαμβάνει ακόμα και το αθώος ή ατιμώρητος, για τις οποίες αποφάσεις δε συντάσσεται φυσικά ποτέ ποινικό μητρώο. Η κατάσταση επιβαρύνεται από το γεγονός ότι η επιλογή ένοχος δεν είναι καν πρώτη, που σημαίνει ότι ο χρήστης, πέρα από την αρχική απορία για το λόγο ύπαρξης των άλλων επιλογών, θα χρειαστεί να αφιερώσει χρόνο για να ψάξει την κατάλληλη επιλογή, με τον επιπλέον κίνδυνο να κάνει εκ παραδρομής λάθος. Δύσκολη είναι επίσης και η ανάκτηση του τόπου καταγωγής του κατηγορουμένου, καθόσον το σύστημα συχνά δε φορτώνει όλες τις διαθέσιμες επιλογές. Το σύστημα παρουσιάζει το συγκεκριμένο πρόβλημα και σε πολλές από τις άλλες διαθέσιμες επιλογές, όπως τον τύπο του ποινικού μητρώου, τις αξιόποινες πράξεις και τις ποινές, με αποτέλεσμα απώλεια πολύτιμου χρόνου, πολύ περισσότερο διότι, μετά από κάποια χρονική διάρκεια αλυσιτελών προσπαθειών, ο χρήστης βρίσκεται εκτός εφαρμογής και χρειάζεται να συμπληρώσει τα ίδια στοιχεία από την αρχή. Στα παραπάνω μπορούν να προστεθούν η ελλιπής εκπαίδευση των χρηστών, μόλις δύο (2) μέρες για επίδειξη βασικών λειτουργιών, το εξίσου ελλιπές εγχειρίδιο χρήσης και η σχεδόν ανύπαρκτη ηλεκτρονική υποστήριξη.

4.2.4.2. Προβλήματα στο σύστημα ηχογράφησης και αποηχογράφησης των συνεδριάσεων των δικαστηρίων

Το σύστημα ηχογράφησης και αποηχογράφησης των συνεδριάσεων των δικαστηρίων στα πλαίσια του έργου της «Ψηφιακής Καταγραφής, Αποθήκευσης

και Διάθεσης Πρακτικών Συνεδριάσεων» τέθηκε ως αίτημα από όλους τους εμπλεκόμενους στη δικαστική διαδικασία (υπαλλήλους, δικαστικούς λειτουργούς, δικηγόρους και πολίτες), προκειμένου να επιτευχθεί επίσπευση των διαδικασιών και επιτάχυνση της εκδίκασης των υποθέσεων, σε συνδυασμό με τη διαφάνεια και την τήρηση των δικαιωμάτων των πολιτών. Το παράδειγμα, όμως, του Εφετείου Λάρισας είναι χαρακτηριστικό για την τύχη, αλλά και τις ελλείψεις προβλέψεις για τη λειτουργία του συστήματος, καθώς είναι πάνω από δύο χρόνια που έχει εγκατασταθεί το εν λόγω σύστημα, η δε χρήση αυτού ξεκίνησε μόλις το 2018 και μόνο στα πολιτικά δικαστήρια.

Το οξύμωρο της ελληνικής πραγματικότητας είναι ότι οι εφαρμογές της τεχνολογίας δεν αντιμετωπίζονται ως μέσο επίσπευσης των διαδικασιών, αλλά ως μία επιπλέον διαδικασία, που προκαλεί ακόμα μεγαλύτερη καθυστέρηση και φόρτο εργασίας, αφού στην πλειονότητα των περιπτώσεων εκτός από την ηλεκτρονική καταχώριση απαιτείται και η φυσική αποτύπωση. Κατά συνέπεια, η αρχική χρήση της ψηφιακής καταγραφής των πρακτικών της πολιτικής διαδικασίας στο Εφετείο Λάρισας είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μεγαλύτερου όγκου εκτυπωμένης ύλης, καθόσον είναι υποχρεωτική η τήρηση φυσικού αρχείου, ενώ κατά τη διάρκεια της διαδικασίας καταγράφονται όλα τα διαλαμβανόμενα, και όχι μόνο οι μαρτυρίες, και στη συνέχεια απομαγνητοφωνούνται από εξωτερικούς συνεργάτες.

Αυτό κατά βάση είναι και το πρόβλημα έναρξης χρήσης του συστήματος στην ποινική διαδικασία, καθόσον ο όγκος των προς εκδίκαση υποθέσεων του πινακίου είναι μεγάλος, πράγμα που καθιστά τη χρήση του συστήματος δυσχερή. Το παράδοξο επίσης είναι ότι υποθέσεις ήσσονος σημασίας θα μπορούσαν να περαιωθούν ταχύτερα με τη χρήση του χειρόγραφου συστήματος.

Τέλος, πρόβλημα αποτελεί και η ύπαρξη εξωτερικών συνεργατών για την απομαγνητοφώνηση των πρακτικών, οι οποίοι, χωρίς το βάρος της ευθύνης για την ποιότητα των καταγραφέντων στοιχείων και χωρίς την απαραίτητη εξοικείωση με τις δικαστικές διαδικασίες και τη νομική ορολογία, δεν αποδίδουν με ακρίβεια και ορθότητα τα μαγνητοφωνημένα στοιχεία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα βέβαια ο αρμόδιος υπάλληλος να χρειάζεται να ελέγξει εκ νέου τα αποδιδόμενα κείμενα και σε πολλές περιπτώσεις να προβεί στη διόρθωση αυτών, καταβάλλοντας επιπλέον προσπάθεια και σπαταλώντας επιπλέον εργατοώρες.

4.2.4.3. Προτάσεις

Όλα τα παραπάνω κάνουν εμφανές ότι τα εν λόγω συστήματα χρειάζονται βελτίωση προκειμένου να χρησιμοποιηθούν για την εξοικονόμηση ανθρώπινων και υλικών πόρων. Ως εκ τούτου, σε ό,τι αφορά το σύστημα του ΕΠΜ προτείνεται αναβάθμιση της κεντρικής υπολογιστικής μονάδας, για να μην «πέφτει» η σελίδα, και απαλοιφή των περιττών πληροφοριών, όπως επίσης η διαμόρφωση ενός αναλυτικότερου εγχειριδίου χρήσης, καθώς και η δυνατότητα απομακρυσμένης βοήθειας.

Σε ό,τι αφορά το σύστημα ηχογράφησης και αποηχογράφησης των συνεδριάσεων των δικαστηρίων και ιδιαίτερα της ποινικής διαδικασίας προτείνεται να αρχίσει η χρήση του από δύσκολες υποθέσεις, με πολυήμερες συνεδριάσεις και με καταγραφή μόνο των μαρτυριών, πάνω στις οποίες βασίζονται άλλωστε και οι τελικές αποφάσεις των δικαστικών λειτουργιών.

Επιπλέον, προτείνεται να αλλάξει το νομοθετικό πλαίσιο έτσι ώστε το ηλεκτρονικό σύστημα να περιλαμβάνει προτυποποιημένες αποφάσεις, στις οποίες να συμπληρώνονται τα στοιχεία των διαδίκων και των υπερασπιστών τους, οι μαρτυρίες και τα αναγνωστέα έγγραφα, καθώς και το αποτέλεσμα της δίκης. Άλλωστε ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας προβλέπει μια συγκεκριμένη διαδικασία για τη διεξαγωγή της δίκης, η οποία, κατά βάση, τηρείται, οπότε δεν είναι απαραίτητο να επαναλαμβάνεται γραπτώς σε κάθε απόφαση και να δημιουργεί επιπλέον προβλήματα, όπως είναι η αναίρεση της απόφασης και η εκ νέου εκδίκαση της υπόθεσης, λόγω της εκ παραδρομής παράλειψης κάποιων φράσεων.

Ένα άλλο πρόβλημα που προκαλεί αντιδράσεις είναι η μικρής έκτασης εκπαίδευση στη χρήση του συστήματος, μόλις δύο μέρες για τους υπαλλήλους και καθόλου για τους δικαστικούς λειτουργούς. Κατά συνέπεια, προτείνεται πιο εντατική εκπαίδευση όλων των χρηστών και δυνατότητα συνεχούς υποστήριξής τους, με την παρουσία ενδεχομένως εξειδικευμένων ατόμων κατά τις πρώτες συνεδριάσεις, στις οποίες θα χρησιμοποιηθεί το νέο σύστημα.

Προτείνεται, επίσης, η εκπαίδευση των εξωτερικών συνεργατών σε ό,τι αφορά τη σωστή απομαγνητοφώνηση των πρακτικών και πιθανότατα την αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου ως προς την ευθύνη τους για το αποδιδόμενο κείμενο.

Χρήσιμη είναι και η διάθεση κονδυλίων για συμβάσεις ορισμένου χρόνου με επαγγελματίες εισαγωγής δεδομένων, προκειμένου να καταστεί εφικτή η διεύρυνση της βάσης δεδομένων και με τα υπόλοιπα στοιχεία που είναι ήδη καταγεγραμμένα χειρόγραφα.

Ένα άλλο κομβικό στοιχείο είναι η ύπαρξη στενής συνεργασίας μεταξύ του προμηθευτή του συστήματος και των εργαζομένων, οι οποίοι γνωρίζουν τις διαδικασίες και θα καθορίσουν τον τρόπο λειτουργίας του συστήματος, έτσι ώστε αυτό να είναι πιο αποτελεσματικό και κυρίως φιλικό στο χρήστη.

4.2.4.4. Προτάσεις Ολομέλειας των Προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδας

Το ΟΣΔΔΥ είναι ένα φιλόδοξο έργο, μεγάλης εμβέλειας, η κατάλληλη εφαρμογή του οποίου αναμένεται να διευκολύνει και να επιταχύνει σημαντικά το έργο της δικαιοσύνης. Χαρακτηριστική είναι η προτροπή του Προέδρου της Ολομέλειας των Προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδας (2018) προκειμένου:

- α) να ολοκληρωθεί άμεσα το έργο της ηλεκτρονικής κατάθεσης δικογράφων στα πολιτικά δικαστήρια, το οποίο παρουσιάζει δραματική καθυστέρηση,
- β) να εξασφαλιστεί η δυνατότητα προσωποποιημένης παρακολούθησης της ροής δικογράφου σε όλα τα δικαστήρια της χώρας,
- γ) να διευρυνθεί η δυνατότητα ηλεκτρονικής κατάθεσης σε όλα τα δικόγραφα ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων,
- δ) να προβλεφθεί ψηφιοποίηση του φακέλου, ηλεκτρονική αποστολή των απόψεων της διοίκησης και ηλεκτρονική πρόσβαση των διαδίκων, στις υποθέσεις των διοικητικών δικαστηρίων,
- ε) να υπάρξει πλήρης διαλειτουργικότητα των πληροφοριακών συστημάτων της Δικαιοσύνης, μεταξύ τους και με το σύνολο των δημοσίων υπηρεσιών,
- στ) να ενισχυθεί και να επεκταθεί η διαδραστική επικοινωνία και ενημέρωση των Δικηγόρων με τα συστήματα των Δικαστηρίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ (ΕΞΩΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ) ΜΕΘΟΔΟΙ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ

5.1. Εισαγωγή

Ο φόρτος των δικαστηρίων, η καθυστέρηση στην απονομή της δικαιοσύνης, το ψυχικό και χρηματικό κόστος της εμπλοκής στις δικαστικές διαδικασίες, είχε ως αποτέλεσμα να αναπτυχθούν παγκοσμίως, πέρα από την κρατική δικαστική διαδικασία, οι εναλλακτικές μέθοδοι επίλυσης των διαφορών (Alternative Dispute Resolution – ADR), οι οποίες λειτουργούν συμπληρωματικά ως προς το θεσμοθετημένο σύστημα απονομής δικαιοσύνης. Στόχος είναι η οικονομικότερη και ταχύτερη επίλυση των διαφορών, με τη βοήθεια πιο ευέλικτων και προσαρμοστικών στις ιδιαίτερες ανάγκες των ενδιαφερομένων διαδικασιών. Οι κυριότερες από αυτές τις μεθόδους είναι η διαπραγμάτευση (negotiation), η συνδιαλλαγή/συμφιλίωση (conciliation), η διαιτησία (arbitration) και η διαμεσολάβηση (mediation). Υπάρχουν, επίσης, και πιο εξειδικευμένες μέθοδοι όπως είναι οι μίνι δίκες (mini trials), η αρχική ουδέτερη εκτίμηση (early neutral evaluation), ο συνήγορος του πολίτη και ο συνήγορος του καταναλωτή (ombudsman).

5.1.1. Διαπραγμάτευση

Η διαπραγμάτευση (negotiation) είναι μέρος της καθημερινής πρακτικής. Είναι ελεύθερη επικοινωνία μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών, συνήθως χωρίς την παρουσία τρίτου προσώπου, προκειμένου να επιλύσουν ένα πρόβλημα ή να βελτιώσουν τις μεταξύ τους σχέσεις στο μέλλον. Χαρακτηρίζεται από τα εξής στοιχεία: είναι εκούσια, διμερής ή πολυμερής, η συμφωνία προκύπτει μεταξύ των μερών και όχι από έναν ανεξάρτητο τρίτο, είναι επίσης άτυπη, εμπιστευτική και ευέλικτη. Προϋποθέτει βέβαια την καλή πίστη και ειλικρίνεια των μερών και επιπλέον να μη χρησιμοποιείται ως παρελκυστική τακτική. Σημαντικό, επίσης, ρόλο παίζει και ο τύπος της διαπραγμάτευσης που θα επιλεγεί, καθόσον υπάρχει η μορφή της ανταγωνιστικής διαπραγμάτευσης (Competitive/Positional-Based Negotiation), κατά την οποία το κάθε μέρος προσπαθεί να αυξήσει το όφελός του σε βάρος του άλλου, δυναμιπίζοντας έτσι την όλη διαδικασία, και της συνεργατικής διαπραγμάτευσης (Cooperative/Interest-Based Negotiation), κατά την οποία

εξετάζονται τα συμφέροντα όλων των μερών προκειμένου να φτάσουν σε αμοιβαία επωφελή συμφωνία (Canada Department of Justice, 2015).

5.1.2. Συνδιαλλαγή/συμφιλίωση

Η συνδιαλλαγή/συμφιλίωση (conciliation) είναι η διαδικασία κατά την οποία τα ενδιαφερόμενα μέρη προσφεύγουν σε ένα τρίτο πρόσωπο προκειμένου να επιλύσουν φιλικά τη διαφορά τους. Το χαρακτηριστικό είναι ότι οι λύσεις προτείνονται από το τρίτο πρόσωπο και τα ενδιαφερόμενα μέρη καλούνται να εξετάσουν τις προτεινόμενες λύσεις και να επιλέξουν την πιο κατάλληλη γι'αυτούς, χωρίς, όμως, να δεσμεύονται σε αυτό, καθώςον μπορούν πάντα να προσφύγουν στα δικαστήρια για να λύσουν το πρόβλημά τους, σε περίπτωση αποτυχίας της διαδικασίας. Η διαδικασία είναι εκούσια και δε διέπεται από συγκεκριμένους κανόνες (Sgubini et al., 2004).

5.1.3. Διαιτησία

Η διαιτησία (arbitration) εφαρμόζεται σε εγχώριες και διασυνοριακές διαφορές, και ιδιαίτερα στις τελευταίες, όπου υπάρχει διαφωνία ως προς το δίκαιο της χώρας που θα εφαρμοστεί. Είναι εκούσια, κατά βάση, διαδικασία, στην οποία η απόφαση λαμβάνεται από ένα τρίτο άτομο ή ομάδα ατόμων και είναι δεσμευτική. Διεξάγεται με εμπιστευτικότητα, με κανόνες που διαμορφώνονται από τα ίδια τα ενδιαφερόμενα μέρη, με διαιτητή της επιλογής των ίδιων των μερών και γενικότερα με ευελιξία και προσαρμοστικότητα στις ανάγκες των μερών. Έχει, όμως, το στοιχείο της αντιπαράθεσης που χαρακτηρίζει και μια παραδοσιακή δικαστική διαμάχη. Είναι η μέθοδος που έχει την παλαιότερη ιστορικά χρήση και είναι επιτυχής σε τομείς όπου χρειάζεται εξειδικευμένη γνώση, για παράδειγμα, στον κατασκευαστικό τομέα, στο ναυτικό δίκαιο και στις διασυνοριακές εμπορικές διαφορές. Μπορεί να συμπεριλαμβάνεται ως ρήτρα σε μια εμπορική συμφωνία, ή η προσφυγή σε αυτή να γίνεται χωρίς προηγούμενη ρήτρα, ή ακόμα επειδή το επιβάλλει κάποιος νόμος. Ωστόσο, τίθενται ζητήματα ως προς την ανεξαρτησία και την ουδετερότητα των διαιτητών, αλλά και ως προς το κόστος, που μπορεί να αυξηθεί, τα οποία συμπεριλαμβάνονται στα μειονεκτήματα της μεθόδου (Canada Department of Justice, 2015; Sgubini et al., 2004).

5.1.4. Διαμεσολάβηση

Η διαμεσολάβηση (mediation) είναι μια οργανωμένη διαδικασία κατά την οποία τα ενδιαφερόμενα μέρη προσπαθούν να επιλύσουν τη διαφορά τους κατά τρόπο επωφελή για όλους με την παρουσία ενός αμερόληπτου, ανεξάρτητου και ουδέτερου τρίτου προσώπου. Είναι εκούσια, άτυπη διαδικασία, τους κανόνες διεξαγωγής της οποίας διαμορφώνουν τα ίδια τα μέρη και χαρακτηρίζεται από εμπιστευτικότητα. Αυτό σημαίνει ότι τα εμπλεκόμενα μέρη, οι συζητήσεις, τα έγγραφα που χρησιμοποιούνται, ακόμα και η ίδια η συμφωνία δε δημοσιοποιούνται. Η συμφωνία συνήθως είναι γραπτή, έχει την ισχύ συμβολαίου, είναι δεσμευτική για τα μέρη και δημοσιοποιείται στην περίπτωση που τα μέρη συμφωνούν έτσι για να διασφαλιστεί η εκτελεστότητά της. Χαρακτηριστικό είναι ότι το τρίτο πρόσωπο, ο διαμεσολαβητής, δεν προτείνει και δεν επιβάλλει λύσεις, παρά μόνο βοηθά τα μέρη να εντοπίσουν τις ανάγκες και τα συμφέροντά τους, να χτίσουν τη μεταξύ τους σχέση και να βελτιώσουν την ίδια τη διαδικασία. Το κυριότερο πλεονέκτημα, εκτός από το ότι είναι οικονομική και ταχεία μέθοδος επίλυσης των διαφορών, είναι ότι είναι μια συναινετική μέθοδος, που βοηθά τα μέρη να αποφύγουν τη μεταξύ τους αντιπαράθεση και να διατηρήσουν τη μεταξύ τους σχέση, ακόμα και να τη βελτιώσουν. Είναι, επίσης, κατάλληλη για υποθέσεις στις οποίες εμπλέκονται ευαίσθητα δεδομένα, για τα οποία τα ενδιαφερόμενα μέρη θα προτιμούσαν να διατηρήσουν μυστικότητα. Σε περίπτωση αποτυχίας της διαδικασίας τα ενδιαφερόμενα μέρη μπορούν να καταφύγουν στη δικαστική οδό. Το κυριότερο μειονέκτημα είναι ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως παρελκυστική τακτική και ότι η εξεύρεση λύσης εξαρτάται από την καλή πίστη και ειλικρίνεια των ενδιαφερομένων μερών (Canada Department of Justice, 2015; Sgubini et al., 2004).

5.1.5. Κριτική των εξωδικαστικών μεθόδων επίλυσης ιδιωτικών διαφορών

Οι εξωδικαστικές μέθοδοι επίλυσης των ιδιωτικών διαφορών γεννήθηκαν και αναπτύχθηκαν κατά κύριο λόγο στον αγγλοαμερικανικό κόσμο. Αρχικά ξεκίνησαν στη Β. Αμερική, με την άφιξη των αποίκων, ως ανάγκη οι διαφορές τους να επιλύονται στα πλαίσια της κοινότητας. Από όλες τις μορφές εναλλακτικών μεθόδων επίλυσης των διαφορών η διαμεσολάβηση είναι αυτή που κέρδισε

μεγάλη δημοφιλία και επικράτησε, ειδικά μάλιστα από τη δεκαετία 1970-1980 και μετά, και στον επιχειρηματικό κόσμο. Οι λόγοι ανάγονται στο υψηλό κόστος των δικηγορικών αμοιβών και των δικαστικών εξόδων, καθώς και στο ρόλο των ενόρκων, ακόμα και σε πολιτικές δίκες, ενώ σημαντικό είναι και το γεγονός της αποφυγής πολύπλοκων και χρονοβόρων διαδικασιών που συνδέονται με τη χρήση της επίσημης δικαστικής οδού. Με ανάλογο τρόπο αναπτύχθηκε ο θεσμός και στο Ηνωμένο Βασίλειο, όπου λειτούργησε επιπλέον η ανάγκη του αγγλικού δημοσίου για περικοπή των δαπανών ως προς το κρατικό δικαιοδοτικό σύστημα (Reuben, 2000; Ποδηματά, 2018).

Οι παραπάνω λόγοι δημιουργίας και επικράτησης της μεθόδου της διαμεσολάβησης αποτελούν και τη βάση της κριτικής επ'αυτής. Γίνεται λόγος, δηλαδή, για έλλειμμα δικαιοσύνης, καθόσον υποστηρίζεται ότι πρόκειται για «ιδιωτική δικαιοσύνη», που λειτουργεί σε βάρος της κοινωνικής δικαιοσύνης, εξυπηρετώντας ουσιαστικά ένα διαδικαστικό αίτημα για μείωση του φόρτου των δικαστηρίων, βάζοντας ταυτόχρονα σε δεύτερη μοίρα την υπόσχεση για εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ των αντίδικων μερών. Σε αυτά τα πλαίσια, τα επιχειρήματα υπέρ της διαμεσολάβησης ως μιας διαδικασίας που λειτουργεί υπέρ της ανάπτυξης των δημοκρατικών αξιών και του αυτοκαθορισμού, αφού επιτρέπει στα μέρη να έχουν τον έλεγχο της διαδικασίας και του αποτελέσματος αυτής, αντιμετωπίζονται ως κενό γράμμα. Θεωρείται, επίσης, ότι υφίσταται υπολειτουργία της πολιτικής δικαιοσύνης, με δεινές συνέπειες στη νομοθετική παραγωγή, κυρίως στις χώρες του αγγλοσαξωνικού δικαίου, πράγμα που εμποδίζει την εξέλιξη του νόμου και περαιτέρω την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων (Baruch Bush and Folger, 2012; Genn, 2013; Ποδηματά, 2018).

5.1.6. Ευρωπαϊκή Ένωση και εξωδικαστικές μέθοδοι επίλυσης διαφορών

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, παρότι η ηπειρωτική Ευρώπη δεν παρουσιάζει ανάλογη παράδοση καταφυγής σε εναλλακτικά συστήματα επίλυσης των διαφορών, λόγω της εύκολης προσβασιμότητας στα κρατικά δικαιοδοτικά συστήματα, θέσπισε την Οδηγία 2008/52/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 2008 «για ορισμένα θέματα διαμεσολάβησης σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις», για τη διευθέτηση κυρίως διασυνοριακών

ιδιωτικών διαφορών, αλλά και ως ένα πλαίσιο για τη χρήση της εν λόγω μεθόδου και σε εσωτερικές σε κάθε Κράτος-μέλος διαφορές. Στόχος ήταν, όπως προκύπτει από τη σχετική αιτιολογική έκθεση, η ταχεία και οικονομικώς συμφέρουσα επίλυση των ιδιωτικών διαφορών, με βάση τις ανάγκες των μερών και με στόχο τη διατήρηση των αρμονικών μεταξύ τους σχέσεων. Αναλόγως θεσπίστηκε και η Οδηγία 2013/11/ΕΕ για την επίλυση των καταναλωτικών διαφορών, εγχώριων και διασυνοριακών.

5.2. Εναλλακτικές μέθοδοι επίλυσης των διαφορών στην Ελλάδα

5.2.1. Νομοθετική αντιμετώπιση εξωδικαστικών μεθόδων επίλυσης διαφορών

Στην Ελλάδα η ενσωμάτωση της οδηγίας 2008/52/ΕΚ έγινε με το νόμο 3898/2010, ενώ της οδηγίας 2013/11/ΕΕ με την ΥΑ 70330/2015 οικ. (ΦΕΚ Β. 1421/9.7.2015). Σε αντικατάσταση μάλιστα του ν. 3898/2010 εκδόθηκε ο πρόσφατος νόμος 4512/2018 για την περαιτέρω ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία της εν λόγω Οδηγίας. Ταυτόχρονα αποτελεί μια πληρέστερη ρύθμιση της διαμεσολάβησης, που περιλαμβάνει λεπτομερείς διατάξεις σε ό,τι αφορά την προσφυγή σε αυτή, τον τρόπο διεξαγωγής της, το πρακτικό διαμεσολάβησης και την εκτελεστότητά του, καθώς και το όλο θεσμικό πλαίσιο που την περιβάλλει (Κεντρική Επιτροπή Διαμεσολάβησης, προσόντα διαμεσολαβητών, φορείς κατάρτισης και πιστοποίησης, κώδικας δεοντολογίας κλπ).

Να σημειωθεί ότι ολόκληρος ο Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας διαπνέεται από μια φιλοσοφία προσπάθειας ενθάρρυνσης των μερών προς την εκούσια εξωδικαστική επίλυση των διαφορών τους. Κυριότερο παράδειγμα αποτελεί το άρθρο 116Α (που προστ. με το άρθρο 1 άρθρο πρώτο παρ. 3 του ν. 4335/2015), σύμφωνα με το οποίο «το δικαστήριο ενθαρρύνει σε κάθε στάση της δίκης και σε κάθε διαδικασία τη συμβιβαστική επίλυση της διαφοράς, την επιλογή της διαμεσολάβησης ως μέτρο εξώδικης επίλυσης της διαφοράς, υποστηρίζει σχετικές πρωτοβουλίες των διαδίκων και μπορεί να διατυπώνει προτάσεις συμβιβασμού με συνεκτίμηση της πραγματικής και νομικής κατάστασης».

Εξάλλου, στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας εντοπίζεται μια σειρά άρθρων που αναφέρονται σε διάφορους τρόπους εξώδικης επίλυσης των διαφορών, ήτοι:

α) το άρθρο 209, που ρυθμίζει την απόπειρα συμβιβασμού ή τη συμβιβαστική επέμβαση του κατά τόπον αρμόδιου για την εκδίκαση της αγωγής Ειρηνοδίκη, β) το άρθρο 214Α (που προστ. με το άρθρο 19 ν. 3994/2011), το οποίο αφορά τη συμβιβαστική επίλυση της διαφοράς, κατά την οποία «οι διάδικοι μπορούν να συμβιβάζονται, μετά την επέλευση της εκκρεμοδικίας μέχρι την έκδοση τελεσίδικης απόφασης και χωρίς να υφίσταται στάση της δίκης, όταν αντικείμενό της είναι ιδιωτικού δικαίου διαφορά, για την οποία επιτρέπεται κατά το ουσιαστικό δίκαιο να συνομολογηθεί συμβιβασμός», γ) το άρθρο 214Β (που προστ. με το άρθρο 7 του ν. 4055/2012), το οποίο ρυθμίζει τη δικαστική μεσολάβηση, διαδικασία η οποία έχει παρόμοια χαρακτηριστικά με τη διαμεσολάβηση, πλην όμως ο διαμεσολαβητής είναι εν ενεργεία δικαστής, δ) το άρθρο 214Γ (που προστ. με το άρθρο 7 του ν. 4055/2012), το οποίο ρυθμίζει τη διαμεσολάβηση, πλην όμως με το νέο νόμο καταργείται και ε) τα άρθρα 867-903, που αφορούν τη διαιτησία για εσωτερικές υποθέσεις, σε συνδυασμό με το ν. 2735/1999 για τις διεθνείς εμπορικές διαιτησίες.

Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη διαιτησία, στην ελληνική έννομη τάξη γίνεται δεκτό ότι η διαιτητική απόφαση εξομοιώνεται με δικαστική απόφαση, ύστερα από τη δικαστική κήρυξή της ως εκτελεστή και δεν υπόκειται σε ένδικο μέσα, παρά μόνο σε αίτηση ακυρώσεως, προκειμένου να ελεγχθεί η νομιμότητά της. Υπάρχει επίσης ο θεσμός της μόνιμης διαιτησίας, καθόσον νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου μπορούν να συστήνουν διοικητικά δικαστήρια για την επίλυση υποθέσεων που εμπίπτουν στο πεδίο δραστηριότητας καθενός από αυτούς τους φορείς. Ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, το Ναυτικό Επιμελητήριο Ελλάδος, το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος και το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών έχουν κάνει χρήση αυτής της πρόβλεψης.

Βέβαια η κυρίαρχη νοοτροπία της ελληνικής κοινωνίας, που αποκλείει τη συνδιαλλαγή, το αυξημένο κύρος του κρατικού δικαιοδοτικού συστήματος, αλλά και η εύκολη πρόσβαση σε αυτό είχαν ως αποτέλεσμα να μην τελεσφορήσουν οι παραπάνω αναφερόμενες μέθοδοι εξώδικης επίλυσης των διαφορών. Γι' αυτό και γίνεται προσπάθεια με το νέο νόμο για τη διαμεσολάβηση να εμπεδωθεί κουλτούρα συνδιαλλαγής, κυρίως μέσα από τη νέα ρύθμιση για την υποχρεωτικότητα, σύμφωνα μάλιστα και με το ιταλικό παράδειγμα (Ποδηματά, 2018).

5.2.2. Διαμεσολάβηση - Ν. 4512/2018

5.2.2.1. Κυριότερα σημεία του ν. 4512/2018

Κατά τον Έλληνα νομοθέτη, διαμεσολάβηση είναι μια οργανωμένη διαδικασία κατά την οποία τα μέρη, ύστερα από κοινή συμφωνία τους, προσφεύγουν σε έναν ουδέτερο τρίτο, το διαμεσολαβητή, προκειμένου να επιτύχουν εξώδικη συμβατική διευθέτηση των διαφορών τους. Αφορά αστικές και εμπορικές διαφορές ιδιωτικού δικαίου, για τις οποίες τα μέρη έχουν την εξουσία να διαθέτουν το αντικείμενο της διαφοράς, αλλά και διασυννοριακές διαφορές. Κατά συνέπεια δε συμπεριλαμβάνονται στη ρύθμιση διοικητικές, φορολογικές και τελωνειακές διαφορές.

Με το επίμαχο άρθρο 182 του νόμου 4512/2018 εισάγεται η έννοια της υποχρεωτικότητας (με ποινή μάλιστα απαραδέκτου της συζήτησης του ένδικου βοηθήματος), η οποία αναφέρεται σε ένα υποχρεωτικό στάδιο συνάντησης των μερών, πριν τη διαδικασία ενώπιον των τακτικών δικαστηρίων, κατά την οποία θα πρέπει να επιλέξουν με ποιο τύπο διαδικασίας θα συνεχίσουν (την εξώδικη ή τη δικαστηριακή επίλυση της διαφοράς). Οι διαφορές που υπάγονται σε αυτή την κατηγορία είναι οι εξής: α) διαφορές ανάμεσα στους ιδιοκτήτες ορόφων ή διαμερισμάτων από τη σχέση οροφοκτησίας, οι διαφορές από τη λειτουργία απλής και σύνθετης κάθετης ιδιοκτησίας, οι διαφορές αφενός ανάμεσα στους διαχειριστές ιδιοκτησίας κατ' ορόφους και κάθετης ιδιοκτησίας και αφετέρου στους ιδιοκτήτες ορόφων, διαμερισμάτων και κάθετων ιδιοκτησιών, καθώς επίσης και διαφορές που εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο των άρθρων 1003 έως 1031 του ΑΚ, β) διαφορές που αφορούν απαιτήσεις αποζημίωσης οποιασδήποτε μορφής για ζημίες από αυτοκίνητο, ανάμεσα στους δικαιούχους ή τους διαδόχους τους και εκείνους που έχουν υποχρέωση για αποζημίωση ή τους διαδόχους τους, όπως και απαιτήσεις από σύμβαση ασφάλισης αυτοκινήτου, ανάμεσα στις ασφαλιστικές εταιρείες και τους ασφαλισμένους ή τους διαδόχους τους, εκτός αν από το ζημιογόνο συμβάν επήλθε θάνατος ή σωματική βλάβη, γ) διαφορές από αμοιβές του άρθρου 622Α ΚΠολΔ, δ) οικογενειακές διαφορές εκτός από αυτές της παρ. 1 περιπτώσεις α', β' και γ' και της παρ. 2 του άρθρου 592 ΚΠολΔ, ε) διαφορές που αφορούν σε απαιτήσεις αποζημίωσης ασθενών ή των οικείων τους σε βάρος ιατρών οι οποίες ανακύπτουν κατά την άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας των

τελευταίων, στ) διαφορές που δημιουργούνται από την προσβολή εμπορικών σημάτων, διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, βιομηχανικών σχεδίων ή υποδειγμάτων, ζ) διαφορές από χρηματιστηριακές συμβάσεις.

Ως μία μορφή κύρωσης για τη μη προσέλευση ενός μέρους στη διαδικασία ο νόμος προβλέπει ότι το δικαστήριο που επιλαμβάνεται της διαφοράς δύναται να επιβάλλει χρηματική ποινή, η οποία δεν μπορεί να είναι κατώτερη από εκατόν είκοσι (120) ευρώ και μεγαλύτερη από τριακόσια (300) ευρώ, συνεκτιμώμενης της εν γένει συμπεριφοράς του στη μη προσέλευση στη διαδικασία της διαμεσολάβησης και επιπλέον χρηματική ποινή μέχρι ποσοστού 0,2% επί του αντικειμένου της διαφοράς ανάλογα με την έκταση της ήττας αυτού.

Στη διαδικασία διαμεσολάβησης τα μέρη παρίστανται μετά του πληρεξουσίου δικηγόρου τους, με εξαίρεση τις μικροδιαφορές και τις καταναλωτικές διαφορές.

Διαμεσολαβητής, πλέον, δεν είναι αποκλειστικά δικηγόρος, αλλά μπορεί να είναι τρίτο πρόσωπο, απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αφού λάβει νόμιμη διαπίστευση από τους αρμόδιους φορείς.

Η αμοιβή του διαμεσολαβητή ορίζεται ελεύθερα, με γραπτή συμφωνία των μερών, και σε περίπτωση που δεν υπάρχει τέτοια, η ελάχιστη αμοιβή για απασχόληση έως δύο (2) ωρών ορίζεται στα εκατόν εβδομήντα (170) ευρώ, ενώ για απασχόληση από δύο (2) ώρες και πάνω η ελάχιστη ωριαία αμοιβή ορίζεται στα εκατό (100) ευρώ. Μέγιστο όριο ωρών απασχόλησης ορίζονται οι είκοσι τέσσερες (24) ώρες.

5.2.2.2. Βασικές αρχές διαμεσολάβησης

Οι βασικές αρχές από τις οποίες διέπεται η διαμεσολάβηση είναι: **1) η εμπιστευτικότητα**. Από τη μία, αφορά την ίδια την προσφυγή στη διαδικασία, τα διαμειφθέντα κατά τη διάρκεια αυτής, ακόμα και τη συμφωνία που θα προκύψει (εκτός αν η δημοσιοποίησή της είναι απαραίτητη για την εκτέλεσή της ή για λόγους δημόσιας τάξης) και από την άλλη, (αφορά) όλα όσα συζητηθούν σε κατ'ιδίαν συναντήσεις κάθε ενδιαφερόμενου με το μεσολαβητή, τα οποία δεν μπορούν να μεταφερθούν στην άλλη πλευρά, αν δεν υπάρχει συναίνεση του ενδιαφερόμενου. Σε ενδεχόμενη δίκη μεταξύ των ενδιαφερομένων, μετά από αποτυχία της διαδικασίας της διαμεσολάβησης, οι διαμεσολαβητές, τα μέρη, οι πληρεξούσιοι

αυτών και όσοι συμμετείχαν με οποιονδήποτε τρόπο στη διαδικασία της διαμεσολάβησης δεν εξετάζονται ως μάρτυρες ενώπιον των Δικαστηρίων ή σε διαιτητικές διαδικασίες, ενώ ταυτόχρονα τα συζητηθέντα, αλλά και τα προσκομισθέντα στη διαδικασία έγγραφα δεν μπορούν να αποτελέσουν αποδεικτικά μέσα ενώπιον πολιτικού ή διαιτητικού δικαστηρίου, εκτός αν υπάρχει άλλη συμφωνία μεταξύ των μερών. Οι παραπάνω απαγορεύσεις δεν ισχύουν όταν υφίστανται λόγοι δημόσιας τάξης ή τίθεται θέμα προστασίας της ανηλικότητας, της σωματικής ακεραιότητας και της ψυχικής υγείας φυσικού προσώπου. Είναι χαρακτηριστικό, επίσης, ότι δεν τηρούνται πρακτικά, εκτός αν το συμφωνήσουν τα ενδιαφερόμενα μέρη. Μάλιστα ο εμπιστευτικός χαρακτήρας διασφαλίζεται με έγγραφη συμφωνία των μερών, ο δε διαμεσολαβητής υποχρεούται σε εχεμύθεια.

2) Η ιδιωτική αυτονομία, η αρχή της εκούσιας υπαγωγής, αλλά και της εκούσιας συνέχισης της διαδικασίας. Στη διαδικασία της διαμεσολάβησης μπορεί να προσφύγουν τα ενδιαφερόμενα μέρη εκούσια, α) πριν την έναρξη της εκκρεμοδικίας, ύστερα από συμφωνία μεταξύ τους και β) με προτροπή του δικαστή κατά τη διάρκεια της δίκης, αλλά και του αρμόδιου προς τούτο Εισαγγελέα, κατά την ενάσκηση των καθηκόντων του κατ' άρθρο 25 του ν. 1756/1988 (Α'35). Η προσφυγή επίσης γίνεται α) δυνάμει απόφασης δικαστικής αρχής άλλου κράτους μέλους, υπό την προϋπόθεση ότι η υπαγωγή της διαφοράς στη διαμεσολάβηση δεν προσβάλλει τα χρηστά ήθη και την ημεδαπή δημόσια τάξη, αλλά και β) στις προπεριγραφόμενες περιπτώσεις υποχρεωτικής προσφυγής σύμφωνα με το άρθρο 182 του νόμου. Στις δύο παραπάνω περιπτώσεις δεν καταργείται η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, καθόσον, όπως διευκρινίζεται στην αιτιολογική σκέψη 13 της Οδηγίας 2008/52/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης (η οποία παρατίθεται στην αιτιολογική σκέψη του νόμου), ο προαιρετικός χαρακτήρας της διαμεσολάβησης δε συνίσταται στην ελευθερία των μερών να προσφύγουν στη σχετική διαδικασία, αλλά στο γεγονός ότι «τα μέρη έχουν την ευθύνη της διαδικασίας και μπορούν να την οργανώσουν κατά την επιθυμία τους και να την ολοκληρώσουν οποιαδήποτε στιγμή». Μπορούν επίσης να αποχωρήσουν οποιαδήποτε στιγμή από τη διαδικασία και να επιδιώξουν τη δικαστική επίλυση της διαφοράς. Τέλος, σημειώνεται ότι η τελική συμφωνία διαμορφώνεται από τα ίδια τα μέρη.

3) Η μη δεσμευτικότητα μέχρι τη σύναψη συμφωνίας επίλυσης. Παρότι η διαδικασία έχει κάποια δομή και διεξάγεται σύμφωνα με ορισμένους κανόνες, παρουσιάζει, κατά κύριο λόγο, ελαστικότητα και προσαρμοστικότητα στις ανάγκες των μερών. Σε αυτά τα πλαίσια, προτάσεις, αντιπροτάσεις και ιδέες που διατυπώνονται στη διάρκεια της διαδικασίας είναι μη δεσμευτικές μέχρι τη σύναψη συμφωνίας και την ενδεχόμενη καταγραφή τους σε πρακτικό.

4) Η ουδετερότητα και η αμεροληψία του διαμεσολαβητή. Η αμεροληψία αποτελεί μία από τις βασικότερες υποχρεώσεις του διαμεσολαβητή, αφορά κυρίως την εξασφάλιση της ισότιμης συμμετοχής των μερών, η δε μη τήρησή της συνιστά σοβαρό πειθαρχικό παράπτωμα αυτού. Παράλληλα, διατηρεί την ουδετερότητά του και δεν προτείνει λύσεις, ούτε διατυπώνει προσωπικές απόψεις.

5) Η ανεξαρτησία του διαμεσολαβητή. Αποκλείεται οποιαδήποτε προσωπική ή επαγγελματική σχέση του διαμεσολαβητή με κάποιο από τα ενδιαφερόμενα μέρη ή με τους πληρεξούσιους δικηγόρους τους. Συνακόλουθα, απαιτείται από το διαμεσολαβητή να ενημερώσει τα μέρη για οποιαδήποτε περίπτωση, πριν ή κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, που είναι πιθανό να επηρεάσει την αμεροληψία και την ουδετερότητά του και να παραιτηθεί. Μπορεί, όμως, και να μείνει, αν το ζητήσουν τα μέρη και εφόσον ο ίδιος θεωρεί ότι είναι σε θέση να περατώσει τη διαδικασία με ακεραιότητα.

6) Η υποχρεωτική παράσταση δικηγόρου στη διαδικασία. Τα μέρη παρίστανται υποχρεωτικά μαζί με τους πληρεξούσιους δικηγόρους τους στη διαδικασία της διαμεσολάβησης, οι οποίοι μάλιστα υπογράφουν και εκείνοι το πρακτικό που συντάσσεται με το επιτυχές πέρας της διαδικασίας, ενώ το κάθε μέρος βαρύνεται με την αμοιβή του πληρεξούσιου δικηγόρου του. Στόχος είναι να διασφαλιστεί η νομιμότητα της ενδεχόμενης συμφωνίας, αλλά και να προασπιστούν τα συμφέροντα όλων των μερών, και ιδιαίτερα των λιγότερο ισχυρών.

5.2.2.3. Λοιπά χαρακτηριστικά – πλεονεκτήματα της διαμεσολάβησης

Για να διασφαλιστεί η τήρηση της συμφωνίας που προκύπτει, το πρακτικό της διαμεσολάβησης που την περιέχει μπορεί να κατατεθεί από οποιοδήποτε μέρος στη Γραμματεία του Μονομελούς Πρωτοδικείου του τόπου διενέργειας της

διαμεσολάβησης, συνιστά μάλιστα εκτελεστό τίτλο, κατ' άρθρο 904 ΚΠολΔ, εφόσον περιέχει συμφωνία ως προς αξίωση που επιδέχεται αναγκαστικής εκτέλεσης.

Στα πλεονεκτήματα της διαμεσολάβησης συμπεριλαμβάνεται η απλοποίηση και η διενέργεια των διαδικασιών με σύγχρονα μέσα, καθώς η γνωστοποίηση του αιτήματος προσφυγής στη διαδικασία αυτή μπορεί να γίνει ακόμα και ηλεκτρονικά ή με κάθε άλλο νόμιμο τρόπο, αρκεί να αποδεικνύεται το περιεχόμενό της, η ημερομηνία της, καθώς και η βεβαιότητα παραλαβής. Επιπλέον, υπάρχει η δυνατότητα τηλεδιάσκεψης, όταν δεν είναι δυνατή η φυσική παρουσία των εμπλεκόμενων μερών και του διαμεσολαβητή στον ίδιο τόπο και χρόνο.

5.2.3. Αντιδράσεις στο ν. 4512/2018

5.2.3.1. Ολομέλεια Προέδρων των Δ.Σ.Ε. κατά της υποχρεωτικότητας της διαμεσολάβησης

Η Ολομέλεια των Προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων της Ελλάδος κατέθεσε την υπ' αριθμ. πρωτ. 88/14.3.2018 αίτηση προκειμένου η Διοικητική Ολομέλεια του Αρείου Πάγου (Δ.Ολ.ΑΠ) να αποφανθεί σχετικά με την υποχρεωτικότητα της διαμεσολάβησης, όπως εισάγεται με το ν. 4512/2018, αν είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα και την Ενωσιακή Νομοθεσία. Επιπλέον, κατατέθηκε και σχετικό υπόμνημα, κατά τη συζήτηση της αίτησης στις 28.6.2018, με κύριο επιχείρημα ότι η υποχρεωτική διαμεσολάβηση είναι αντίθετη με την αρχή της εκούσιας υπαγωγής σε αυτή τη διαδικασία, στερεί τον πολίτη από την άμεση προσφυγή στο φυσικό του δικαστή και δυσχεραίνει την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, αυξάνοντας το κόστος και το χρόνο υπαγωγής της υπόθεσης σε αυτή (Δ.Ολ.ΑΠ 34/2018).

Κατά τη συζήτηση της αίτησης διαμορφώθηκε μια πλειοψηφική (εκφρασμένη από τον Αρεοπαγίτη Γ. Αποστολάκη) και μια μειοψηφική (εκφρασμένη από τον εισηγητή Αρεοπαγίτη Ν. Πιπιλίγκα) άποψη, με αναλογία 21 προς 17 αντίστοιχα, σε σύνολο 38 παρευρισκομένων.

Το βασικό ερώτημα, κατά τον εισηγητή Αρεοπαγίτη, είναι «αν είναι συμβατές ή όχι οι διατάξεις του ν. 4512/2018 για την υποχρεωτική διαμεσολάβηση σε ορισμένες κατηγορίες υποθέσεων αστικής φύσης προς τις συνταγματικές και

υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεις των άρθρων 20§1 του Συντάγματος, 6§1 της ΕΣΔΑ και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ενωσιακής νομοθεσίας (κυρίως οδηγία 2008/52)» (Δ.Ολ.ΑΠ 34/2018).

5.2.3.2. Προβλέψεις Ευρωπαϊκής Ένωσης και ελληνικού Συντάγματος

Τα επιχειρήματα και των δύο απόψεων εδράζονται λίγο πολύ στα εξής δεδομένα: **1)** η Οδηγία 2008/52 της ΕΕ δεν προβλέπει την υποχρεωτική προσφυγή στη διαμεσολάβηση, όμως προβλέπει ότι η Οδηγία δε θα πρέπει να θίγει τυχόν εθνική νομοθεσία που καθιστά την προσφυγή στη διαμεσολάβηση υποχρεωτική ή τη συνδέει με κίνητρα ή κυρώσεις, εφόσον η εν λόγω νομοθεσία δεν εμποδίζει τα μέρη να ασκήσουν το δικαίωμα πρόσβασης στο δικαστικό σύστημα. Έτσι τέθηκαν ορισμένα κριτήρια, προκειμένου να ικανοποιούνται οι αρχές της ισοδυναμίας, της αποτελεσματικότητας και της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας, σε σχετική νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) που εκδόθηκε, κατά βάση, στις υποθέσεις *Alassini* (C-317/08, C-318/08, C-319/08, C-320/08) και *Menini* (C-75/16), λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, και τα άρθρα 6§1 της ΕΣΔΑ και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύμφωνα με τα κριτήρια αυτά δεν καθίσταται αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερής η άσκηση των παραπάνω δικαιωμάτων της ισοδυναμίας, της αποτελεσματικότητας και της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας όταν: **α)** το αποτέλεσμα της διαδικασίας δεν είναι δεσμευτικό για τα μέρη, **β)** δε συνεπάγεται ουσιώδη καθυστέρηση στην άσκηση του ένδικου μέσου, **γ)** αναστέλλεται η παραγραφή των οικείων δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια της διαδικασίας και **δ)** τα έξοδα είναι ελάχιστα ή μηδαμινά, με τις επιπλέον προϋποθέσεις ότι η ηλεκτρονική οδός δεν αποτελεί το μοναδικό μέσο προσβάσεως στη διαδικασία και είναι δυνατή η λήψη ασφαλιστικών μέτρων όπου χρειάζεται. Επίσης το ΔΕΕ ορίζει ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα υπόκεινται σε περιορισμούς, όταν τίθενται σκοπικοί γενικού συμφέροντος και οι περιορισμοί αυτοί δεν οδηγούν σε υπέρμετρη και επαχθή επέμβαση που θίγει την ίδια την ουσία του δικαιώματος. Τέλος, το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι δεν είναι δεσμευτική η διαδικασία εναλλακτικής επίλυσης της διαφοράς (Δ.Ολ.ΑΠ 34/2018; Μουζάκη, 2018).

2) Παρόμοια στο ελληνικό Σύνταγμα και τη σχετική νομολογία, ορίζεται ξεκάθαρα το δικαίωμα κάθε πολίτη για παροχή έννομης προστασίας από τα

δικαστήρια, τίθενται, όμως, και ορισμένες προϋποθέσεις ασκήσεως του εν λόγω δικαιώματος, εφόσον συνάδουν με την αρχή της αποτελεσματικότητας και δε συνεπάγονται την άμεση ή έμμεση κατάλυση του προστατευόμενου δικαιώματος (Δ.Ολ.ΑΠ 34/2018).

5.2.3.3. Διαμορφωθείσα πλειοψηφούσα άποψη Δ.Ολ.ΑΠ

Η πλειοψηφούσα άποψη κρίνει ότι οι διατάξεις περί υποχρεωτικότητας αντίκεινται στις συνταγματικές και υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεις των άρθρων 20§1 του Συντάγματος, 6§1 της ΕΣΔΑ και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ενωσιακής νομοθεσίας (κυρίως οδηγία 2008/52). Και τούτο διότι δεν πληρούται το κριτήριο της αδάπανης ή τουλάχιστον με ελάχιστα έξοδα διαδικασίας, αλλά ούτε και το κριτήριο της μη υποχρεωτικής παράστασης δικηγόρου, που σύμφωνα με την πλειοψηφούσα άποψη προκύπτει έμμεσα από την Οδηγία 2013/11 περί καταναλωτικών διαφορών και ανάλογες αποφάσεις του ΔΕΕ σε σχετικές προδικαστικές προσφυγές. Υποστηρίζεται, δηλαδή, ότι η προβλεπόμενη ελάχιστη αμοιβή του διαμεσολαβητή, σε συνδυασμό και με την αμοιβή του απασχολούμενου δικηγόρου, καθώς και τις δαπάνες των κλητεύσεων με δικαστικό επιμελητή, αλλά και οι περαιτέρω ποινές και έξοδα, σε περίπτωση μη προσέλευσης, ή ακόμα και το δικαστικό παράβολο των 50 ευρώ, που συνοδεύει την κατάθεση του πρακτικού, προκειμένου να καταστεί η συμφωνία εκτελεστή, αποτρέπουν ουσιαστικά τον ασθενέστερο διάδικο από την προσφυγή στο φυσικό δικαστή, ιδιαίτερα αν συνυπολογιστούν και τα μετέπειτα έξοδα που θα προκύψουν από τη δικαστική διαδικασία, θίγοντας κατ'αυτόν τον τρόπο την ουσία του δικαιώματος αυτού (Δ.Ολ.ΑΠ 34/2018).

5.2.3.4. Διαμορφωθείσα μειοψηφούσα άποψη Δ.Ολ.ΑΠ

Αντίθετα, η άποψη της μειοψηφίας συμφωνεί και με την αιτιολογική έκθεση του συγκεκριμένου νομοθετήματος, η οποία αναφέρεται στην πλήρωση των κριτηρίων όπως αυτά τέθηκαν από το ΔΕΕ, και σύμφωνα με την οποία ο ορισμός της διαδικασίας διαμεσολάβησης ως προϋπόθεσης για το παραδεκτό της συζήτησης της διαφοράς συνιστά σύννομο και ανάλογο προς το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα περιορισμό, ο οποίος είναι συμβατός με την αρχή της

αποτελεσματικής ένδικης προστασίας και δεν τελεί σε αντίθεση με τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, καθόσον ως προς την πρώτη αρχή δεν προβλέπονται διαφοροποιήσεις στις κατηγορίες υποθέσεων που υπάγονται στην εν λόγω διαδικασία και ως προς τη δεύτερη, **α)** η διαδικασία δεν είναι δεσμευτική για τα εμπλεκόμενα μέρη, καθόσον αυτά μπορούν να αποχωρήσουν σε οποιοδήποτε στάδιο και να προσφύγουν στη τακτική δικαιοσύνη, ταυτόχρονα μάλιστα δεν καταλήγει σε δεσμευτική για αυτά απόφαση, καθόσον δεν αποκλείεται η προσβολή της συμφωνίας στα δικαστήρια, καθότι πρόκειται για συμφωνία ιδιωτικού δικαίου και μπορεί να προσβληθεί, εάν δεν είναι σύννομη ή για λόγους ακυρότητας ή ακυρωσίας ουσιαστικού δικαίου, ακόμα και για παραβιάσεις της διαδικασίας. **β)** Δεν καθυστερεί ουσιωδώς την άσκηση ενδίκου βοηθήματος, αφού, σύμφωνα με τις προβλέψεις του νόμου, η πρώτη συνεδρία λαμβάνει χώρα εντός 15 ημερών από τη γνωστοποίηση της αίτησης του προσφεύγοντος στο άλλο μέρος, ενώ η όλη διαδικασία θα πρέπει να έχει ολοκληρωθεί εντός 30 ημερών από την ημερομηνία της γνωστοποίησης και μόνο με συμφωνία των μερών να παραταθεί για άλλες 30 ημέρες. Οι ώρες συνεδριών δεν μπορούν να ξεπεράσουν τις 24, εκτός αν υπάρχει διαφορετική συμφωνία των μερών, ο δε διαμεσολαβητής μπορεί να περατώσει τη διαδικασία, εφόσον θεωρεί ότι δεν επίκειται διευθέτηση της διαφοράς. Η όλη διαδικασία μάλιστα μπορεί να γίνεται παράλληλα με την άσκηση της αγωγής και όχι πριν από αυτή. **γ)** Οι προθεσμίες παραγραφής ή αποσβεστικής προθεσμίας, καθώς και οι δικονομικές προθεσμίες αναστέλλονται ενόσω διαρκεί η διαδικασία διαμεσολάβησης και αρχίζουν 3 μήνες μετά τη σύνταξη του πρακτικού αποτυχίας της διαμεσολάβησης, ή την επίδοση της δήλωσης αποχώρησης από το ένα μέρος στο άλλο, ή από την καθ' οιονδήποτε τρόπο ολοκλήρωση της διαδικασίας ή την κατάργηση της προθεσμίας. **δ)** Δεν προκαλούνται ή προκαλούνται ελάχιστα έξοδα στα μέρη, καθόσον τα προβλεπόμενα ελάχιστα όρια αμοιβής του διαμεσολαβητή θεωρούνται εύλογα, πιστεύεται δε ότι λόγω του ανταγωνισμού (αφού ήδη έχουν εγγραφεί στο σχετικό μητρώο 1800 διαμεσολαβητές) οι τιμές θα διαμορφωθούν σε χαμηλότερα επίπεδα στα πλαίσια της ελεύθερης συμφωνίας της αμοιβής. Σημειώνεται, επίσης, ότι η ελάχιστη αμοιβή επιμερίζεται μεταξύ των διαδίκων πλευρών (και ακόμα περισσότερο σε περίπτωση ομοδικίας), οι περισσότερες περιπτώσεις αφορούν διαφορές απλής σχετικά φύσης, όπου απαιτείται μικρός αριθμός ωρών συνεδρίας,

σε περίπτωση αποτυχίας της διαμεσολάβησης το καταβληθέν ποσό της ελάχιστης αμοιβής επιδικάζεται υπέρ του εν όλω ή εν μέρει νικήσαντος υποχρέου, τα έξοδα των επιδόσεων μπορεί να είναι μηδαμικά σε περίπτωση χρήσης του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή της τηλεομοιοτυπίας, σε περίπτωση δε συμφωνίας τα έξοδα της διαμεσολάβησης είναι κατά πολύ μικρότερα από αυτά της δικαστικής διαδικασίας. Επιπλέον, η ηλεκτρονική οδός δεν αποτελεί το μοναδικό μέσο προσβάσεως στη διαδικασία, δεν αποκλείεται η λήψη ασφαλιστικών μέτρων, ενώ τα μέρη είναι ελεύθερα να αποχωρήσουν οποιαδήποτε στιγμή από τη διαδικασία, χωρίς αιτιολογία ή ποινή (Δ.Ολ.ΑΠ 34/2018).

Σύμφωνα με τη μειοψηφούσα άποψη, ο νόμος προσφέρει σημαντικές δικλείδες για την προστασία του ασθενέστερου μέρους, πράγμα που αποτελεί άλλη μια αιτίαση του υπομνήματος της Ολομέλειας των Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδας, οι οποίες συνίστανται στην ουδετερότητα, αμεροληψία και ανεξαρτησία του διαμεσολαβητή, την πρόβλεψη πειθαρχικής διαδικασίας για πράξεις ή παραλείψεις αυτού αντίθετες προς τις υποχρεώσεις του, την υποχρεωτική παράσταση του δικηγόρου, καθώς και την επιλογή του προσώπου του διαμεσολαβητή, σε περίπτωση μη συμφωνίας των μερών, από την Κεντρική Επιτροπή Διαμεσολάβησης, της οποίας προΐσταται ανώτατος δικαστικός λειτουργός και δη αρεοπαγίτης. Παρατηρεί δε ότι και στην περίπτωση προσφυγής στην τακτική δικαιοσύνη το ασθενέστερο μέρος εξακολουθεί να είναι σε μειονεκτική θέση (Δ.Ολ.ΑΠ 34/2018).

5.2.3.5. Συζήτηση επιπλέον ενστάσεων κατά του ν. 4512/2018

Πέρα, όμως, από τα παραπάνω υπάρχουν και ορισμένες άλλες ενστάσεις σχετικά με το νέο νόμο για τη διαμεσολάβηση που προβάλλονται τόσο στο υπόμνημα της Ολομέλειας των Δικηγορικών Συλλόγων της Ελλάδος, όσο και από την Επιστημονική Επιτροπή της Βουλής, αλλά και από θεωρητικούς επιστήμονες, όπως ο Π. Γιαννόπουλος και η Ε. Ποδηματά, με τα οποία ασχολείται επίσης η μειοψηφική άποψη, όπως διαμορφώθηκε στη Διοικητική Ολομέλεια του Αρείου Πάγου (Δ.Ολ.ΑΠ 34/2018; Γιαννόπουλος, 2018; Ποδηματά, 2018). Αυτές αφορούν τα εξής:

1) Την υποχρεωτική παράσταση του διαδικού με πληρεξούσιο δικηγόρο, εξαιρουμένων των καταναλωτικών διαφορών και των μικροδιαφορών. Σύμφωνα

με τη μειοψηφική άποψη, η οδηγία 2008/52 δεν περιλαμβάνει αντίθετη ρύθμιση και ενόψει του ότι ο διαμεσολαβητής μπορεί να μην είναι δικηγόρος, η παρουσία πληρεξουσίου δικηγόρου, τουλάχιστον στην αρχική της εφαρμογή, κρίνεται πρόσφορη για την αντιμετώπιση τυχόν νομικών ζητημάτων και την εμπέδωση αισθήματος εμπιστοσύνης στο θεσμό.

2) Την υποχρεωτική αυτοπρόσωπη παράσταση του διαδίκου (μετά πληρεξουσίου συνηγόρου), ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που ο διάδικος είναι υπερήλικας, ασθενής, αγράμματος, κάτοικος αλλοδαπής ή απομονωμένης περιοχής. Σύμφωνα με τη μειοψηφική άποψη, η αυτοπρόσωπη παρουσία του διαδίκου κρίνεται απαραίτητη λόγω της ίδιας της φύσης της διαδικασίας και προς αποτροπή εκφυλισμού του θεσμού σε απλή γραφειοκρατική διαδικασία. Επιπλέον, κρίνεται ότι περιπτώσεις απόλυτης αδυναμίας αυτοπρόσωπης εμφάνισης μπορούν να αντιμετωπιστούν κατά περίπτωση.

3) Τις προβλεπόμενες κυρώσεις σε βάρος διαδίκου που δεν προσήλθε κατά την πρώτη συνεδρία και την καταβολή ελάχιστης αμοιβής στο διαμεσολαβητή για μη παρασχεθείσα υπηρεσία, όταν δηλαδή οι διάδικοι αποχωρούν από την πρώτη κιόλας συνεδρία. Σύμφωνα με τη μειοψηφική άποψη, η ίδια η Οδηγία 2008/52 προβλέπει τη σύνδεση της διαδικασίας με κυρώσεις ή κίνητρα, οπότε οι χρηματικές ποινές εξετάζονται σε αυτή τη βάση, η δε καταβολή ελάχιστης αμοιβής αντιμετωπίζεται ως κίνητρο, προκειμένου οι διάδικοι να αποφασίσουν τελικά να μετάσχουν στη διαδικασία εκμεταλλευόμενοι τουλάχιστον τις δύο πρώτες ώρες για τις οποίες καταβάλλουν την αμοιβή.

4) Την υπαγωγή στην υποχρεωτική διαμεσολάβηση διαφορών όπου οι διάδικοι δεν έχουν την εξουσία διάθεσης του αντικείμενου της δίκης (οικογενειακές διαφορές). Σύμφωνα με τη μειοψηφική άποψη, οι σχετικές συμφωνίες «δεν επάγονται κατά κυριολεξία διάθεση του δικαιώματος υπό την έννοια της μεταβίβασης, αλλοίωσης ή απόσβεσής του, αλλά συνιστούν ουσιαστικά ρύθμιση του τρόπου άσκησης αυτού».

5) Την υπαγωγή στην υποχρεωτική διαμεσολάβηση υποθέσεων που αφορούν καταδίκη σε αναντικατάστατη υλική πράξη, παράλειψη ή ανοχή, όπου τα μέσα εκτέλεσης των άρθρων 946, 947, 950 ΚΠολΔ μπορούν να απειληθούν ή να επιβληθούν (αναλόγως) μόνο με δικαστική απόφαση (γειτονικό δίκαιο, οικογενειακές διαφορές επιμέλειας και επικοινωνίας, προσβολή εμπορικών

σημάτων). Σύμφωνα με τη μειοψηφική άποψη, στην περίπτωση αυτή η συμφωνία εναπόκειται στην οικειοθελή συμμόρφωση των μερών, ιδιαίτερα στα πλαίσια λύσης συμφέρουσας για όλα τα μέρη (κατάσταση win-win solution). Το εν λόγω ζήτημα αναδεικνύει και ο Καραμέρος (2018), ο οποίος επίσης καταλήγει στην προοπτική οικειοθελούς συμμορφώσεως των μερών.

6) Την έλλειψη ισχυρών εχεγγύων ουδετερότητας, αμεροληψίας και ανεξαρτησίας των διαμεσολαβητών, ιδιαίτερα στην περίπτωση που δεν είναι δικηγόρος. Σύμφωνα με τη μειοψηφική άποψη, η ρύθμιση που ορίζει ότι την ιδιότητα του διαμεσολαβητή μπορεί να έχει απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, εφόσον λάβει την κατάλληλη εκπαίδευση και διαπίστευση, συνάδει περισσότερο με την Οδηγία 2008/52, που εμπεριέχει αντίστοιχη διάταξη.

Στα παραπάνω να προστεθεί η πρόβλεψη του νόμου για την αναβάθμιση της παρεχόμενης εκπαίδευσης και για τη συνεχή ενημέρωση και μετεκπαίδευση των υποψήφιων διαμεσολαβητών. Τίθενται μάλιστα αυστηρά κριτήρια σχετικά με το ποιος μπορεί να ασκήσει καθήκοντα εκπαιδευτή, με κύριο και πρωταρχικό στόχο τη διασφάλιση της ποιότητας της λειτουργίας των Φορέων Κατάρτισης.

Διαμορφώνεται δε ένα είδος συστήματος ελέγχου ποιότητας, που περιλαμβάνει την Κεντρική Επιτροπή Διαμεσολάβησης, η οποία αποτελείται α) από πέντε (5) δικαστικούς ή εισαγγελικούς λειτουργούς της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης, εκ των οποίων ένας με βαθμό Αρεοπαγίτη ή Αντεισαγγελλέα του Αρείου Πάγου, εν ενεργεία ή επί τιμή, β) δύο (2) καθηγητές, εν ενεργεία ή ομότιμους, ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, γ) δύο (2) εκπροσώπους της ολομέλειας των δικηγορικών συλλόγων της χώρας, δ) τρεις (3) εκπροσώπους του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ε) έναν (1) διαμεσολαβητή εκπρόσωπο επαγγελματικών φορέων της χώρας και στ) δύο (2) διαμεσολαβητές, με Πρόεδρο, όπως προαναφέρθηκε, το δικαστικό λειτουργό με το βαθμό του Αρεοπαγίτη ή Αντεισαγγελλέα του Αρείου Πάγου, εν ενεργεία ή επί τιμή. Η Επιτροπή είναι αρμόδια να επιλαμβάνεται κάθε ζητήματος που αφορά την εφαρμογή του θεσμού της διαμεσολάβησης, ακόμη και αν αυτό δεν αναφέρεται ρητά στον υπό εξέταση νόμο. Συγκροτεί μάλιστα τέσσερις (4) βασικές υποεπιτροπές, για την αντιμετώπιση των τακτικών θεμάτων, ήτοι: α) την «Επιτροπή Μητρώου Διαμεσολαβητών», β) την «Επιτροπή Δεοντολογίας και Πειθαρχικού Ελέγχου», γ) την «Επιτροπή Ελέγχου Φορέων Εκπαίδευσης» και δ)

την «Επιτροπή Εξετάσεων». Στα παραπάνω να προστεθεί η τήρηση Κώδικα Δεοντολογίας, η πρόβλεψη για πειθαρχική διαδικασία, καθώς και η υποχρέωση κάθε μεσολαβητή για υποβολή έκθεσης πεπραγμένων και η αντίστοιχη υποχρέωση των φορέων πιστοποίησης για υποβολή αναλυτικής έκθεσης αναφορικά με τη λειτουργία τους.

5.2.3.6. Αίτημα προώθησης της δικαστικής διαμεσολάβησης

Η πλειοψηφούσα άποψη της Διοικητικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου αμφισβητεί τα εχέγγυα αμεροληψίας, ουδετερότητας και ανεξαρτησίας των διαμεσολαβητών, καθώς και τη δυνατότητα διορισμού διαμεσολαβητή μη νομικού, καθόσον θεωρείται ανεπαρκής να αντιμετωπίσει τα πολύπλοκα νομικά προβλήματα που είναι πιθανό να προκύψουν. Στο ίδιο μήκος κύματος η Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων (2017), αλλά και θεωρητικοί επιστήμονες, όπως ο Καραμέρος (2018) και η Ποδημάτα (2018), προτείνουν ως λύση την προώθηση της δικαστικής διαμεσολάβησης (άρθρο 214B ΚΠολΔ), όπου διαμεσολαβητής ορίζεται δικαστής, για τους επιπλέον λόγους ότι είναι οι πιο κατάλληλοι να κρίνουν ποιες υποθέσεις είναι πρόσφορες για τη διαδικασία αυτή, ενώ το αντίστοιχο πρακτικό έχει την ισχύ συμβολαιογραφικού εγγράφου, όπου κρίνεται απαραίτητο, πράγμα που δε συμβαίνει με τη διαμεσολάβηση, όπου θα πρέπει να λάβει τον τύπο του συμβολαιογραφικού εγγράφου, αυξάνοντας ταυτόχρονα το κόστος αυτής.

Ωστόσο, σύμφωνα με το Φώτου (2018), ο οποίος εξαπολύει σκληρή κριτική στην προτεινόμενη προώθηση της δικαστικής διαμεσολάβησης αντιμετωπίζοντας δικηγόρους και δικαστικούς λειτουργούς ως μία από τις ομάδες συμφερόντων που συμβάλλει στη θεσμική ακαμψία της χώρας υπέρ της διατηρήσεως των προνομίων των μελών τους, στη διαδικασία της διαμεσολάβησης λίγο ενδιαφέρει η νομική επίλυση της διαφοράς, αλλά το σύνολο των συμφερόντων των μερών. Τονίζεται, επίσης, ότι οι δικαστικοί λειτουργοί είναι ουσιαστικά ανεκπαίδευτοι για να υπηρετήσουν σωστά τη διαδικασία, ενώ και εδώ δεν εκλείπει η αμοιβή των παριστάμενων δικηγόρων.

Στα παραπάνω να προστεθεί ότι η δικαστική διαμεσολάβηση είναι μία διαδικασία που μπορεί, επίσης, να προσθέσει στον ήδη επαυξημένο φόρτο των δικαστηρίων, καθόσον περιλαμβάνει την επιπλέον απασχόληση των δικαστικών

λειτουργιών σε αυτό τον τομέα. Άλλως, σε περίπτωση διορισμού επιπλέον δικαστικών λειτουργιών και οργάνωσης κατάλληλης γραμματειακής υποστήριξης, μπορεί να θεωρηθεί μία κοστοβόρα διαδικασία, επιβαρυντική για το δημόσιο προϋπολογισμό.

5.2.3.7. Μερικές τελικές παρατηρήσεις

Σε ό,τι αφορά την κριτική ότι η διαμεσολάβηση είναι ένα είδος ιδιωτικής δικαιοσύνης, αντιτίθεται το επιχείρημα ότι οι φορείς κατάρτισης στην Ελλάδα είναι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, τους οποίους συνιστούν από κοινού ένας τουλάχιστον Δικηγορικός Σύλλογος και ένα τουλάχιστον από τα Επιμελητήρια της Χώρας (Φώτου, 2018).

Ένα άλλο θέμα που τέθηκε είναι ότι ο νέος νόμος προβλέπει την υπαγωγή στην υποχρεωτική διαμεσολάβηση ενός μεγάλου πλήθους, ανομοιογενών, μάλιστα, υποθέσεων. Όμως, η Ιταλία, το παράδειγμα της οποίας ακολουθεί η Ελλάδα με τον παρόντα νόμο, καθιέρωσε την υποχρεωτική διαμεσολάβηση σε ευρύτερο φάσμα ιδιωτικών διαφορών από ό,τι η Ελλάδα, και μάλιστα με μεγάλη επιτυχία. Επιπλέον, στα ίδια χνάρια, το γαλλικό δίκαιο επεκτείνει τη διαμεσολάβηση σε εργατικές και διοικητικές διαφορές (Γιαννόπουλος, 2018; Μουζάκη, 2018; Ποδηματά, 2018; Φώτου, 2018).

Δυστυχώς στην Ελλάδα, όπως και στην υπόλοιπη ηπειρωτική Ευρώπη δεν υπάρχει αντίστοιχη παράδοση επίλυσης των διαφορών. Κατά συνέπεια, το μεγαλύτερο μέρος δικαστών, δικηγόρων, αλλά και των ίδιων των επιχειρηματιών, φαίνεται ότι αγνοούν το θεσμό, οι δε δύο πρώτες ομάδες τον αντιμετωπίζουν ακόμα και με εχθρότητα, με αποτέλεσμα την πλήρη αποτυχία αυτού (Μάνδρου, 2017; Ποδηματά, 2018; Φώτου, 2018).

Σε αυτά τα πλαίσια, η απόφαση της Διοικητικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, αν και έχει μόνο γνωμοδοτικό χαρακτήρα, θεωρείται ότι θα επηρεάσει αρνητικά την εμπιστοσύνη στο θεσμό και την εφαρμογή του νόμου στην πράξη, με την αναμενόμενη έκδοση σχετικής νομολογίας από τα ελληνικά δικαστήρια (Φώτου, 2018).

5.2.4. Αξιολόγηση ν. 4512/2018 - Προτάσεις

Σε κάθε περίπτωση, όπως αναφέρεται και στην αιτιολογική έκθεση του νόμου, η υπαγωγή στη διαμεσολάβηση αναφέρεται στη συμμετοχή των μερών στη διαμεσολαβητική διαδικασία και όχι στην επίτευξη συμφωνίας, καθώς τα μέρη διατηρούν τη δυνατότητα να αποχωρήσουν ανά πάσα στιγμή και να προσφύγουν στη τακτική δικαιοσύνη, ασκώντας τη συναφή αίτηση παροχής έννομης προστασίας, προσκομίζοντας, επί ποινή απαραδέκτου της συζήτησής της, το πρακτικό αποτυχίας της διαδικασίας διαμεσολάβησης. Είναι μια διαδικασία που αν χρησιμοποιηθεί κατάλληλα μπορεί να βοηθήσει στη σωστή κατανομή των διαθέσιμων πόρων, τη μείωση του χρόνου περαίωσης των υποθέσεων και την αποδοτικότερη λειτουργία της τακτικής δικαιοσύνης.

Βέβαια η παρούσα νομοθετική προσπάθεια, αν και αντιμετωπίζει με ολοκληρωμένο τρόπο το θεσμό, χρήζει βελτιώσεων, κάποιες από τις οποίες μπορεί να προκύψουν και στην καθημερινή εφαρμογή του νόμου. Κατόπιν τούτων προτείνονται τα ακόλουθα:

Να μην είναι υποχρεωτική η παράσταση μαζί με πληρεξούσιο δικηγόρο, ιδιαίτερα μάλιστα σε περιπτώσεις που τα μέρη έχουν προαποφασίσει να εμφανισθούν κατά την πρώτη συνεδρία, αλλά να μην ακολουθήσουν τη διαδικασία της διαμεσολάβησης (Γιαννόπουλος, 2018).

Να υπάρχει η δυνατότητα παροχής νομικής βοήθειας στα ασθενέστερα μέρη, όπως ακριβώς προβλέπεται και στην τακτική διαδικασία (Μουζάκη, 2018).

Σε περίπτωση που ένα μέρος κληθεί και δεν εμφανισθεί να είναι δυνατό να αποδείξει ότι δεν έλαβε γνώση της ορισθείσας πρώτης συνεδρίας, αλλά και ότι, παρότι έλαβε γνώση, η προσέλευσή του εμποδίστηκε από λόγους ανώτερης βίας (Γιαννόπουλος, 2018; Καραμέρος, 2018; Ποδηματά, 2018).

Να προβλέπονται εξαιρέσεις στην αυτοπρόσωπη παράσταση των μερών, όπως για παράδειγμα σε περιπτώσεις σοβαρής ασθένειας, και ως εκ τούτου να επιτρέπεται η δια πληρεξουσίου παράσταση των μερών, με αντίστοιχη στάθμιση της περίπτωσης (Μάζης, 2018).

Να ενισχυθεί σταδιακά η υποχρεωτικότητα και να επεκταθεί σε διαφορές που εκδικάζονται κυρίως από το Πολυμελές Πρωτοδικείο με την τακτική διαδικασία, ή και σε άλλου τύπου διαφορές, και ιδιαίτερα σε διοικητικές,

φορολογικές και τελωνειακές διαφορές. Παράλληλα, η χρήση της διαδικασίας για μικροδιαφορές κρίνεται μη αποτελεσματική (Μάζης, 2018; Φώτου, 2018).

Να γίνει ρύθμιση αναντίστοιχων διατάξεων. Για παράδειγμα, στην εφαρμογή της διαμεσολάβησης στις διαφορές που αφορούν απαιτήσεις αποζημίωσης για ζημίες από αυτοκίνητο μπορεί να συμπεριληφθούν και αυτές που προκύπτουν αν από το συμβάν επήλθε θάνατος ή σωματική βλάβη, κατ'αντιστοιχία με τις διαφορές που αφορούν απαιτήσεις αποζημίωσης ασθενών ή των οικείων τους σε βάρος ιατρών. Στην τελευταία, μάλιστα, περίπτωση παρατηρείται ότι αποκλείονται οι οδοντίατροι ή οι κλινικές στις οποίες εργάζονται οι ιατροί, κατηγορίες, δηλαδή, που προτείνεται να συμπεριληφθούν επίσης στην αντίστοιχη διάταξη, καθόσον παρουσιάζουν άμεση συνάφεια (Μάζης, 2018; Ποδηματά, 2018).

Να συμπεριλαμβάνονται και συνταξιούχοι δικαστές μεταξύ των διαμεσολαβητών, όπως ακριβώς γίνεται και στο εξωτερικό, καθόσον κρίνεται ότι σε αυτή την περίπτωση δε θίγεται η ανεξαρτησία των δικαστικών λειτουργιών, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να αυξηθεί το κύρος και η αποτελεσματικότητα του θεσμού (Μάζης, 2018).

Να καθιερωθεί ένα ενδιάμεσο στάδιο απόκτησης της εκτελεστότητας της συμφωνίας, κατά το γαλλικό τύπο της homologation, ήτοι ένας σύντομος και τυπικός έλεγχος, για την εξασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων των μερών και της δημόσιας τάξης, από το δικαστή του Πρωτοδικείου όπου γίνεται η κατάθεση του πρακτικού (Μουζάκη, 2018).

Το πρακτικό της διαμεσολάβησης, όπου απαιτείται να περιβληθεί το συμβολαιογραφικό τύπο, είτε να αποτελεί ισόκυρο τύπο προς αυτόν, είτε να υποβάλλεται απευθείας στο συμβολαιογραφικό τύπο (Γιαννόπουλος, 2018; Μάζης, 2018).

Να εναρμονισθεί η νομοθεσία περί εναλλακτικών μορφών επίλυσης των διαφορών και να συντονιστούν οι διαδικασίες κάτω από μία ομπρέλα, ώστε να αποφεύγονται οι επικαλύψεις και να επιλέγεται η καλύτερη λύση εξωδικαστικής επίλυσης της διαφοράς μέσα από μία γκάμα επιλογών. Αυτές, όμως, χρειάζεται να παρουσιαστούν και να εξηγηθούν στο πλατύ κοινό, από τους ίδιους τους επαγγελματίες του χώρου, σε όποια πλευρά κι αν ανήκουν (δικηγόρος, διαμεσολαβητής, δικαστής), ή και μέσω ειδικής ηλεκτρονικής πλατφόρμας

ενημέρωσης στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Σε περίπτωση, μάλιστα, προηγούμενης προσφυγής σε κάποια άλλη μορφή εξωδικαστικής επίλυσης της διαφοράς να μην είναι υποχρεωτική η προσφυγή και στη διαμεσολάβηση (Γιαννόπουλος, 2018).

Να ληφθεί πρόνοια για επίδικες αξιώσεις που διέπονται από το αλλοδαπό δίκαιο σε ό,τι αφορά το ζήτημα της αναστολής της παραγραφής και των δικονομικών προθεσμιών (Γιαννόπουλος, 2018).

Η προσφυγή στη διαμεσολάβηση για τις μικροδιαφορές να είναι δωρεάν, όπως γίνεται και στις καταναλωτικές διαφορές, ώστε να μην υπάρχει ο κίνδυνος το δικαστικό ένσημο να είναι χαμηλότερο από την αμοιβή του διαμεσολαβητή (Γιαννόπουλος, 2018).

Να ληφθεί πρόνοια έτσι ώστε η ελάχιστη αμοιβή του διαμεσολαβητή να μη μοιάζει αντιφατική σε ορισμένες κατηγορίες υποθέσεων, όπως, για παράδειγμα, στις διαφορές που αφορούν διατροφές, όπου η ελάχιστη αμοιβή ορίζεται στα 170€, ενώ στις διαφορές που υπάγονται σε ειδικές διαδικασίες, μεταξύ αυτών όμως και οι διατροφές, η ελάχιστη αμοιβή ορίζεται στα 50€. Δέον, επίσης, η ελάχιστη αμοιβή του διαμεσολαβητή να σχετίζεται και με το οικονομικό διακύβευμα της διαφοράς (Γιαννόπουλος, 2018).

Να υπάρχει συνεχής ενημέρωση και προώθηση της μεθόδου από τα ΜΜΕ, αλλά και μέσω ημερίδων και ενημερωτικών εκδηλώσεων σε δικηγορικούς συλλόγους και επιμελητήρια, όπου να εξηγούνται τα πλεονεκτήματα της διαμεσολάβησης έναντι των άλλων μεθόδων και να δίνεται έμφαση στην ευελιξία και το μη δεσμευτικό της διαδικασίας.

Να δοθεί έμφαση στο θεσμικό έλεγχο της διαδικασίας, έτσι ώστε να αποφεύγονται αθέμιτες πρακτικές και να ενισχυθεί η εμπιστοσύνη στο θεσμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: ΠΤΩΧΕΥΣΗ – ΕΞΩΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΟΦΕΙΛΩΝ

6.1. Εισαγωγή

6.1.1. Επιχειρηματικότητα και αποτυχία

Η πτώχευση είναι ένας από τους επαγγελματικούς κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις. Σε περιόδους μάλιστα οικονομικής κρίσης ο κίνδυνος αυτός είναι πιο έντονος και ο τρόπος αντιμετώπισής του από το θεσμικό πλαίσιο μιας χώρας παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και τη βελτίωση του οικονομικού κλίματος γενικότερα. Σε αυτά τα πλαίσια οι νόμοι που ρυθμίζουν τη διαδικασία της πτώχευσης και τα αποτελέσματά της, ανάλογα με το πόσο διευκολύνουν την ομαλή έξοδο μιας επιχείρησης με οικονομικά προβλήματα, μπορούν να ενισχύουν ή να αποτρέπουν την επιχειρηματικότητα (Acs and Laszlo, 2007; Busenitz et al., 2000; Lee et al., 2007, 2010; Peng et al., 2009).

Έτσι, σε περίπτωση αδυναμίας μιας επιχείρησης να αντιμετωπίσει τις ληξιπρόθεσμες υποχρεώσεις της, η πτώχευση είναι ένας μηχανισμός ικανοποίησης των πιστωτών με κανόνες. Αντιμετωπίζει τις απαιτήσεις των πιστωτών συλλογικά και όχι ατομικά, ρυθμίζει τον έλεγχο της διοίκησης της επιχείρησης που βρίσκεται σε δυσπραγία, καθώς και την έκταση κατά την οποία θα λειτουργήσουν οι μηχανισμοί της αγοράς για την επίλυση του προβλήματος (Armour and Cumming, 2008; Hotchkiss et al. 2008).

Η επιχειρηματικότητα συνδέεται με την ανάληψη κινδύνου και την καινοτομία. Σύμφωνα με το Schumpeter (1942) οι επιχειρηματίες είναι άτομα που δρουν ανεξάρτητα, με ριζοσπαστικές ιδέες, ενώ μέσα από μια διαδικασία δημιουργικής καταστροφής πραγματοποιούν σημαντικά επιτεύγματα. Τα περισσότερα από αυτά τα εγχειρήματα είναι καταδικασμένα σε αποτυχία, σύμφωνα, όμως, με το McGrath (1999) είναι περισσότερο κοινωνικά ωφέλιμο να υπάρχει ένας σχετικά μικρός αριθμός επιτυχημένων επιχειρηματιών, οι οποίοι παράγουν αξία σε μία κοινωνία, παρά να επιβιώνουν όλοι χωρίς να προσθέτουν καμία αξία. Σε αυτά τα πλαίσια, η αποτυχία, παρότι είναι επιζήμια για τον επιχειρηματία, είναι κοινωνικά ωφέλιμη, καθόσον προκύπτει μία διάκριση ανάμεσα

σε εκείνες τις προσπάθειες που αποτελούν πηγές οικονομικής ανάπτυξης και σε αυτές που δεν έχουν καμία αντίστοιχη συνεισφορά (Armour and Cumming, 2008; Lee et al., 2010).

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την επιχειρηματικότητα είναι ποικίλοι και συμπεριλαμβάνουν τη φορολογία, την προστασία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων (και ιδιαίτερα των πνευματικών δικαιωμάτων), τις εργασιακές ρυθμίσεις, αλλά και το είδος του πτωχευτικού νόμου. Μάλιστα, με βάση την ιδέα της κοινωνικής συνεισφοράς της πτώχευσης, είναι σημαντικό το πτωχευτικό δίκαιο να συμβάλλει στη μείωση των αρνητικών συνεπειών της αποτυχίας στον επιχειρηματία, ήτοι να διακρίνεται από χαρακτηριστικά φιλικά προς τον οφειλέτη, που να μειώνουν το κόστος αυτής και να καθιστούν εφικτή την επαναδραστηριοποίησή του (Armour and Cumming, 2008; Lee et al., 2010; Peng et al., 2010).

6.1.2. Σύγχρονες αντιλήψεις για την πτώχευση

Ο τρόπος αντιμετώπισης της πτώχευσης από το σχετικό νομικό πλαίσιο είναι διαφορετικός από χώρα σε χώρα και εξαρτάται από τη γενικότερη κουλτούρα που επικρατεί σε αυτή και ιδιαίτερα τις στάσεις ως προς την ανάληψη κινδύνου. Στην παραδοσιακή της θεώρηση η πτώχευση αντιμετωπίζεται αρνητικά, ενώ ο πτωχεύσας επιχειρηματίας φέρει και το αντίστοιχο στίγμα. Η σημερινή, όμως, εποχή έχει εισέλθει στο λεγόμενο τριτογενή οικονομικό τομέα, με κύριο χαρακτηριστικό την παροχή υπηρεσιών, όπου τα κύρια περιουσιακά στοιχεία μιας επιχείρησης είναι η τεχνογνωσία, η φήμη, οι ικανότητες και η πελατεία. Αυτά έχουν άμεση σχέση με το πρόσωπο που τα κατέχει και δεν είναι εμπορεύσιμα, όπως τα παραδοσιακά «κινητά, ακίνητα και απαιτήσεις» του Ρωμαϊκού Δικαίου. Σε αυτά τα πλαίσια έχουν αλλάξει και οι αντιλήψεις για την πτώχευση και επιπλέον αναζητούνται τρόποι για τη διαμόρφωση ενός σύγχρονου πτωχευτικού δικαίου, που θα επιτρέψει επαρκέστερη ικανοποίηση των πιστωτών, ακόμα και αν αυτή είναι μερική (Armour and Cumming, 2008; Paulus κ.ά., 2015).

Σκοπός του πτωχευτικού δικαίου είναι η δυνατότητα ομαλής εξόδου της μη αποτελεσματικής επιχείρησης από την αγορά και συνακόλουθα η αποδέσμευση των παραγωγικών πόρων και η εκ νέου χρήση τους με πιο αποτελεσματικό τρόπο. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί τόσο με τη ρευστοποίηση των περιουσιακών στοιχείων, όσο και με τη συνέχιση της δραστηριοποίησης της

επιχείρησης, αν επιλεγεί η διάσωσή της. Είναι χαρακτηριστικό ότι η άρση των εμποδίων εξόδου μιας επιχείρησης συνδέεται άμεσα με την άρση των εμποδίων εισόδου, καθόσον αποτελεί κίνητρο για την ανάληψη περισσότερου επιχειρηματικού κινδύνου, όχι μόνο από όσους αγαπούν τον κίνδυνο (risk-lovers), αλλά και από αυτούς που είναι ουδέτεροι ως προς αυτόν (risk-neutrals) (Ahlstrom & Bruton, 2004; Georgellis & Wall, 2002; Hamao, Mei & Xu, 2002; Lee et al., 2007; White, 2004).

6.1.3. Χαρακτηριστικά πτωχευτικού δικαίου φιλικού προς την επιχειρηματικότητα

Σύμφωνα με τους Lee et al. (2007, 2010) και Peng et al. (2010), ένα πτωχευτικό δίκαιο φιλικό προς την επιχειρηματικότητα συμπεριλαμβάνει τα ακόλουθα στοιχεία:

1) Δυνατότητα για αναδιοργάνωση. Σε αντίθεση με την παραδοσιακή πρακτική, που οδηγεί στη ρευστοποίηση, η αναδιοργάνωση είναι μια εναλλακτική επιλογή σε ένα φιλικό προς τον επιχειρηματία πτωχευτικό δίκαιο, στην οποία μπορούν να βρουν καταφυγή και μέσω αυτής να διασωθούν εταιρίες που παρουσιάζουν παροδική οικονομική δυσχέρεια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διαδικασία του λεγόμενου Chapter 11 στον Πτωχευτικό Κώδικα των Ηνωμένων Πολιτειών, το οποίο τέθηκε σε ισχύ το 1979 και θεωρείται ότι έδωσε μεγάλη ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, γι'αυτό και διεξάγεται συζήτηση για την ενσωμάτωσή του στα πτωχευτικά δίκαια άλλων χωρών (Halliday & Carruthers, 2007; Peng et al., 2010).

2) Σύντομες διαδικασίες. Στην περίπτωση της πτώχευσης που ολοκληρώνεται με ρευστοποίηση μια γρήγορη διαδικασία συμβάλλει στον απεγκλωβισμό και την ανακατανομή των παραγωγικών δυνάμεων σε δραστηριότητες που προσθέτουν αξία και βοηθά τον ίδιο τον επιχειρηματία να κάνει μια νέα αρχή. Από την άλλη, στην περίπτωση της αναδιοργάνωσης, μπορεί να διατηρηθεί καλύτερα η αξία των περιουσιακών στοιχείων της επιχείρησης, πράγμα που αυξάνει τις πιθανότητες για την επιβίωσή της. Αντίθετα, οι χρονοβόρες διαδικασίες οδηγούν στη μείωση των κερδών και των περιουσιακών στοιχείων της επιχείρησης και αποσπούν τη στόχευση των διευθυντών για καλύτερη λειτουργία αυτής, ενώ τελική κατάληξη είναι πολύ πιθανό να είναι η

ρευστοποίηση και όχι η διάσωση της επιχείρησης (Bebchuk, 2000; LoPucki & Doherty, 2002; Peng et al., 2010).

3) Χαμηλό κόστος ολοκλήρωσης της διαδικασίας. Το κόστος των πτωχευτικών διαδικασιών διακρίνεται σε άμεσο και έμμεσο και μπορεί να είναι υψηλό, πράγμα που αποθαρρύνει τις επιχειρήσεις από την έναρξη της διαδικασίας, καθυστερώντας έτσι την ανακατανομή των παραγωγικών πόρων, με συνέπεια να πλήττεται η οικονομική ανάπτυξη (Peng et al., 2010).

4) Ευκαιρίες για μια νέα αρχή σε περίπτωση που η πτώχευση ολοκληρώνεται με ρευστοποίηση του ενεργητικού και σε περίπτωση αναδιοργάνωσης. Σε ορισμένα πτωχευτικά δίκαια ο οφειλέτης παραμένει υπεύθυνος για τα χρέη του για μεγάλο χρονικό διάστημα (χαρακτηριστικό παράδειγμα η Γερμανία, στην οποία, πριν τη μεταρρύθμιση του πτωχευτικού κώδικα, οι διεκδικήσεις των πιστωτών μπορούσαν να εκτείνονται μέχρι τα 30 έτη), ενώ ταυτόχρονα τα διευθυντικά στελέχη μπορεί να είναι ακόμα και ποινικά υπεύθυνοι σε περίπτωση χρεοκοπίας της επιχείρησης. Υπάρχουν, όμως, και πτωχευτικά δίκαια όπου ο επιχειρηματίας, μετά την ικανοποίηση των πιστωτών με τα εναπομείναντα περιουσιακά στοιχεία, απαλλάσσεται από οποιαδήποτε υποχρέωση και μπορεί να κάνει μια νέα αρχή (fresh start). Μάλιστα αυτή η δυνατότητα θεωρείται το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό ενός φιλικού προς τον επιχειρηματία πτωχευτικού δικαίου, που του δίνει τη δυνατότητα για επαναδραστηριοποίηση (Armour and Cumming, 2008; Ayotte, 2007; Peng et al., 2010).

5) Αυτόματη αναστολή της εκποίησης του ενεργητικού. Η αυτόματη αναστολή της εκποίησης του ενεργητικού συμβάλλει στη συνέχιση της λειτουργίας της επιχείρησης κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων και είναι πολύ σημαντική, προκειμένου να διεξαχθεί η διαδικασία της αναδιοργάνωσης, καθόσον εμποδίζει τους πιστωτές από πιθανές απόπειρες εξόφλησης των χρεών τους, αποτρέποντας κατ'αυτόν τον τρόπο μια πρόωγη ρευστοποίηση της επιχείρησης (Peng et al., 2010).

6) Δυνατότητα οι διευθυντές να παραμένουν στη θέση τους μετά την αίτηση για πτώχευση. Η παραμονή στη θέση τους των επιχειρηματιών ή των διευθυντικών στελεχών μιας επιχείρησης που έχει κάνει αίτηση για πτώχευση κρίνεται σημαντική, καθόσον αυτοί είναι σε θέση να γνωρίζουν καλύτερα την

επιχείρηση και να οργανώνουν τις κατάλληλες επενδύσεις. Επιπλέον, η εκ των προτέρων επίγνωση της μη αντικατάστασής τους θεωρείται κίνητρο, προκειμένου να είναι πιο αποτελεσματικοί στην εργασία τους και να διατηρούν το αίσθημα της δέσμευσης σε αυτή (Peng et al., 2010).

6.1.4. Πιθανές αρνητικές επιπτώσεις του φιλικού προς τον οφειλέτη πτωχευτικού δικαίου

Η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας εξαρτάται επίσης από το κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον και ιδιαίτερα από τη δυνατότητα χρηματοδότησης. Υποστηρίζεται, λοιπόν, ότι ένας νόμος φιλικός προς τον οφειλέτη δύναται να δημιουργήσει προβλήματα σε ό,τι αφορά τις πηγές χρηματοδότησης, αφού τα τραπεζικά ιδρύματα μπορούν να απορρίψουν αιτήματα χρηματοδότησης, ή να παρέχουν δάνεια με υψηλό κόστος σε επιχειρηματίες που κάνουν μια νέα αρχή, καθόσον τα ίδια επωμίζονται υψηλό κόστος από αυτές τις νομοθετικές ρυθμίσεις. Κατά τον ίδιο τρόπο, αυξάνεται το κόστος χρηματοδότησης όταν περιορίζεται η ελευθερία των ενδιαφερομένων πλευρών να επέμβουν στην αλλαγή των διευθυντών των εταιριών, οι οποίοι λογίζονται και ως υπεύθυνοι για την περιέλευσή της σε οικονομική δυσπραγία (Bebchuk, 2002; Berkowitz and White, 2004; Broadie et al., 2007; Lee et al., 2010; White, 2001).

6.1.5. Πτωχευτικό δίκαιο και Ευρωπαϊκή Ένωση

Παρά τις πιθανές αρνητικές επιπτώσεις του, η σύγχρονη τάση ως προς το πτωχευτικό δίκαιο, το οποίο ονομάζεται πλέον δίκαιο αφερεγγυότητας, είναι ο φιλικός προσανατολισμός του προς τον οφειλέτη. Σε αυτή τη βάση η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε στις 12-3-2014 τη Σύσταση C-2014/1500, με κύριο στόχο τη διαμόρφωση ενός πλαισίου για την ομαλή λειτουργία της αγοράς και την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, μέσω της αποτελεσματικής αναδιάρθρωσης των βιώσιμων επιχειρήσεων που βρίσκονται σε δυσπραγία και της εξασφάλισης μιας δεύτερης ευκαιρίας για τους έντιμους επιχειρηματίες. Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και η Πρόταση Οδηγίας 2016 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου.

6.2. Ο Ελληνικός Πτωχευτικός Κώδικας

6.2.1. Νομοθετική αντιμετώπιση της πτώχευσης

Ο Έλληνας νομοθέτης αντίστοιχα, σε μια προσπάθεια εναρμόνισης με την εν λόγω Σύσταση και ύστερα από μια σειρά τροποποιήσεων του ν. 3588/2007 (Πτωχευτικός Κώδικας) με τους νόμους 4013/2011, 4055/2012, 4072/2012 και 4336/2015 εξέδωσε τον αναθεωρητικό ν. 4446/2016, που επιχειρεί να ρυθμίσει τα αντίστοιχα θέματα στα πλαίσια της σύγχρονης κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας. Αυτό ήταν άλλωστε και το αίτημα των Θεσμών κατά τις διαπραγματεύσεις για το «Μνημόνιο III» τον Αύγουστο του 2015. Ο ν. 4446/2016 τροποποιήθηκε εκ νέου και συμπληρώθηκε σε ό,τι αφορά τις ρυθμίσεις για τις μικροπτωχεύσεις («απλοποιημένη διαδικασία πτωχεύσεων μικρών επιχειρήσεων»), ενώ παράλληλα εκδόθηκε και το ΠΔ 133/2016 για τη ρύθμιση του επαγγέλματος του «διαχειριστή αφερεγγυότητας». Πρωταρχικοί στόχοι των εν λόγω νομοθετημάτων είναι: α) η μείωση της χρονικής επιβάρυνσης των διαδικασιών με την ταυτόχρονη εξάλειψη των καταχρηστικών πρακτικών και γενικότερα η βελτίωση της αποτελεσματικότητάς τους, β) η ενίσχυση της εξυγιαντικής λειτουργίας του πτωχευτικού δικαίου σε ό,τι αφορά τις βιώσιμες επιχειρήσεις και γ) η δυνατότητα για επαναδραστηριοποίηση του καλόπιστου οφειλέτη-φυσικού προσώπου (Σκαλίδη, 2017; Τέλλης, 2018).

Σημειώνεται ότι ο ΠτΚ αφορά εμπόρους, ήτοι φυσικά ή νομικά πρόσωπα που ασκούν εμπορική δραστηριότητα, και κερδοσκοπικές οντότητες, όχι, όμως, δημόσια νομικά πρόσωπα και δημόσιες αρχές, συμπεριλαμβανομένων των ΟΤΑ. Για τους καταναλωτές και μη-εμπόρους εκδόθηκε ο ν. 3869/2010 για τα υπερχρεωμένα νοικοκυριά, ενώ το 2017 εκδόθηκε ο ν. 4469/2017 για την εξωδικαστική ρύθμιση οφειλών αρχικά φυσικών και νομικών προσώπων με πτωχευτική ικανότητα, με επέκταση αργότερα και σε πρόσωπα χωρίς πτωχευτική ικανότητα, καθώς επίσης και αγρότες.

6.2.2. Τρόποι πραγμάτωσης των βασικών στόχων του ΠτΚ

Οι πρωταρχικοί στόχοι του αναθεωρητικού νόμου εξυπηρετούνται με τους παρακάτω τρόπους:

6.2.2.1. Ενίσχυση της αποτελεσματικότητας-επιτάχυνση της διαδικασίας

Σύμφωνα με τον Τέλλη (2018), σε ό,τι αφορά την επιτάχυνση των διαδικασιών οι νέες ρυθμίσεις που φέρει ο αναθεωρητικός νόμος είναι: **1)** η καθιέρωση ενός είδους φίλτρου ως προς τις επιχειρήσεις που μπορούν να εισέλθουν στην πτωχευτική διαδικασία, καθόσον για να γίνει δεκτή η αίτηση χρειάζεται να πιθανολογηθεί από το πτωχευτικό δικαστήριο ότι τα περιουσιακά στοιχεία του οφειλέτη επαρκούν για να ικανοποιηθούν οι πιστωτές και να καλυφθούν τα έξοδα της διαδικασίας. Προς τούτο υφίσταται, πλέον, υποχρέωση του οφειλέτη να υποβάλει τις οικονομικές του καταστάσεις και βεβαίωση της Δ.Ο.Υ. για πιθανά χρέη του προς το δημόσιο (άρ. 3§4, 5§4 ΠτΚ).

2) Προβλέπεται σύντμηση των προθεσμιών που αφορούν διαδικαστικές πράξεις, την άσκηση προσφυγών, ανακοπών και ένδικων μέσων, καθώς και την έκδοση αποφάσεων (άρ. 60§2, 65, 70§2, 84§§1&2, 92§2, 106β§10, 108§2, 115§2, 161§2 και 169§1 ΠτΚ).

3) Ενισχύονται οι αρμοδιότητες του εισηγητή σε σχέση με το πτωχευτικό δικαστήριο (άρ. 75, 137, 140, 142, 147, 150 ΠτΚ).

4) Καταργείται η επιτροπή πιστωτών ως όργανο της διαδικασίας, καθόσον καθιστούσε τη διαδικασία δυσκίνητη. Επιπλέον καταργείται η σύγκληση της συνέλευσης των πιστωτών ενώπιον του εισηγητή για τη σύνταξη του πίνακα εικαζόμενων πιστωτών και για την εκλογή της εν λόγω επιτροπής πιστωτών. Όργανα της πτώχευσης παραμένουν: το πτωχευτικό δικαστήριο, ο εισηγητής, ο σύνδικος (διαχειριστής αφερεγγυότητας πλέον) και η συνέλευση των πιστωτών. Σε αντιστάθμισμα δε για την κατάργηση της εν λόγω επιτροπής προβλέπονται πρόσθετες υποχρεώσεις δημοσιότητας κρίσιμων για τους πιστωτές γεγονότων.

5) Περιορίζεται η άσκηση ένδικων μέσων ή προσφυγών ενώπιον του πτωχευτικού δικαστηρίου (άρ. 152, 161§1 ΠτΚ).

6) Καταργείται η δικαστική προεξέταση του σχεδίου αναδιοργάνωσης (άρ. 114 ΠτΚ), σε εναρμόνιση και με τη Σύσταση της Επιτροπής, που ενισχύει τις εξωδικαστικές διαδικασίες. Τα δικαιώματα όσων επηρεάζονται από τη διαδικασία διασφαλίζονται, πλέον, στο άρ. 124 ΠτΚ, που ορίζει τους λόγους απόρριψης του σχεδίου, ενσωματώνοντας σε αυτούς και την τυχόν μη τήρηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης των πιστωτών (παλαιά στο άρ. 114 ΠτΚ).

7) Απλοποιείται η διαδικασία πτωχεύσεων μικρών επιχειρήσεων, οι οποίες ορίζονται ως φυσικά ή νομικά πρόσωπα με πτωχευτική ικανότητα που θα πρέπει να πληρούν δύο από τα ακόλουθα κριτήρια: α) σύνολο ενεργητικού έως 150.000 ευρώ, β) καθαρό ύψος κύκλου εργασιών έως 200.000 ευρώ, γ) μέσο όρο απασχολουμένων έως 5 άτομα. Μάλιστα, προς επίρρωση του στόχου της επιτάχυνσης και του χαμηλού κόστους, εισάγονται ποικίλες παρεκκλίσεις σε ό,τι αφορά τις διαδικασίες (εκποίηση κινητών και ακινήτων, περάτωση της διαδικασίας) (άρ. 162-163 ΠτΚ ως αντικ. από το άρ. 62 ν. 4472/2017).

8) Ρυθμίζεται το επάγγελμα του διαχειριστή της αφερεγγυότητας, ήτοι του φυσικού προσώπου που θα λειτουργεί εφεξής ως σύνδικος πτώχευσης, ή ειδικός διαχειριστής στη διαδικασία της ειδικής διαχείρισης ή ειδικός εντολοδόχος στην προπρωχευτική διαδικασία εξυγίανσης. Πρόκειται για μία σημαντική αλλαγή, καθόσον το εν λόγω επάγγελμα δε θα ασκεί πλέον αποκλειστικά δικηγόρος, όπως προβλεπόταν μέχρι τώρα, αλλά και νόμιμοι ελεγκτές ή λογιστές φοροτεχνικοί Α΄ τάξεως, στα πλαίσια των εξειδικευμένων γνώσεων λογιστικής και διοίκησης επιχειρήσεων, που είναι απαραίτητες, πέραν των νομικών, για τη διαχείριση της πτωχευτικής περιουσίας.

9) Οι διατάξεις του άρθρου 98 ΠτΚ, που καθιέρωναν αστική ευθύνη των εταιρικών διοικητών έναντι των εταιρικών πιστωτών για παρέλκυση, αλλά και για πρόκληση πτώχευσης, βελτιώνονται προς εναρμόνιση και με την Πρόταση Οδηγίας 2016, που συσχετίζει το καθήκον επιμελείας των εταιρικών διευθυντών με την ανάπτυξη μιας νοοτροπίας υπέρ της διάσωσης των εταιριών. Έτσι, η καθυστέρηση στην υποβολή της αίτησης πτώχευσης (πέραν των προβλεπόμενων από το άρ. 5§2 ΠτΚ 30 ημερών) προκαλεί ζημία, η οποία είναι συλλογική για τους παλαιούς πιστωτές και ατομική για τους νέους, ενώ η ίδια ευθύνη βαρύνει και όσους άσκησαν επιρροή στην εταιρική διοίκηση για τη μη έγκαιρη υποβολή της αίτησης. Επιπλέον, η εταιρική διοίκηση φέρει ευθύνη για εκ δόλου ή βαρείας αμέλειας πρόκληση παύσης πληρωμών, ανεξάρτητα από το αν κηρύχθηκε τελικά η πτώχευση ή όχι, όπως ίσχυε πριν, η δε ζημία είναι ατομική. Τέλος, καθιερώνεται πέραν της εξωτερικής και η εσωτερική ευθύνη των εταιρικών διοικητών, σε εναρμόνιση και με τις διατάξεις του εταιρικού δικαίου, εφόσον βέβαια η ζημία των πιστωτών είναι ευθεία.

6.2.2.2. Ενίσχυση της εξυγιαντικής λειτουργίας του πτωχευτικού δικαίου

Σε ό,τι αφορά την ενίσχυση της εξυγιαντικής λειτουργίας του πτωχευτικού δικαίου διατηρούνται η προπτωχευτική διαδικασία εξυγίανσης, αλλά και η αναδιοργάνωση ως ενδοπτωχευτική διαδικασία εξυγίανσης, ενώ καταργείται η διαδικασία της ειδικής εκκαθάρισης. Ειδικότερα:

A. Προπτωχευτική διαδικασία εξυγίανσης

Η προπτωχευτική διαδικασία εξυγίανσης είναι ένα πολύ σημαντικό στάδιο, καθόσον εντάσσεται στην προσπάθεια λήψης έγκαιρων μέτρων προκειμένου να επιτευχθεί η διάσωση μιας βιώσιμης επιχείρησης που αντιμετωπίζει προσωρινά προβλήματα. Μία από τις πιο σημαντικές μεταβολές που επέφερε ο αναθεωρητικός νομοθέτης είναι η κατάργηση του σταδίου κατάθεσης αίτησης ανοίγματος της προπτωχευτικής διαδικασίας εξυγίανσης, η οποία ξεκινά πλέον με την απευθείας κατάθεση προς επικύρωση στο δικαστήριο του ήδη προσυμφωνημένου σχεδίου εξυγίανσης (prepackaged plan, pre-pack). Αυτό είχε ως συνέπεια τη συνακόλουθη κατάργηση της σύγκλησης συνέλευσης πιστωτών για σύναψη της συμφωνίας, αλλά και του μεσολαβητή ως οργάνου της διαδικασίας, πράγματα που συμβάλλουν στην απλοποίηση της διαδικασίας, καθώς επίσης και στην εξοικονόμηση χρόνου και χρημάτων. Από την άλλη, αυτή η αλλαγή στη διαδικασία ανοίγματος συμβάλλει στο να αποτραπούν οι οφειλέτες από το να τη χρησιμοποιήσουν παρελκυστικά, όπως γινόταν ως τώρα, λόγω των προληπτικών μέτρων προστασίας που τη συνόδευαν (Παναγιώτου, 2018; Paulus κá, 2015; Σκαλίδη, 2017; Τέλλης, 2018).

Οι διαπραγματεύσεις γίνονται εκτός διαδικασίας, απευθείας με τους πιστωτές που συγκεντρώνουν τη νόμιμη πλειοψηφία (ποσοστό 60% επί του συνόλου των απαιτήσεων στο οποίο περιλαμβάνεται το 40% των τυχόν εμπραγμάτως ή με προσημείωση υποθήκης εξασφαλισμένων απαιτήσεων), είναι εμπιστευτικές, έτσι ώστε να προστατεύεται η απερίσπαστη λειτουργία της επιχείρησης, και δεν απαιτείται η τήρηση προθεσμίας για την ολοκλήρωσή τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται και η εναρμόνιση με τη Σύσταση της Επιτροπής, αλλά και με την Πρόταση Οδηγίας 2016, κύριος άξονας των οποίων είναι η διεξαγωγή των διαδικασιών εξυγίανσης σε πρώιμο στάδιο, με τρόπο μη

δαπανηρό και χρονοβόρο, καθώς επίσης και ο περιορισμός των επίσημων δικαστικών διαδικασιών (Σκαλίδη, 2017; Τέλλης, 2018).

Μία επιπλέον καινοτομία του νόμου είναι η δυνατότητα των πιστωτών με τη νόμιμη πλειοψηφία να καταθέτουν συμφωνία χωρίς τη σύμπραξη του οφειλέτη. Αυτό γίνεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις και εφόσον συντρέχουν οι εξής προϋποθέσεις: α) ο οφειλέτης είναι ήδη σε κατάσταση παύσης πληρωμών κατά το χρόνο σύναψης της συμφωνίας, η δε αίτηση επικύρωσης της συμφωνίας πρέπει επί ποινή απαραδέκτου να συνοδεύεται και από αίτηση πτώχευσης του οφειλέτη από τους εν λόγω πιστωτές, έτσι ώστε αυτή να εξεταστεί σε περίπτωση απόρριψης της συμφωνίας. β) Ο ίδιος ο οφειλέτης είτε πρέπει να δώσει τη συναίνεσή του ρητά ή σιωπηρά (μη άσκηση παρέμβασης), είτε να μην παρέχει τη συνεργασία του καταχρηστικά, χωρίς κανένα όφελος για τον ίδιο, ειδικά αν με τη συμφωνία η νομική και οικονομική του κατάσταση δεν καθίσταται χειρότερη από ό,τι με τη μη συμφωνία (Σκαλίδη, 2017; Τέλλης, 2018).

Ωστόσο, πέρα από την αμφισβήτηση σχετικά με τη συνταγματικότητα αυτής της ρύθμισης και την εναρμόνισή της με την ενωσιακή εταιρική νομοθεσία [δεύτερη εταιρική Οδηγία 2012/30/ΕΕ (πρώην 77/91 ΕΟΚ), που ενσωματώθηκε (καταργούμενη) στην Οδηγία (ΕΕ) 2017/1132 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14^{ης} Ιουνίου 2017], η ίδια η εφαρμογή αυτής τεκμαίρεται πολύ δύσκολη, καθόσον δεν υπάρχει η ενεργή συμμετοχή του φορέα της εν λόγω εξυγιαντικής προσπάθειας (Σκαλίδη, 2017; Τέλλης, 2018).

Παράλληλα, προβλέπεται η λήψη προληπτικών προστατευτικών μέτρων κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων και πριν την κατάθεση της αίτησης επικύρωσης (άρ. 106, 106α ΠτΚ), προκειμένου να εξασφαλισθεί το ήρεμο κλίμα διενέργειας αυτών, με την προστασία της περιουσίας του οφειλέτη. Τα μέτρα αυτά μπορούν να διαταχθούν άπαξ και ισχύουν κατ'ανώτατο όριο έως 4 μήνες συνολικά από την έκδοση απόφασης ασφαλιστικών μέτρων ή προσωρινής διαταγής. Επιπλέον, για την αποφυγή καταχρηστικών πρακτικών, η σχετική αίτηση λήψης μέτρων πρέπει να συνοδεύεται από έγγραφη δήλωση συναίνεσης του 20% των πιστωτών. Με την κατάθεση της αίτησης προβλέπεται αυτοδίκαιη αναστολή των ατομικών διώξεων και ταυτόχρονα αυτοδίκαιη απαγόρευση διάθεσης ακινήτων και εξοπλισμού του οφειλέτη, ενώ προβλέπεται και δυναμική αναστολή των ατομικών

διώξεων μετά την κατάθεση της αίτησης (Παναγιώτου, 2018; Σκαλίδη, 2017; Τέλλης, 2018).

Σε ό,τι αφορά την καταχρηστική άρνηση σύμπραξης στα εξυγιαντικά μέτρα μετόχων/εταίρων διευρύνεται η δυνατότητα του δικαστηρίου να διορίσει ειδικό εντολοδόχο, προκειμένου να ασκήσει τα δικαιώματα παράστασης και ψήφου αυτών, αφού μπορεί ακόμα και να συγκαλέσει ο ίδιος γενική συνέλευση. Επιπλέον, για την εξασφάλιση της ταχύτερης υλοποίησης της συμφωνίας εξυγίανσης και προς αποφυγή ευρύτερων και συστημικής φύσεως συνεπειών τύπου ντόμινο, παρέχεται η δυνατότητα προληπτικού διορισμού ειδικού εντολοδόχου, εφόσον, όμως, πιθανολογείται καταχρηστική άρνηση σύμπραξης μετόχων/εταίρων και ο οφειλέτης βρίσκεται ήδη σε κατάσταση παύσης πληρωμών, προς αποφυγή καταχρηστικής συμπεριφοράς των πιστωτών (άρ. 101 ΠτΚ) (Παναγιώτου, 2018; Σκαλίδη, 2017; Τέλλης, 2018).

Σκοπός της διαδικασίας εξυγίανσης είναι η σύναψη συμφωνίας εξυγίανσης. Η συμφωνία αυτή δεσμεύει καθολικά τους πιστωτές (cram-down effect), όπως και πριν, με εξαίρεση, σύμφωνα με τη νέα ρύθμιση, τους πιστωτές των οποίων οι απαιτήσεις γεννήθηκαν μετά την έκδοση της απόφασης επικύρωσης της συμφωνίας. Ο σκοπός της σύναψης συμφωνίας εξυπηρετείται, επίσης, με μια σημαντικότερη καινούρια ρύθμιση που εισάγει ο αναθεωρητικός νομοθέτης και αφορά τη δυνατότητα άπαξ τροποποίησης της επικυρωθείσας συμφωνίας αναφορικά με το χρόνο και τρόπο αποπληρωμής των απαιτήσεων ή το είδος των εκατέρωθεν παροχών (άρ. 106β§11 ΠτΚ), προκειμένου να διευκολυνθεί η προσαρμογή σε τυχόν νέες συνθήκες και να μην υπονομεύεται η όλη διαδικασία εξυγίανσης. Στην περίπτωση αυτή η τροποποίηση δε θα πρέπει να επιβαρύνει τη θέση των μη συμβαλλόμενων πιστωτών, ενώ πρέπει να μη θίγονται οι αρχές της ίσης μεταχείρισης και της συλλογικής ικανοποίησης συμβαλλόμενων και μη πιστωτών (Σκαλίδη, 2017; Τέλλης, 2018).

Η αίτηση για τη συμφωνία, προκειμένου να είναι παραδεκτή, θα πρέπει να συνοδεύεται, μεταξύ άλλων, και από έκθεση του εμπειρογνώμονα, που μπορεί, όμως, να προσκομισθεί και αργότερα, μαζί με τις προτάσεις (άρ. 104§5 ΠτΚ). Με τις νέες ρυθμίσεις αυξάνεται τόσο η αξιοπιστία του εμπειρογνώμονα, καθόσον αυτός επιλέγεται από τον οφειλέτη από κοινού με τους συμβαλλόμενους, όσο και της έκθεσης, καθόσον πρέπει να περιέχει όλα τα απαιτούμενα στοιχεία, καθώς και

βεβαίωση για την ακρίβεια και εγκυρότητα της κατάστασης των πιστωτών, πράγμα που τον υποχρεώνει να προβεί σε ελέγχους και επαληθεύσεις, διευκολύνοντας έτσι το πτωχευτικό δικαστήριο (Σκαλίδη, 2017).

Η δικαστική επικύρωση της συμφωνίας προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, την πιθανολόγηση της βιωσιμότητας της επιχείρησης (άρ. 106β ΠτΚ). Η συνδρομή αυτής της προϋπόθεσης δεν ελέγχεται από το πτωχευτικό δικαστήριο όταν, μεταξύ άλλων, οι συμβαλλόμενοι πιστωτές δηλώνουν ρητά ότι συναινούν με το περιεχόμενο του επιχειρηματικού σχεδίου που τη συνοδεύει (άρ. 106β§3 ΠτΚ) (Παναγιώτου, 2018).

Τέλος, προβλέπεται δυνατότητα ακύρωσης της επικυρωμένης συμφωνίας (άρ. 106ε ΠτΚ), εφόσον αποδειχθεί ότι η συμφωνία ήταν αποτέλεσμα δόλου του οφειλέτη ή συμπαιγνίας του με πιστωτή ή τρίτο, ή σε περίπτωση μη εκπλήρωσης των όρων της συμφωνίας σε βαθμό που να διαφαίνεται αδυναμία εξυγίανσης της επιχείρησης. Με την ακύρωση της συμφωνίας προβλέπεται αυτοδίκαιη αποδέσμευση των πιστωτών από τους όρους αυτής και επαναφορά των απαιτήσεων στην αρχική τους μορφή, μετά από αφαίρεση τυχόν ποσών που αποπληρώθηκαν. Η συμφωνία ματαιώνεται, επίσης, και σε περίπτωση κήρυξης πτώχευσης του οφειλέτη (Σκαλίδη, 2017).

B. Η αναδιοργάνωση ως ενδοπρωχευτική διαδικασία εξυγίανσης

Η αναδιοργάνωση είναι μια ενδοπρωχευτική διαδικασία εξυγίανσης, η οποία παρέχει μια ακόμα ευκαιρία διάσωσης σε επιχειρήσεις που βρίσκονται σε δυσπραγία και έχουν ήδη κηρύξει πτώχευση. Οι τροποποιήσεις που επέφερε ο αναθεωρητικός νόμος (άρ. 107 επ. ΠτΚ) έχουν στόχο την επιτάχυνση της διαδικασίας, προκειμένου να γίνει πιο αποτελεσματική και ελκυστική. Έτσι, πέρα από την κατάργηση της δικαστικής προεξέτασης του σχεδίου αναδιοργάνωσης, οι κυριότερες τροποποιήσεις αφορούν τα εξής: **α)** περιορισμός του χρονικού πλαισίου υποβολής πρότασης αναδιοργάνωσης (στους 4 συνολικά με την παράταση μήνες από τους 7 που ήταν πριν), **β)** κατάργηση της δυνατότητας του συνδίκου για υποβολή πρότασης σχεδίου αναδιοργάνωσης, εφόσον αδρανή ο οφειλέτης, **γ)** παράκαμψη των αντιρρήσεων των δυστροπούμενων μετόχων ή του οφειλέτη, **δ)** συνέχιση της διαδικασίας σε περίπτωση ακύρωσης του σχεδίου με την εφαρμογή του επόμενου σταδίου της ένωσης πιστωτών (Τέλλης, 2018).

Γ. Επιπλέον προβλέψεις για την ενίσχυση της εξυγιαντικής λειτουργίας του πτωχευτικού δικαίου

Η ενίσχυση της εξυγιαντικής λειτουργίας του πτωχευτικού δικαίου εξυπηρετείται και με δύο νέες ρυθμίσεις του αναθεωρητικού νόμου, που αφορούν τη διευκόλυνση της μεταβίβασης της επιχείρησης και την καθιέρωση της απλής «πιθανότητας αφερεγγυότητας» ως λόγου πτώχευσης. Ειδικότερα:

1) Η εκποίηση της επιχείρησης ως συνόλου ή κατά κλάδους συμβάλλει στη διατήρηση της άυλης αξίας της και εξυπηρετεί καλύτερα τόσο τους πιστωτές όσο και την οικονομία γενικότερα, αφού δίνεται η ευκαιρία για την αναδιοργάνωσή της μέσω νέων επενδυτικών σχεδιασμών του αγοραστή αυτής. Η εκποίηση μπορεί να πραγματοποιηθεί σε όλα τα στάδια της διαδικασίας (προπτωχευτική συμφωνία εξυγίανσης, ενδοπτωχευτική διαδικασία αναδιοργάνωσης, αλλά και κατά τη διάρκεια της πτωχευτικής διαδικασίας, πριν ή μετά την ένωση των πιστωτών). Ειδικότερα, για τη διευκόλυνση της εκποίησης της επιχείρησης ως συνόλου ή κατά κλάδους στο στάδιο της ένωσης πιστωτών ο αναθεωρητικός νομοθέτης προβλέπει τα ακόλουθα: **α)** η γενική ρευστοποίηση αποφασίζεται, πλέον, με απλή πλειοψηφία επί του συνόλου των απαιτήσεων αντί της διπλής πλειοψηφίας του συνόλου των πιστωτών και των απαιτήσεων, ανεξάρτητα από το πόσοι ήταν παρόντες, που ίσχυε πριν, **β)** παρέχεται άπαξ το δικαίωμα στη συνέλευση πιστωτών για τροποποίηση προηγούμενης απορριπτικής για γενική εκποίηση απόφασης, εφόσον, όμως, δοθεί άδεια από το πτωχευτικό δικαστήριο, ύστερα από αίτημα του συνδίκου ή του 20% των πιστωτών του συνόλου των απαιτήσεων και υπάρχει ταυτόχρονα βεβαίωση από τραπεζικό ίδρυμα ή ΕΠΕΥ για την ύπαρξη ενδιαφέροντος από συγκεκριμένο επενδυτή για την πραγματοποίηση της αγοράς και εφόσον δεν έχει προχωρήσει η ρευστοποίηση των κατ'ιδίω περιουσιακών στοιχείων σε βαθμό που να μην είναι συμφέρουσα πλέον η γενική εκποίηση, **γ)** μεταφέρονται αρμοδιότητες από το πτωχευτικό δικαστήριο στον εισηγητή, που αποφασίζει με αιτιολογημένη διάταξή του για βασικά θέματα, όπως παροχή άδειας στο σύνδικο για γενική εκποίηση της επιχείρησης με καθορισμό της αξίας, της τιμής πρώτης προσφοράς και τους όρους εκποίησης, έγκριση ή απόρριψη της κατακύρωσης στον πλειοδότη, πιθανός ορισμός νέας τιμής προσφοράς, **δ)** δεν επιτρέπεται άσκηση προσφυγής ενώπιον του πτωχευτικού δικαστηρίου κατά

αυτών των διατάξεων, παρά μόνο η άσκηση ανακοπής κατά των κατ'ιδίαν πράξεων της διαδικασίας (άρ. 84, 135-145 ΠτΚ) (Τέλλης, 2018).

2) Σε μια προσπάθεια έγκαιρης κίνησης των διαδικασιών αφερεγγυότητας και αναδιάρθρωσης, σύμφωνα πάντα με τη Σύσταση της Επιτροπής ΕΕ, αλλά και την Πρόταση Οδηγίας 2016, ο αναθεωρητικός νομοθέτης προβλέπει την κήρυξη σε πτώχευση του οφειλέτη που αντιμετωπίζει απλή πιθανότητα αφερεγγυότητας (άρ. 3§3 ΠτΚ), εφόσον, όμως, το ζητά ο ίδιος και ταυτόχρονα υποβάλλει πρόταση σχεδίου αναδιοργάνωσης. Ωστόσο, η εν λόγω ρύθμιση αμφισβητείται ως προς την αποτελεσματικότητά της, καθόσον αντί να αποτρέψει την πτώχευση οδηγεί σε αυτή, σε αντίθεση μάλιστα με τη ρύθμιση που αφορά την προπρωχευτική διαδικασία εξυγίανσης, ενώ σε περίπτωση απόρριψης του σχεδίου αναδιοργάνωσης, είτε από τους πιστωτές είτε από το δικαστήριο, εγκλωβίζει τον οφειλέτη και εμποδίζει ακόμα περισσότερο τη μετέπειτα δυνατότητα διάσωσης (Τέλλης, 2018).

6.2.2.3. Δυνατότητα επαναδραστηριοποίησης-Παροχή δεύτερης ευκαιρίας

Η παροχή δεύτερης ευκαιρίας (fresh start) θεωρείται ένα από τα πιο σημαντικά σημεία ενός σύγχρονου πτωχευτικού δικαίου και αυτό προκύπτει τόσο από τη διεθνή βιβλιογραφία και πρακτική, όσο και από την ίδια την Ευρωπαϊκή Ένωση (Σύσταση της Επιτροπής ΕΕ, Πρόταση Οδηγίας 2016, αλλά και Ανακοίνωση της Επιτροπής ΕΕ της 5-10-2007 «Εξάλειψη του στίγματος της επιχειρηματικής αποτυχίας-για μια πολιτική δεύτερης ευκαιρίας- Εφαρμογή της σύμπραξης της Λισσαβόνας για την ανάπτυξη και την απασχόληση»). Σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση της Πρότασης Οδηγίας «Τα μη αποτελεσματικά πλαίσια παροχής δεύτερης ευκαιρίας εγκλωβίζουν τους επιχειρηματίες σε παγίδες χρέους, ή τους ωθούν στην παραοικονομία, ή τους υποχρεώνουν να μετεγκατασταθούν σε άλλα κράτη προκειμένου να αποκτήσουν πρόσβαση σε πιο φιλικά καθεστώτα». Αυτό έχει ως συνέπεια «υψηλό οικονομικό και ανθρώπινο κόστος». Γι'αυτό «οι επιχειρηματίες και τα διευθυντικά στελέχη των εταιρειών δε θα πρέπει να στιγματίζονται όταν θεμιτά επιχειρηματικά εγχειρήματά τους αποτυγχάνουν, ούτως ώστε να ενθαρρύνεται η επιχειρηματικότητα». Μάλιστα «εκτιμάται ότι η παροχή μιας πραγματικά δεύτερης ευκαιρίας στους έντιμους επιχειρηματίες για

επανεναρξη της επιχειρηματικής δραστηριοποίησής τους θα δημιουργούσε 3 εκατ. θέσεις εργασίας στην Ευρώπη». Είναι φανερό, επομένως, ότι στόχος είναι η μεταστροφή των κοινωνικών αντιλήψεων για την πτώχευση και η ενθάρρυνση της υγιούς επιχειρηματικότητας, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής κρίσης.

Ο αναθεωρητικός νομοθέτης με τα άρθρα 167-169 ΠτΚ ρυθμίζει ανάλογα το ζήτημα καταργώντας το θεσμό της αποκατάστασης και εισάγοντας το θεσμό της απαλλαγής για τους οφειλέτες-φυσικά πρόσωπα, αφού για τα νομικά πρόσωπα η περάτωση της πτώχευσης συνοδεύεται και από τη λύση τους (άρ. 96 ΠτΚ). Αυτό σημαίνει ότι ο οφειλέτης-φυσικό πρόσωπο δεν είναι μελλοντικά υπεύθυνος για τα χρέη που δεν ικανοποιούνται από την πτωχευτική περιουσία. Η απαλλαγή είναι πλήρης (με την επιφύλαξη των οφειλών που δημιουργήθηκαν από αδίκημα που τελέσθηκε από δόλο ή βαρεία αμέλεια) και χορηγείται άπαξ, με δικαστική απόφαση, ή και χωρίς, στην περίπτωση επικύρωσης σχεδίου αναδιοργάνωσης, οπότε ο οφειλέτης «απαλλάσσεται άνευ ετέρου, εκτός αν το σχέδιο ορίζει διαφορετικά». Η απόφαση εκδίδεται ύστερα από αίτηση του οφειλέτη, που υποβάλλεται στο πτωχευτικό δικαστήριο μετά την παρέλευση 2 ετών από την κήρυξη της πτώχευσης και ανεξάρτητα από την περάτωση αυτής. Σε περίπτωση βέβαια που η πτώχευση περατωθεί πριν συμπληρωθούν 2 έτη, η υποβολή της αίτησης μπορεί να γίνει πιο νωρίς. Βασική προϋπόθεση για την απαλλαγή είναι να κριθεί ο οφειλέτης-φυσικό πρόσωπο συγγνωστός (άξιος συγνώμης), ήτοι η πτώχευση να μην οφείλεται σε δόλιες ενέργειές του, να έχει επιδείξει καλή πίστη κατά την κήρυξη, αλλά και κατά τη διάρκεια της πτώχευσης και τέλος να συνεργάζεται με τα όργανα της πτώχευσης (Αυγητίδης, 2018; Τέλλης, 2018).

6.3. Εξωδικαστικός μηχανισμός ρύθμισης οφειλών

6.3.1. Λόγοι θέσπισης ν. 4469/2017

Σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του Ε.Γ.Δ.Ι.Χ. (Ειδική Γραμματεία Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους), η διαδικασία εξυγίανσης των άρθρων 99 επ. του Πτωχευτικού Κώδικα, παρότι έγινε πιο ευέλικτη και λιγότερο χρονοβόρα με το ν. 4446/2016, δεν κατάφερε να γίνει πιο ελκυστική για τις επιχειρήσεις, λόγω του κόστους, των διαδικασιών που προβλέπει, αλλά και των κοινωνικο-ηθικών αντιλήψεων γύρω από αυτή. Το αντίθετο, μάλιστα, από εργαλείο διάσωσης

πραγματικά βιώσιμων επιχειρήσεων, χρησιμοποιήθηκε καταχρηστικά από ήδη εν τοις πράγμασι πτωχευμένες εταιρείες για την προστασία τους από τους δανειστές τους. Αυτό γέννησε και την ανάγκη για τη διαμόρφωση ενός εξωδικαστικού πλαισίου μακροπρόθεσμης ρύθμισης των χρεών των επιχειρήσεων, με αποτέλεσμα την έκδοση του ν. 4469/2017.

6.3.2. Πρόσωπα που αφορά

Ο σκοπός του ν. 4469/2017 είναι ο ίδιος με τη διαδικασία εξυγίανσης, ήτοι η διασφάλιση της βιωσιμότητας, μέσω της σύναψης συμφωνίας με τους πιστωτές. Στην αρχική του έκδοση αφορούσε μόνο φυσικά πρόσωπα με πτωχευτική ικανότητα και νομικά πρόσωπα που αποκτούν εισόδημα από επιχειρηματική δραστηριότητα και έχουν φορολογική κατοικία στην Ελλάδα. Πλέον, όμως, αίτηση μπορούν να καταθέσουν και φυσικά πρόσωπα που αποκτούν εισόδημα από επιχειρηματική δραστηριότητα, σύμφωνα με τον Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος (ν. 4172/2013), αλλά δεν έχουν πτωχευτική ικανότητα, υπό την προϋπόθεση ότι έχουν κάνει έναρξη εργασιών και έχουν φορολογική κατοικία στην Ελλάδα, όπως επίσης και αγρότες (ΠΟΛ 1223/2017).

6.3.3. Πεδίο εφαρμογής

Το πεδίο εφαρμογής του νόμου (ως προς τις επιχειρήσεις) καταλαμβάνει οφειλές προερχόμενες από την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας του οφειλέτη, αλλά και από άλλη αιτία, με την προϋπόθεση, όμως, ότι οι συμμετέχοντες στη διαδικασία πιστωτές συναινούν σε αυτό, προκειμένου να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα του οφειλέτη. Επιπλέον, αρχικά προβλεπόταν ότι οι οφειλές έπρεπε να έχουν προκύψει πριν τις 31-12-2016, ενώ για το Δημόσιο και ΦΚΑ να έχουν βεβαιωθεί ως τις 31-12-2016, με τις προσαυξήσεις και τους τόκους ως αυτήν την ημερομηνία. Η ημερομηνία αυτή αντικαταστάθηκε με την ημερομηνία 31-12-2017 με την παράγραφο 1 του άρθρου 46 του ν. 4549/2018, ενώ προβλέπεται νέα αντικατάστασή της με την ημερομηνία 31-12-2018, με ήδη κατατεθειμένη τροπολογία. Εξαιρούνται οι απαιτήσεις μικρών πιστωτών, καθώς και οι απαιτήσεις από ανακτήσεις κρατικών ενισχύσεων.

6.3.4. Η υποβαλλόμενη αίτηση

Αίτηση μπορούν να καταθέσουν τα παραπάνω φυσικά ή νομικά πρόσωπα, εφόσον συντρέχουν σωρευτικά οι παρακάτω προϋποθέσεις: 1) μέχρι την προβλεπόμενη ημερομηνία είχαν: οφειλή από δάνειο ή πίστωση σε καθυστέρηση τουλάχιστον ενενήντα (90) ημερών ή οφειλή που ρυθμίστηκε μετά την 1η Ιουλίου 2016, ή ληξιπρόθεσμες οφειλές προς τη Φορολογική Διοίκηση ή προς Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης ή προς άλλο νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, περιλαμβανομένων των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, ή βεβαιωμένες ανεξόφλητες επιταγές εκδόσεώς τους, λόγω μη επαρκούς υπολοίπου κατά το άρ. 40 του ν. 5960/1933, ή είχαν εκδοθεί διαταγές πληρωμής ή δικαστικές αποφάσεις λόγω ληξιπρόθεσμων απαιτήσεων εις βάρος του, 2) οι συνολικές προς ρύθμιση οφειλές τους ξεπερνούν το ποσό των είκοσι χιλιάδων (20.000) ευρώ και 3) πληρούν τα κριτήρια επιλεξιμότητας του άρθρου 3 του νόμου, ήτοι, σε μία τουλάχιστον από τις τελευταίες τρεις χρήσεις, α) παρουσιάζουν θετικό καθαρό αποτέλεσμα προ φόρων, τόκων και αποσβέσεων, αν τηρούν απλογραφικό σύστημα και β) παρουσιάζουν θετικά αποτελέσματα προ τόκων, φόρων και αποσβέσεων ή έχουν θετική καθαρή θέση (equity), αν τηρούν διπλογραφικό σύστημα. Εξαιρούνται, κατ' άρθρ. 2§2 ορισμένες εταιρείες ειδικού σκοπού, καθώς και κατ' άρθρ. 2§3, οι αμετάκλητα καταδικασθέντες για ορισμένα αδικήματα όπως η φοροδιαφυγή και η απάτη κατά του Δημόσιου, επιχειρήσεις για τις οποίες εκκρεμεί διαδικασία του ΠτΚ ή των άρθρων 62 επ. ν. 4307/2014 και επιχειρήσεις σε διαδικασία λύσης ή εκκαθάρισης, ή πρόσωπα που έχουν διακόψει την επιχειρηματική τους δραστηριότητα.

Η αίτηση για την υπαγωγή στη διαδικασία εξωδικαστικής ρύθμισης οφειλών υποβάλλεται από τον οφειλέτη ηλεκτρονικά στην Ειδική Γραμματεία Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους (Ε.Γ.Δ.Ι.Χ.) με τη χρήση ειδικής ηλεκτρονικής πλατφόρμας, η οποία τηρείται στην ιστοσελίδα της Ε.Γ.Δ.Ι.Χ.. (άρ. 4§2). Συνυποβάλλεται μάλιστα υποχρεωτικά και από τους συνοφειλέτες, άλλως για την έναρξη της διαδικασίας απαιτείται συναίνεση του πιστωτή ή των πιστωτών με την πλειοψηφία των απαιτήσεων για τις οποίες ευθύνονται οι εν λόγω συνοφειλέτες. Σε περίπτωση μη συναίνεσης, η πλειοψηφία των υπόλοιπων πιστωτών μπορεί να αποφασίσει την έναρξη της διαδικασίας, όμως, οι απαιτήσεις των μη συναινούντων πιστωτών δε ρυθμίζονται από τη σύμβαση αναδιάρθρωσης οφειλών. Οι ομόρρυθμοι εταίροι

ομόρρυθμης ή ετερόρρυθμης εταιρίας μπορούν να ζητήσουν τη ρύθμιση και του συνόλου των δικών τους οφειλών, οι οποίες θα επιτρεπόταν να ρυθμιστούν, αν οι εταίροι υπέβαλλαν αίτηση ως ιδιοκτήτες ατομικής επιχείρησης, ακολουθείται δε, κατά το δυνατόν, ενιαία διαδικασία για την εταιρία και τους αιτούντες ομόρρυθμους εταίρους της, υπό τον ίδιο συντονιστή. Η αίτηση δεν εξετάζεται, ακόμη και αν συναινέσουν οι πιστωτές, αν δεν συνυποβληθεί και από τους συνοφειλέτες που έχουν κατά την ημερομηνία υποβολής της την ιδιότητα του ομόρρυθμου εταίρου ομόρρυθμης ή ετερόρρυθμης εταιρείας ή ευθύνονται από άλλη αιτία εις ολόκληρον και αλληλεγγύως για το σύνολο των οφειλών του οφειλέτη. Ωστόσο, η διαδικασία προχωρά, χωρίς να απαιτείται συνυποβολή αίτησης, όταν συνοφειλέτης είναι το Ελληνικό Δημόσιο, το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης (Ε.Τ.Ε.ΑΝ. Α.Ε.), ή οποιοσδήποτε άλλος φορέας του δημόσιου τομέα που έχει χορηγήσει εγγύηση για δάνεια οποιουδήποτε είδους (άρ. 4§3).

Τη διαδικασία εξωδικαστικής ρύθμισης οφειλών μπορούν ως πιστωτές να κινήσουν το Ελληνικό Δημόσιο, οι Φορείς Κοινωνικής Ασφάλισης, ή άλλο νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, περιλαμβανομένων των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, ή οι χρηματοδοτικοί φορείς, με ανάλογη κοινοποίηση στον οφειλέτη. Αν όμως αυτός εντός δύο (2) μηνών από την ημερομηνία κοινοποίησης δεν υποβάλει αίτηση για κίνηση της διαδικασίας, δε δικαιούται να κινήσει ο ίδιος τη διαδικασία υπαγωγής μεταγενέστερα, χωρίς να προσκληθεί εκ νέου από τους πιστωτές (άρ. 4§5).

Η αίτηση του οφειλέτη περιέχει, μεταξύ άλλων, την πρότασή του για τον τρόπο ρύθμισης των οφειλών του, όπου αναφέρει τουλάχιστον το ποσό που είναι σε θέση να καταβάλει σε μηνιαία ή ετήσια βάση για την αποπληρωμή των οφειλών του, με βάση τα εκτιμώμενα έσοδα και έξοδα κατά τις επόμενες τρεις (3) τουλάχιστον χρήσεις (άρ. 5). Συνοδευόταν δε από ένα πλήθος στοιχείων και εγγράφων, πράγμα που, αν και φαινομενικά ανταποκρινόταν στην ανάγκη για διαφάνεια και αξιολόγηση της υποβαλλόμενης πρότασης (Ορφανίδου, 2017), καθιστούσε τη διαδικασία δυσχερή, πολύ περισσότερο που η υποβολή αυτών μέχρι πρόσφατα τουλάχιστον δεν ήταν ηλεκτρονική, αλλά χειροκίνητη (Αγγελέτου, 2019).

Συνέπειες της υποβολής της αίτησης είναι η αναστολή της διαδικασίας του Κώδικα Δεοντολογίας Τραπεζών (άρ. 4§8), η άρση του απορρήτου των τραπεζικών καταθέσεων, καθώς και του φορολογικού απορρήτου (άρ. 5§6) και η αναστολή της παραγραφής των υπό ρύθμιση οφειλών έως την ολοσχερή εξόφλησή τους ή την ακύρωση της σύμβασης (άρ. 12§9). Τέλος, η υποβολή της αίτησης δε συνιστά σπουδαίο λόγο για την καταγγελία διαρκών συμβάσεων (άρ.4§7).

6.3.5. Υποχρεωτικά χαρακτηριστικά συμφωνίας

Σύμφωνα με το άρ. 9§2, το περιεχόμενο της σύμβασης διαμορφώνεται ελεύθερα, υπόκειται όμως στους εξής κανόνες: α) οι όροι της συμφωνίας δεν επιτρέπεται να φέρουν οποιονδήποτε πιστωτή σε χειρότερη οικονομική θέση από αυτήν στην οποία θα βρισκόταν σε περίπτωση ρευστοποίησης των περιουσιακών στοιχείων του οφειλέτη, στο πλαίσιο διαδικασίας αναγκαστικής εκτέλεσης, β) οι πιστωτές των οποίων οι απαιτήσεις ρυθμίζονται από τη σύμβαση αναδιάρθρωσης οφειλών λαμβάνουν ποσά και άλλα τυχόν ανταλλάγματα τουλάχιστον ισάξια με τα ποσά που θα ελάμβαναν σε περίπτωση ρευστοποίησης των περιουσιακών στοιχείων των συνοφειλετών και των βεβαρημένων υπέρ τους περιουσιακών στοιχείων τρίτων, γ) μετά την κατά των περιπτώσεων α' και β' ικανοποίηση των πιστωτών, εναπομείναντα ποσά και άλλα ανταλλάγματα διανέμονται σε όλους τους πιστωτές συμμετρως και δ) προαφαιρείται μέρος των απαιτήσεων των πιστωτών του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα, το οποίο δε συνυπολογίζεται στη διανομή παρά μόνο εφόσον έχουν αποπληρωθεί πλήρως οι λοιπές απαιτήσεις των πιστωτών και απομένει επιπλέον ποσό. Ειδικότερα, προαφαιρείται: αα) το σύνολο των τόκων υπερημερίας των πιστωτών του ιδιωτικού τομέα, ββ) ποσοστό ενενήντα πέντε τοις εκατό (95%) των απαιτήσεων του Δημοσίου από φορολογικά πρόστιμα και ποσοστό ογδόντα πέντε τοις εκατό (85%) των απαιτήσεων του Δημοσίου και των Φορέων Κοινωνικής Ασφάλισης από προσαυξήσεις ή τόκους εκπρόθεσμης καταβολής. Μάλιστα, τα ανωτέρω ποσά, εφόσον έχει επέλθει η ολοσχερής εξόφληση όλων των οφειλών, διαγράφονται. Σύμφωνα δε με το άρ. 15 το Δημόσιο και οι Φορείς Κοινωνικής Ασφάλισης μπορούν να προβούν ακόμα και σε αναδιάρθρωση οφειλών προς αυτούς, συμπεριλαμβανομένης και της δυνατότητας διαγραφής μέρους αυτών, όπου η διαγραφή συμπεριλαμβάνει τη

βασική οφειλή, καθώς και την απαλλαγή από τόκους, προσαυξήσεις ή πρόστιμα εκπρόθεσμης καταβολής.

Ως προς το ζήτημα της επέκτασης των ευνοϊκών ρυθμίσεων της σύμβασης αναδιάρθρωσης οφειλών ο νόμος διαφοροποιείται ως προς τους συνοφειλέτες και τους εγγυητές, καθόσον, σύμφωνα με το αρ. 9§5, αυτές ισχύουν μόνο υπέρ κάθε συνοφειλέτη, μη εγγυητή, που έχει συνυποβάλει αίτηση, αλλά υπέρ κάθε εγγυητή που έχει παράσχει εγγύηση για ρυθμιζόμενη με τη σύμβαση αναδιάρθρωσης οφειλών απαίτηση (ανεξάρτητα από τη συνυποβολή αίτησης). Σύμφωνα δε με το αρ. 9§7, οι εγγυήσεις που έχουν χορηγηθεί από το Ελληνικό Δημόσιο, το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης (Ε.ΤΕ.ΑΝ. Α.Ε.), καθώς και από οποιοδήποτε άλλο φορέα του δημόσιου τομέα ακολουθούν τις απαιτήσεις υπέρ των οποίων χορηγήθηκαν, όπως οι απαιτήσεις αυτές ρυθμίζονται με τη συμφωνία.

6.3.6. Ο ρόλος του συντονιστή

Η όλη διαδικασία διεξάγεται με τη βοήθεια του λεγόμενου συντονιστή, ο οποίος διορίζεται από την Ε.Γ.Δ.Ι.Χ., από το μητρώο συντονιστών που τηρείται στην Ε.Γ.Δ.Ι.Χ., για μια υπόθεση κάθε φορά. Προτιμάται συντονιστής με έδρα εντός της Περιφερειακής Ενότητας στην οποία έχει την έδρα του ο οφειλέτης. Ο συντονιστής υποχρεούται να αποποιηθεί το διορισμό του αν συντρέχουν στο πρόσωπό του περιστάσεις που θα μπορούσαν να επηρεάσουν την ανεξαρτησία του, ήτοι: α) κάθε προσωπική ή επαγγελματική σχέση με τον οφειλέτη ή συμμετέχοντα πιστωτή, β) οποιοδήποτε οικονομικό ή άλλο συμφέρον, άμεσο ή έμμεσο, από την έκβαση της διαδικασίας. Το ρόλο του συντονιστή αναλαμβάνουν διαπιστευμένοι διαμεσολαβητές του ν. 3898/2010. Η Ε.Γ.Δ.Ι.Χ. επιβλέπει το έργο των συντονιστών, μεριμνά για την κατάρτισή τους και την περιοδική πιστοποίηση της απόδοσής τους, ή προχωρά στη διαγραφή τους από το Μητρώο, αν εκπληρώνουν πλημμελώς τα καθήκοντα τους ή μη εμπροθέσμως. Έχει εκδοθεί επίσης Οδηγός Δεοντολογίας Συντονιστών από τον Ειδικό Γραμματέα Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους.

Ο συντονιστής προβαίνει σε έλεγχο πληρότητας της αίτησης και των συνοδευτικών της εγγράφων και συντονίζει τις διαπραγματεύσεις. Για τη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων, χωρίς να αποκλείεται, δεν είναι απαραίτητη η φυσική παρουσία των συμμετεχόντων, αλλά αυτές διενεργούνται με ανταλλαγή

ηλεκτρονικής, ή άλλου τύπου αλληλογραφίας, ή τηλεφωνικής, ή άλλης επικοινωνίας μεταξύ του συντονιστή, του οφειλέτη και των πιστωτών. Σύμφωνα μάλιστα με το άρ. 2§5, προβλέπεται διμερής διαπραγμάτευση σε περίπτωση πιστωτή που εκπροσωπεί το ογδόντα πέντε τοις εκατό (85%) των συνολικών απαιτήσεων κατά του οφειλέτη. Τέλος, όλοι οι συμμετέχοντες στη διαδικασία (οφειλέτης, πιστωτές, συντονιστής και εμπειρογνώμονας) φέρουν υποχρέωση εχεμύθειας ως προς την ύπαρξη και το περιεχόμενο των διαπραγματεύσεων.

6.3.7. Μέτρα προστασίας του οφειλέτη

Στον οφειλέτη παρέχεται προσωρινή προστασία (άρ. 13) για χρονικό διάστημα ενενήντα (90) ημερών, από την ημερομηνία αποστολής της πρόσκλησης από το συντονιστή στους πιστωτές για τη συμμετοχή τους στη διαδικασία, με την αυτοδίκαιη αναστολή μέτρων, εκκρεμών ή μη, ατομικής και συλλογικής αναγκαστικής εκτέλεσης κατά του οφειλέτη για την ικανοποίηση των απαιτήσεων των οποίων ζητείται η εξωδικαστική ρύθμιση, καθώς επίσης και την αναστολή λήψης οποιουδήποτε ασφαλιστικού μέτρου κατά του οφειλέτη, στα οποία περιλαμβάνεται και η εγγραφή προσημείωσης υποθήκης. Εξαιρέση αποτελούν τα μέτρα με τα οποία επιδιώκεται η αποτροπή της απομάκρυνσης, ή αφαίρεσης, ή μετακίνησης κινητών πραγμάτων της επιχείρησης, ή εν γένει εξοπλισμού, η οποία δεν έχει συμφωνηθεί και ενέχει κίνδυνο απαξίωσης της επιχείρησης του οφειλέτη. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα αναστέλλεται και κάθε διοικητικό μέτρο, το οποίο επιβάλλεται, αυτοδικαίως ή με πράξη της Διοίκησης, ως συνέπεια της μη εξόφλησης υποχρεώσεων των οποίων ζητείται η ρύθμιση και το οποίο συνεπάγεται την αναστολή λειτουργίας της επιχείρησης. Μπορεί επίσης, ύστερα από αίτημα του οφειλέτη, να δοθεί παράταση της ως άνω αναστολής για χρονικό διάστημα έως τεσσάρων (4) επιπλέον μηνών, εφόσον, όμως, συναινεί η απόλυτη πλειοψηφία των συμμετεχόντων πιστωτών.

Η κατά τα άνω αυτοδίκαιη αναστολή αίρεται αυτοδικαίως όταν:

- α) η διαδικασία περαιωθεί ως άκαρπη, είτε λόγω έλλειψης απαρτίας, είτε για οποιονδήποτε άλλο λόγο, ή
- β) ληφθεί σχετική απόφαση της απόλυτης πλειοψηφίας των συμμετεχόντων πιστωτών. Επίσης, οποιοσδήποτε πιστωτής μπορεί να ζητήσει την πρόωρη παύση της αναστολής εκτέλεσης, εφόσον

πιθανολογείται ότι αυτή θα του επιφέρει ανεπανάρθωτη βλάβη. Όταν δε η αίτηση υποβάλλεται από την πλειοψηφία των πιστωτών, τότε η αναστολή εκτέλεσης αίρεται υποχρεωτικά. Με παρόμοιο τρόπο η Διοίκηση μπορεί να διατάξει την πρόωρη παύση της αναστολής των διοικητικών μέτρων.

Δεύτερη περίπτωση παροχής προσωρινής προστασίας προβλέπεται από την κατάθεση της αίτησης για δικαστική επικύρωση της σύμβασης αναδιάρθρωσης οφειλών και έως την έκδοση της σχετικής απόφασης με την αυτοδίκαιη επίσης αναστολή των μέτρων, εκκρεμών ή μη, ατομικής και συλλογικής αναγκαστικής εκτέλεσης κατά του οφειλέτη, καθώς και της λήψης οποιουδήποτε ασφαλιστικού μέτρου κατά του οφειλέτη. Εξαίρεση αποτελεί η εγγραφή προσημείωσης υποθήκης, ή άλλο ασφαλιστικό μέτρο που έχει συμφωνηθεί με τη σύμβαση αναδιάρθρωσης οφειλών, ή ασφαλιστικό μέτρο με το οποίο επιδιώκεται η αποτροπή της απομάκρυνσης, ή αφαίρεσης, ή μετακίνησης κινητών πραγμάτων της επιχείρησης, ή εν γένει εξοπλισμού, η οποία δεν έχει συμφωνηθεί και ενέχει κίνδυνο απαξίωσης της επιχείρησης του οφειλέτη.

6.3.8. Δικαστική επικύρωση της απόφασης

Το άρθρο 12 προβλέπει τη δυνατότητα δικαστικής επικύρωσης της απόφασης, ειδικά στην περίπτωση που στη συμφωνία αναδιάρθρωσης δε συμπεριλαμβάνεται το σύνολο των πιστωτών, καθόσον η απόφαση επικύρωσης καταλαμβάνει το σύνολο των απαιτήσεων που ρυθμίζονται στη σύμβαση αναδιάρθρωσης και δεσμεύει τον οφειλέτη και το σύνολο των πιστωτών, ανεξαρτήτως συμμετοχής τους στη διαπραγμάτευση ή τη σύμβαση αναδιάρθρωσης οφειλών.

Η σχετική αίτηση υποβάλλεται στο Πολυμελές Πρωτοδικείο, στην περιφέρεια του οποίου έχει έδρα ο οφειλέτης και εκδικάζεται κατά τις διατάξεις της εκούσιας δικαιοδοσίας. Κατά της απόφασης του δικαστηρίου που επικυρώνει τη σύμβαση δεν επιτρέπεται άσκηση οποιουδήποτε ένδικου μέσου ή τριτανακοπής, ενώ αν αυτή απορριφθεί επιτρέπεται η άσκηση έφεσης.

6.3.9. Λόγοι απόρριψης της συμφωνίας

Η σύμβαση απορρίπτεται μόνο σε μία από τις ακόλουθες περιπτώσεις:

α) παραβίαση των προβλεπόμενων στα άρθρα 9 και 15 υποχρεωτικών κανόνων,

β) παραβίαση άλλων κανόνων της διαδικασίας, εφόσον η προκληθείσα σε συμμετέχοντα ή μη πιστωτή βλάβη δεν μπορεί να αποκατασταθεί διαφορετικά,

γ) μη κλήτευση στις διαπραγματεύσεις πιστωτών που είναι δικαιούχοι ποσοστού επί του συνόλου των απαιτήσεων ικανού να ανατρέψει τη σύμβαση αναδιάρθρωσης,

δ) μη εκπλήρωση από τον οφειλέτη των προβλεπόμενων στη σύμβαση χρηματικών υποχρεώσεών του,

ε) μη συμβαλλόμενοι πιστωτές αμφισβητούν το ποσό της απαίτησής τους, όπως αυτό προσδιορίστηκε από τον οφειλέτη, το συντονιστή ή τον εμπειρογνώμονα, προκύπτει ότι το αμφισβητούμενο μέρος της απαίτησης αντιστοιχεί σε ποσοστό επί του συνόλου των απαιτήσεων κατά του οφειλέτη ικανό να ανατρέψει τη σύμβαση αναδιάρθρωσης και αποδεικνύεται ενώπιον του δικαστηρίου η βασιμότητα της αξίωσης του πιστωτή, κατά το αμφισβητούμενο μέρος.

6.3.10. Συνέπειες μη τήρησης της συμφωνίας

Το άρ. 14 ρυθμίζει τις συνέπειες της μη τήρησης της συμφωνίας, οι οποίες είναι πολύ αυστηρές. Έτσι, σε περίπτωση μη καταβολής από τον οφειλέτη οποιουδήποτε οφειλόμενου ποσού προς οποιοδήποτε πιστωτή, σύμφωνα με τους όρους της σύμβασης αναδιάρθρωσης και για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των ενενήντα (90) ημερών, ο πιστωτής δικαιούται να ζητήσει την ακύρωση της συμφωνίας όχι μόνο ως προς τον εαυτό του, αλλά και ως προς όλους τους πιστωτές. Η αίτηση κατατίθεται στο δικαστήριο που επικύρωσε τη σύμβαση αναδιάρθρωσης ή στο Πολυμελές Πρωτοδικείο στην περιφέρεια του οποίου έχει έδρα ο οφειλέτης, αν η σύμβαση δεν έχει επικυρωθεί, και εκδικάζεται κατά τις διατάξεις της εκούσιας δικαιοδοσίας.

Η ακύρωση της σύμβασης αναδιάρθρωσης οφειλών έχει τις εξής συνέπειες: α) αναβιώνουν οι απαιτήσεις των πιστωτών κατά του οφειλέτη και των συνοφειλετών του, β) τα καταβληθέντα σε εκτέλεση της σύμβασης ποσά αφαιρούνται από τις απαιτήσεις που αναβίωσαν, γ) πράξεις που έλαβαν χώρα σε

εκπλήρωση όρων της σύμβασης αναδιάρθρωσης οφειλών δεν υπόκεινται στην πτωχευτική ανάκληση των άρθρων 41 επ. του ΠτΚ, δ) δημιουργείται μαχητό τεκμήριο για την παύση πληρωμών του οφειλέτη.

Σε ό,τι αφορά το Ελληνικό Δημόσιο και τους Φορείς Κοινωνικής Ασφάλισης προβλέπεται αυτοδίκαιη ανατροπή της σύμβασης αναδιάρθρωσης αν κατά τη διάρκεια της περιόδου αποπληρωμής των οφειλών προς αυτούς συντρέχει μία από τις εξής περιπτώσεις:

- α) μη καταβολή δόσεων ή μερική καταβολή των προβλεπόμενων στη σύμβαση αναδιάρθρωσης δόσεων και έως τη συμπλήρωση του ποσού τριών (3) δόσεων,
- β) παράλειψη υποβολής των προβλεπόμενων δηλώσεων φορολογίας εισοδήματος και φόρου προστιθέμενης αξίας, καθώς και της προβλεπόμενης Αναλυτικής Περιοδικής Δήλωσης (Α.Π.Δ.), εντός τριών (3) μηνών από την παρέλευση της προθεσμίας υποβολής τους, και
- γ) παράλειψη εξόφλησης ή με νόμιμο τρόπο τακτοποίησης, οφειλών οι οποίες βεβαιώθηκαν μετά τις 31 Δεκεμβρίου 2016, εντός ενενήντα (90) ημερών από την ημερομηνία έναρξης ισχύος ή, σε περίπτωση δικαστικής επικύρωσης, από την ημερομηνία επικύρωσης της σύμβασης αναδιάρθρωσης ή, προκειμένου για οφειλές που κατέστησαν ληξιπρόθεσμες, μετά την έναρξη ισχύος ή την επικύρωση της σύμβασης, εντός εξήντα (60) ημερών από τη λήξη της νόμιμης προθεσμίας καταβολής τους.

Μάλιστα, εντός τριάντα (30) ημερών από τη γνωστοποίηση που υποχρεούται να αποστείλει το Δημόσιο και οι ΦΚΑ προς τους πιστωτές, οποιοσδήποτε εξ αυτών μπορεί να ζητήσει την ακύρωση της συμφωνίας ως προς όλους τους πιστωτές.

6.4. Συμπεράσματα-Προτάσεις

6.4.1. Πτωχευτικός Κώδικας

Γενική εκτίμηση αποτελεί ότι το ελληνικό πτωχευτικό δίκαιο, με το ν. 4446/2016, έχει εκσυγχρονιστεί σύμφωνα με τις διεθνείς αντιλήψεις και πρακτικές και σε πλήρη σχεδόν εναρμόνιση με τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι κυριότερες παρεμβάσεις αφορούν την ταχύτητα και ευελιξία των διαδικασιών, πράγμα που έχει επίπτωση και στη μείωση του κόστους αυτών, αλλά κυρίως την

παροχή της λεγόμενης δεύτερης ευκαιρίας (fresh start), η οποία επιτυγχάνεται είτε μέσω της εξυγίανσης προπτωχευτικά, είτε μέσω της απαλλαγής μεταπτωχευτικά. Στα παραπάνω προστίθενται, επίσης, η προστασία του οφειλέτη με την αναστολή εκποίησης του ενεργητικού, αλλά και η εισαγωγή και ρύθμιση του επαγγέλματος του διαχειριστή αφερεγγυότητας (Αυγητίδης, 2018; Τέλλης, 2018).

Ωστόσο, παρά τις πρωτοποριακές ρυθμίσεις που εισήχθησαν με τον αναθεωρητικό ν. 4446/2016, υπάρχουν περαιτέρω δυνατότητες βελτίωσης που αφορούν ειδικότερα και γενικότερα θέματα του πτωχευτικού δικαίου, μερικά από τα οποία θίγονται παρακάτω.

Το πτωχευτικό δίκαιο συναρτάται άμεσα με πολλούς άλλους κλάδους του παραδοσιακού εμπορικού δικαίου, όπως το δίκαιο του ανταγωνισμού, το ασφαλιστικό δίκαιο και το δίκαιο των εξαγορών, καθώς επίσης και το εργατικό δίκαιο. Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τους εργαζόμενους υποστηρίζεται ότι η βιωσιμότητα δεν μπορεί να συνδέεται με την εξασφάλιση των εργασιακών θέσεων, καθόσον ένα επιτυχημένο επενδυτικό σχέδιο περιλαμβάνει συνήθως τη λειτουργική αναδιοργάνωση και τη σχετική περικοπή θέσεων. Στο ελληνικό πτωχευτικό δίκαιο η κατάταξη των απαιτήσεων των εργαζομένων, μαζί με τις απαιτήσεις άλλωστε του Δημοσίου και των ΦΚΑ (πιστωτές με γενικό προνόμιο εκ του νόμου), βρίσκεται πολύ ψηλά, πράγμα που, όσο και αν αντικατοπτρίζει τις γενικότερες αξίες της κοινωνίας, οι οποίες χρήζουν το σεβασμό του νομοθέτη, καθιστά εξαιρετικά δύσκολες τις προσπάθειες συμβιβασμού και περαιτέρω τη βιωσιμότητα των υπό αναδιοργάνωση επιχειρήσεων, λειτουργεί δε εις βάρος των ενέγγυων και πολύ περισσότερο των ανέγγυων πιστωτών. Προτείνεται, επομένως, να τεθούν περιορισμοί στην προνομιακή ικανοποίηση των εργαζομένων και ιδιαίτερα στα προνόμια των πιστωτών με απαιτήσεις δημοσίου ενδιαφέροντος και να βελτιωθεί παράλληλα η θέση των ενέγγυων πιστωτών στην επίσημη πτωχευτική διαδικασία (Paulus κ.ά., 2015).

Σε ό,τι αφορά τις ήδη υπάρχουσες συμβάσεις είναι θετικό ότι ήδη με το ν. 4336/2015 καταργήθηκε η διάταξη του άρθρου 32§2 ΠτΚ, σύμφωνα με την οποία επιτρεπόταν στο αντισυμβαλλόμενο μέρος να προχωρήσει σε λύση της σύμβασης με βάση ρήτρα που επιτρέπει τη λύση της σε περίπτωση πτώχευσης του άλλου μέρους ή υπαγωγής του σε διαδικασία συλλογικής εκτέλεσης. Πέραν αυτού, για την εξασφάλιση της συνέχισης της λειτουργίας μιας επιχείρησης σε πτώχευση

προτείνεται η κατάργηση της απαίτησης που συνοδεύει τις περισσότερες προκηρύξεις για την προσκόμιση πιστοποιητικού ότι ο υποψήφιος μειοδότης δεν έχει υποβάλει αίτηση για πτώχευση, δεν έχει κηρυχθεί σε πτώχευση, ούτε έχει υπαχθεί σε διαδικασία εξυγίανσης (Paulus κ.ά., 2015; ΣΕΒ, 2019).

Η πρόβλεψη για τη λήψη προληπτικών μέτρων πριν την κατάθεση της αίτησης επικύρωσης, έστω και με τη δήλωση συναίνεσης του 20% των πιστωτών, γεννά προβλήματα καταχρηστικών πρακτικών, καθόσον το ποσοστό πλειοψηφίας είναι μικρό και μπορεί να κρύβει μια σύμπραξη της επιχείρησης και φιλικών προς αυτή πιστωτών. Γι' αυτό το λόγο προτείνεται η αύξηση του ποσοστού αυτού, καθώς και η πρόβλεψη για αυτοδίκαιη απαγόρευση διάθεσης ακινήτων και εξοπλισμού του οφειλέτη (Σκαλίδη, 2017).

Χρήσιμη θεωρείται η δημιουργία ενός ενιαίου μητρώου πτώχευσης, που θα συμβάλει επίσης στη συλλογή και ανάλυση στοιχείων επί πτωχευτικών υποθέσεων (Paulus κ.ά., 2015). Η μέχρι τώρα πρακτική είναι η διατήρηση ξεχωριστών από κάθε δικαστήριο βιβλίων, συνήθως σε έντυπη μορφή, ενώ η επίλυση του συγκεκριμένου προβλήματος μπορεί να συμπεριληφθεί στη γενικότερη προσπάθεια για ενιαία μηχανοργάνωση των ελληνικών δικαστηρίων και ψηφιοποίηση των αρχείων (Αιτ. Έκθεση Πρότασης Οδηγίας 2016).

Θετική θεωρείται η πρόβλεψη η επιλογή του εμπειρογνώμονα να γίνεται από τον οφειλέτη από κοινού με τους συμβαλλόμενους. Προτείνεται μάλιστα, προς ενίσχυση της ουδετερότητας και ανεξαρτησίας αυτού, ο διορισμός του να γίνεται από το δικαστή μέσα από μια λίστα εξαιρετικά καταρτισμένων επαγγελματιών, ή από μία ανεξάρτητη αρχή (Paulus κ.ά., 2015).

Ο πιο σημαντικός παράγοντας για την επιτυχή εφαρμογή του αναθεωρημένου ΠτΚ είναι η εκπαίδευση και τα προσόντα όσων ασχολούνται με την πτώχευση, πρώτιστα των δικαστών και των διαχειριστών αφερεγγυότητας. Η προσέγγιση χρειάζεται να είναι διεπιστημονική, καθόσον απαιτούνται σύνθετες γνώσεις, νομικής, οικονομίας, λογιστικής, αλλά και διοίκησης επιχειρήσεων, γι' αυτό και προτείνεται η Σχολή Δικαστών να περιλαμβάνει στο πρόγραμμά της αντίστοιχα μαθήματα εξειδίκευσης. Αντίστοιχη χρειάζεται να είναι και η εκπαίδευση των διαχειριστών αφερεγγυότητας, πιθανότατα μέσω ενός κατάλληλα οργανωμένου οργανισμού, αλλά και των εμπειρογνομώνων, που καλούνται να δώσουν απαντήσεις σε ποικίλα ζητήματα. Προτείνεται, επίσης, η βασική

εκπαίδευση να συμπληρώνεται με συνεχή επιμόρφωση, σεμινάρια και ανταλλαγή εμπειριών, ακόμα και σε διεθνές επίπεδο (Paulus κá, 2015, Αιτ. Έκθεση Πρότασης Οδηγίας 2016).

Στα πλαίσια των διευρυμένων γνώσεων του εισηγητή δικαστή και για την ταχύτερη και αποτελεσματικότερη ολοκλήρωση της διαδικασίας προτείνεται να αυξηθούν περαιτέρω οι αρμοδιότητές του για το κλείσιμο των υποθέσεων.

Χρειάζεται επίσης να επιταχυνθούν οι διαδικασίες για τη λειτουργία του μητρώου διαχειριστών αφερεγγυότητας, έτσι ώστε ο θεσμός να δοκιμασθεί στην πράξη.

6.4.2. Εξωδικαστική ρύθμιση οφειλών

Σε ό,τι αφορά τον εξωδικαστικό μηχανισμό ρύθμισης οφειλών, αυτός προκρίνεται ως ένα εργαλείο διάσωσης του ευρισκόμενου σε δυσχερή οικονομική θέση επιχειρηματία, που τον απαλλάσσει από το στίγμα της πτώχευσης και ταυτόχρονα του προσφέρει προστασία. Θεωρείται, όμως, καταλληλότερος για μικρές επιχειρήσεις, όπου υπάρχει δυνατότητα για σύναψη συμφωνίας με όλους τους πιστωτές, άλλως δεν πιθανολογείται η βιωσιμότητα του οφειλέτη (Ορφανίδου, 2017; ΣΕΒ, 2019).

Στα πλεονεκτήματα του εξωδικαστικού μηχανισμού ρύθμισης οφειλών συμπεριλαμβάνονται: η ηλεκτρονικοποίηση των διαδικασιών, η πρόσφατη αυτοματοποίηση της πλατφόρμας και η δυνατότητα ηλεκτρονικής ανάκτησης των απαιτούμενων δικαιολογητικών, καθώς και η προσπάθεια εξορθολογισμού των υπέρογκων επιβαρύνσεων από τους τόκους των συμβάσεων και τα ποικίλα πρόστιμα και προσαυξήσεις σε ό,τι αφορά τις οφειλές προς το Δημόσιο και τους ΦΚΑ, με την προαφαίρεσή τους από το ποσό της διανομής μεταξύ των πιστωτών.

Στα μειονεκτήματα του εν λόγω μηχανισμού συμπεριλαμβάνονται: η πληθώρα των απαιτούμενων δικαιολογητικών, η μη δυνατότητα υπαγωγής στη διαδικασία αυτή σε περίπτωση επαπειλούμενης αδυναμίας εκπλήρωσης των υποχρεώσεων της επιχείρησης ή πιθανότητας αφερεγγυότητας (μπορεί να εφαρμοστεί μόνο η διαδικασία εξυγίανσης του άρ. 99 ΠτΚ), τα κριτήρια επιλεξιμότητας σε ό,τι αφορά τις ζημιογόνες χρήσεις, ιδιαίτερα σε σχέση με τη σημερινή οικονομική κατάσταση, και η μη δεσμευτικότητα της συμφωνίας για τους

πιστωτές που δε συμμετέχουν σε αυτή, παρά μόνο σε περίπτωση δικαστικής επικύρωσης.

Προτείνεται είτε η διεύρυνση των θεσμοθετημένων κριτηρίων επιλεξιμότητας με την εξέταση και του κύκλου εργασιών της επιχείρησης κατά την τελευταία τριετία (Παπαδημόπουλος, 2018), είτε η κατάργηση και αντικατάστασή τους από την αξιολόγηση της βιωσιμότητας με βάση την έκθεση του πραγματογνώμονα (Ορφανίδου, 2017). Στην περίπτωση αυτή κρίσιμο κριτήριο για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας της επιχείρησης υποστηρίζεται ότι είναι όχι τόσο αυτό του θετικού δείκτη κερδοφορίας ($EBITDA > 0$), όσο αυτό της ρευστότητας-ταμειακών ροών της επιχείρησης (Παπαδημόπουλος, 2018).

Τέλος, προκρίνεται ο ρόλος του συντονιστή να αποδοθεί στους διαχειριστές αφερεγγυότητας, αντί για τους διαμεσολαβητές που ισχύει ως τώρα, καθόσον εμπίπτει στο πεδίο της ενασχόλησής τους, ενώ η κατάρτισή τους κρίνεται πιο κατάλληλη για την ευόδωση της διαδικασίας.

6.4.3. Προτάσεις Συνδέσμου Ελλήνων Βιομηχάνων (ΣΕΒ)

Σημειώνεται ότι δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις προτάσεις του ίδιου του ΣΕΒ (Special Report, 2019) που αφορούν την πτώχευση με βάση την έως τώρα εμπειρία, οι σπουδαιότερες από τις οποίες επιγραμματικά συμπεριλαμβάνουν τα εξής: 1) Αυτόματη απαλλαγή από τα χρέη στην περίπτωση έντιμης πτώχευσης, χωρίς να είναι αναγκαία δικαστική απόφαση. 2) Δημιουργία ενός ηλεκτρονικού, προσβάσιμου και φθηνού στη χρήση μητρώου ενεχύρων. 3) Μόνιμη λειτουργία ενός μηχανισμού πληροφόρησης των πιστωτών με βάση τις ήδη υπάρχουσες υποδομές στα πλαίσια προπτωχευτικών διαδικασιών ή όταν γίνεται αντιληπτό ότι η επιχείρηση θα αντιμετωπίσει πρόβλημα. 4) Δυνατότητα πιστοποίησης πιστοληπτικής ικανότητας από ημεδαπές εταιρίες. 5) Άρση φορολογικών εμποδίων και αντικινήτρων, προκειμένου να διασωθεί η αξία της επιχείρησης. 6) Εξορθολογισμός του πλαισίου άσκησης ποινικών διώξεων εναντίον στελεχών επιχειρήσεων, τα οποία σήμερα καθίστανται ποινικά υπεύθυνα, κυρίως για ζητήματα οφειλών των επιχειρήσεων στις φορολογικές αρχές και τα ασφαλιστικά ταμεία. 7) Το κούρεμα των οφειλών στις φορολογικές αρχές και τα ασφαλιστικά ταμεία να επεκταθεί από τον εξωδικαστικό μηχανισμό σε όλες τις προ-πτώχευτικές διαδικασίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΚΔΔ, ΚΠΟΛΔ ΚΑΙ ΚΠΔ

7.1. Τροποποίηση ΚΔΔ

Το Συμβούλιο της Επικρατείας και η διοικητική δικαιοσύνη στο σύνολό της υπάρχουν για να προστατεύουν τον πολίτη από την παράνομη διοικητική δράση. Την αποτελεσματικότητα της προστασίας αυτής υπομονεύει, όμως, ο συντριπτικός όγκος των εκκρεμών υποθέσεων και οι συνακόλουθες καθυστερήσεις που ταλαιπωρούν τους πολίτες και έχουν δυσμενέστερες επιπτώσεις στην οικονομία της χώρας. Ο τεράστιος αυτός όγκος οφείλεται: α) στην κακοδιοίκηση, η οποία, σε συνδυασμό με τη δαιδαλώδη πολυνομία, αποτελεί πραγματική «μηχανή παραγωγής» διαφορών, β) στην έλλειψη ρυθμίσεων που θα αποθάρρυναν την άσκηση «προπετών» ενδίκων βοηθημάτων και μέσων, ή ενδίκων βοηθημάτων και μέσων με ασήμαντο αντικείμενο, ή προδήλως αβασίμων, γ) στην αλόγιστη άσκηση ενδίκων βοηθημάτων και μέσων από το ίδιο το Δημόσιο και τα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας, έχοντας επίγνωση των παραπάνω προβλημάτων και αντιμετωπίζοντας σοβαρό πρόβλημα στη διεξαγωγή των εργασιών του, λόγω του όγκου των υποθέσεων, είχε ήδη συστήσει Επιτροπή με αντικείμενο εργασίας την ανακατανομή της ύλης του Δικαστηρίου και την ορθολογική κατανομή αυτής μεταξύ των σχηματισμών του. Μετά από πολλές συνεδριάσεις η διοικητική Ολομέλειά του, με το πρακτικό 4/2010, πρότεινε σειρά ρυθμίσεων για την επιτάχυνση στην απονομή της δικαιοσύνης από το Ανώτατο αυτό Δικαστήριο. Οι προτάσεις αυτές περιλαμβάνουν μέτρα όχι μόνον «κλασικά», δηλαδή με αντικείμενο εντοπισμένο αποκλειστικά στη μεταφορά αρμοδιοτήτων του προς άλλα δικαστήρια, αλλά και πιο πρωτότυπα, διαρθρωτικά. Σημαντικό μέρος των προτάσεων αυτών περιελήφθησαν στο νόμο 3900/2010 «Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις».

7.1.1. Ν. 3900/2010

Οι πιο σημαντικές τροποποιήσεις του ν. 3900/2010, που κινούνταν προς τη σωστή κατεύθυνση, στηρίζονταν σε τέσσερις άξονες. Ειδικότερα: α) εισάγονταν νέες διαδικασίες, με σκοπό να περιορίζονται οι περιπτώσεις διεξαγωγής μεγάλου αριθμού δικών για το ίδιο νομικό ζήτημα, β) απλοποιούνταν υφιστάμενες

διαδικασίες, μεταξύ άλλων, με την πρόβλεψη μονομελούς εφετείου για την εκδίκαση εφέσεων κατά αποφάσεων μονομελούς πρωτοδικείου και τη διεύρυνση της εννοίας της συναφείας, γ) ενισχύθηκε η διαδικασία της πρότυπης δίκης, με σκοπό να διευκολύνεται η εφαρμογή της και δ) θεσπίστηκαν μέτρα για την αποτροπή του φαινομένου της μη αποστολής φακέλου από τη Διοίκηση, που αποτελεί βασική αιτία αναβολής εκδίκασης των υποθέσεων, και για την επιτάχυνση της καθαρογραφής των σχεδίων αποφάσεων.

Ειδικότερα: 1) Με το άρθρο 1, σε θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος που, ως εκ της φύσεώς τους, αφορούν πολύ κόσμο, δόθηκε η δυνατότητα τόσο στους διαδίκους, Υπουργό και ιδιώτες, όσο και στα διοικητικά δικαστήρια να απευθύνονται απ' ευθείας στο Συμβούλιο της Επικρατείας, ώστε αυτό να χαράσσει σύντομα, μια ώρα αρχύτερα, μια νομολογιακή γραμμή (ήτοι μία δίκη «πilotο», η οποία σκοπό έχει να εδραιώσει το ταχύτερο δυνατό την ασφάλεια του δικαίου και να απαλλάξει τον πολίτη από την πολυετή αναμονή). 2) Με το άρθρο 2, όταν διοικητικό δικαστήριο δεν εφαρμόζει τυπικό νόμο ως αντίθετο στο Σύνταγμα ή σε άλλη υπερνομοθετική διάταξη (διεθνή σύμβαση) χωρίς προηγούμενη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, το θέμα είναι ιδιαίτερα σοβαρό (πρβλ. άρθρο 100§5 του Συντάγματος) και πρέπει, κατά παρέκκλιση κάθε άλλης διάταξης (περί ανεκκλήτου, περί εφέσεως κλπ), να άγεται απ' ευθείας ενώπιόν του προς επίλυση. 3) Με το άρθρο 3, ενόψει του πολύ μεγάλου όγκου των αιτήσεων αναιρέσεως εκ μέρους του Δημοσίου στο Συμβούλιο της Επικρατείας σε σχέση με τα δύο άλλα Ανώτατα Δικαστήρια επαναφέρθηκε για το Δικαστήριο αυτό η ρύθμιση του άρθρου 12 του ν. 2298/1995, με την οποία προβλέφθηκε η προηγούμενη γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους για την άσκηση αιτήσεων αναιρέσεως εκ μέρους του Δημοσίου (ρύθμιση που είχε καταργηθεί με το άρθρο 13§9 του ν.3790/2009). 4) Με το άρθρο 8, αυξήθηκε («λελογισμένα») το ποσό του παραβόλου για την άσκηση ένδικων βοηθημάτων και μέσων ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας. 5) Με το άρθρο 9, περιορίστηκε ο αριθμός των «προπετών» ενδίκων μέσων και της δικομανίας εν γένει. 6) Με το άρθρο 12, έγινε προσπάθεια για δραστική μείωση των υποθέσεων που εισάγονται ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας με την υιοθέτηση ενός αντικειμενικού κριτηρίου και συγκεκριμένα, με το νομοθετικό περιορισμό των λόγων παραδεκτού της αιτήσεως αναιρέσεως και της εφέσεως. 7) Με το άρθρο 13, προβλέφθηκε η σύσταση

μονομελών διοικητικών εφετείων για την εκδίκαση των εφέσεων κατά των αποφάσεων των μονομελών πρωτοδικείων. 8) Με το άρθρο 21, το όριο του εκκλητού των αποφάσεων ανήλθε στο ποσό των 15.000 ευρώ. 9) Με το άρθρο 33, θεσπίστηκε για πρώτη φορά στο ελληνικό δικονομικό δίκαιο η δυνατότητα μετατροπής της αναγνωριστικής απόφασης σε καταψηφιστική με μόνη την καταβολή, εκ των υστέρων, του αναλογούντος τέλους δικαστικού ενσήμου. 10) Με την παράγραφο 1 του άρθρου 45, αναπροσαρμόστηκαν σε λογικό και εύλογο ύψος τα ποσά του παραβόλου, ενώ με την παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου εισήχθη αναλογικό παράβολο ως προϋπόθεση του παραδεκτού της φορολογικής προσφυγής, έφεσης και αντέφεσης και τέθηκε ανώτατο όριο στο αναλογικό παράβολο. 11) Με τα άρθρα 46, 47, 48 και 49, μεταφέρθηκαν αρμοδιότητες από το Συμβούλιο της Επικρατείας στα διοικητικά δικαστήρια, σύμφωνα με την πρόταση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας (πρακτικό 4/2010). 12) Με το άρθρο 57, ενισχύθηκε ο θεσμός της πρότυπης δίκης και προβλέφθηκε ότι η εκδίκαση των ενδίκων βοηθημάτων που στηρίζονται στην ίδια νομική βάση αναστέλλεται έως τη δημοσίευση οριστικής απόφασης από το Συμβούλιο της Επικρατείας επί της πρότυπης δίκης (με την αναστολή αυτή ενισχύθηκε η αποτελεσματικότητα του θεσμού, χωρίς να αποδυναμώνεται το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας των διαδίκων, αφού δεν αναστέλλεται η διαδικασία προσωρινής προστασίας). 13) Με το άρθρο 61, αυξήθηκαν οι θέσεις των διοικητικών δικαστών κατά 144 συνολικά σε όλους τους βαθμούς, ειδικότερα δε κατά 12 Προέδρους Εφετών, 45 Εφέτες, 12 Προέδρους Πρωτοδικών και 75 Πρωτοδίκες.

Όπως αναφερόταν στην αιτιολογική έκθεση του νόμου αυτού «Με τα μέτρα αυτά αναμένεται να αντιμετωπισθεί σε μεγάλο βαθμό το πρόβλημα της υπερφόρτωσης του Δικαστηρίου με μεγάλο όγκο υποθέσεων και κατόπιν αυτού θα διευκολυνθεί αποφασιστικά η άσκηση του έργου όχι μόνον του Συμβουλίου της Επικρατείας, αλλά και της διοικητικής δικαιοσύνης γενικότερα, έχοντας ως τελικό αποτέλεσμα τη σημαντική επιτάχυνση της διοικητικής δίκης επ' ωφελεία του πολίτη». Ωστόσο, παρ'όλες τις σημαντικές διατάξεις – τροποποιήσεις που περιείχονταν στο νόμο αυτό, εν τούτοις και πάλι ο στόχος δεν επιτεύχθηκε, όπως ακριβώς έχει γίνει και με όλους τους νόμους που προηγήθηκαν για την επιτάχυνση τόσο της διοικητικής, όσο και της πολιτικής και ποινικής δίκης.

7.1.2. N. 4055/2012

Έτσι προέκυψε ο νόμος 4055/2012 «Για τη δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής», με τον οποίο επήλθαν τροποποιήσεις, εκτός των άλλων, τόσο στον προηγούμενο νόμο 3900/2010, όσο και στον Κ.Δ.Δ. Πιο συγκεκριμένα: α) ρυθμίστηκε το ζήτημα της εκδίκασης των υποθέσεων που εκκρεμούν στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια μετά τη δημοσίευση απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας που επιλύει ζήτημα σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 1 του ν. 3900/2010, β) προβλέφθηκε ότι τα αιτήματα των διαδίκων στην επιτροπή για την εισαγωγή υποθέσεων στο Συμβούλιο της Επικρατείας συνοδεύονται, επί ποινή απαραδέκτου, από παράβολο, με σκοπό να αποτρέπονται τα προφανώς αβάσιμα αιτήματα και γ) προβλέφθηκε ότι η αναστολή εκδίκασης των εκκρεμών υποθέσεων, σε περίπτωση κατά την οποία η επιτροπή δέχεται αίτημα διαδίκου για εισαγωγή ενδίκου βοηθήματος ή μέσου στο Συμβούλιο της Επικρατείας, δεν καταλαμβάνει και την προσωρινή δικαστική προστασία λόγω του επείγοντος χαρακτήρα της αίτησης αναστολής και των ασφαλιστικών μέτρων και της βλάβης που μπορεί να προκληθεί στους διαδίκους από την αναστολή εξέτασής τους για το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί έως τη δημοσίευση απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας. Οι λοιπές τροποποιήσεις αφορούν διαδικαστικά κυρίως θέματα, τυπικές προϋποθέσεις και την επέκταση της χρήσης των ηλεκτρονικών μέσων στη κατάθεση και κοινοποίηση, εκ μέρους του Συμβουλίου της Επικρατείας, δικογράφων και αποφάσεων, η οποία προβλέπεται ότι θα εξυπηρετήσει, κυρίως, τους διαδίκους, αφού, όχι μόνο δε θα είναι υποχρεωμένοι να προσέρχονται σε τακτά διαστήματα στο δικαστήριο για να πληροφορηθούν την εξέλιξη των υποθέσεών τους, αλλά αυτές θα διεκπεραιώνονται ταχύτερα από τη γραμματεία του δικαστηρίου, η οποία θα απαλλαγεί από το σημαντικό φόρτο που προκαλείται από τις συχνές επισκέψεις των ενδιαφερομένων. Τέλος, με τις νέες τροποποιήσεις του ΚΔΔ, με τον ανωτέρω νόμο: α) αυξήθηκε η καθ' ύλην αρμοδιότητα των δικαστηρίων με μονομελή σύνθεση, προκειμένου να επιταχυνθεί η εκδίκαση των υποθέσεων, β) με το άρθρο 50, ορίστηκε ότι αν έχει επιτευχθεί δικαστικός συμβιβασμός και εφόσον δεν έχει οριστεί δικάσιμος, η δίκη καταργείται με πράξη του Προέδρου του Συμβουλίου ή του δικαστή που διευθύνει το δικαστήριο κατ' ανάλογη εφαρμογή της παραγράφου 7 του άρθρου 143 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας (θεσμός που κρίνεται επιτυχημένος διότι συντελεί στη γρηγορότερη

επίλυση των διαφορών, χωρίς ο διάδικος να βλάπτεται δεδομένου ότι, πάντως, έχει τη δυνατότητα να ζητήσει η υπόθεσή του να συζητηθεί από το δικαστικό σχηματισμό), γ) δίνεται η δυνατότητα στο δικαστήριο, όχι μόνο να απορρίπτει, αλλά και να κάνει δεκτά τα ένδικα μέσα ή βοηθήματα που είναι προδήλως βάσιμα, δ) προβλέφθηκε, σε περίπτωση που ζητηθεί η συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο, η καταβολή ειδικού παραβόλου τριπλάσιου από το προβλεπόμενο, το οποίο σε περίπτωση που το ένδικο βοήθημα γίνει και πάλι δεκτό καταπίπτει υπέρ του αντιδίκου (με την πρόβλεψη αυξημένης δαπάνης ελπίζεται ότι οι διάδικοι, ιδιώτες ή Δημόσιο, θα αποθαρρύνονται από το να ζητούν τη συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο και η διαδικασία αυτή θα συντελέσει στην επιτάχυνση των δικών) και ε) με το άρθρο 52, τροποποιήθηκαν τα άρθρα 189 και 191 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, με σκοπό να καταστεί ταχύτερη, προς όφελος της απονομής της δικαιοσύνης, η έκδοση της δικαστικής απόφασης, εφόσον ο δικαστής που έχει την ευθύνη της σύνταξής της, αναλαμβάνει την ηλεκτρονική επεξεργασία της σε όλες τις φάσεις της έκδοσής της, χωρίς πλέον να χρειάζεται η καθαρογραφή της εκ μέρους της γραμματείας και η μετά ταύτα θεώρησή της από τον ίδιο.

7.2. Τροποποίηση ΚΠολΔ

7.2.1. Ν. 3994/2011

Σε ό,τι αφορά τον ΚΠολΔ, με το ν. 3994/2011 «Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της πολιτικής δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις» επήλθαν τροποποιήσεις που απέβλεπαν στην απλοποίηση της διαδικασίας και στην επιτάχυνσή της, χωρίς, όμως, μεγάλες ανατροπές. Κύριοι στόχοι του νόμου αυτού ήταν: α) η ενίσχυση της διαφάνειας, της σοβαρότητας και της αποτελεσματικότητας της διαδικασίας, β) η διεύρυνση των δυνατοτήτων για την εξωδικαστική επίλυση των διαφορών, γ) η διεύρυνση των δυνατοτήτων για την ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας, δ) η αναβάθμιση της διαδικασίας, ε) η ομοιόμορφη ρύθμιση ομοίων δικονομικών καταστάσεων, στ) η αποφυγή δημιουργίας πρόσθετων νομικών και πρακτικών προβλημάτων, δικονομικών απαραδέκτων και ελαττωμάτων, ζ) η προσπάθεια επιτάχυνσης της δίκης χωρίς παράλληλη θυσία της ορθής απονομής της δικαιοσύνης, η) η αξιοποίηση των σύγχρονων τεχνολογικών εξελίξεων που θα

διευκολύνουν τη δυνατότητα της ενδοδιαδικαστικής ή εξώδικης ηλεκτρονικής διακίνησης των δικογράφων, εγγράφων, κ.λ.π. και επικοινωνίας των παραγόντων της δίκης, ώστε να υπάρχει το απαραίτητο βασικό νομοθετικό θεμέλιο για την εισαγωγή στο πεδίο της δικαιοδοσίας των πολιτικών δικαστηρίων της ηλεκτρονικής υποβολής δικογράφων, της ηλεκτρονικής άσκησης ενδίκων βοηθημάτων και ενδίκων μέσων και της ηλεκτρονικής επίδοσης (κοινοποίησης) εγγράφων (δικογράφων).

Λίγοι, όμως, από τους στόχους αυτούς επιτεύχθηκαν. Οι ρυθμίσεις που συνέβαλαν στην επιτάχυνση και τον εξορθολογισμό της πολιτικής δίκης ήταν: α) αυτές που αναθέτουν την εκδίκαση της εφέσεως κατά των αποφάσεων των ειρηνοδικείων στο μονομελές πρωτοδικείο (αντί στο πολυμελές που ίσχυε μέχρι τότε) και της εφέσεως κατά των αποφάσεων των μονομελών πρωτοδικείων στο εφετείο, που δικάζει, όμως, με μονομελή σύνθεση (αντί με τριμελή, που ίσχυε μέχρι τότε), β) αυτές που επιτρέπουν τη θεραπεία της πραγματικής (όχι της νομικής) αοριστίας της αγωγής και προφορικά κατά τη συζήτηση, επιφορτίζοντας το δικαστή με το καθήκον να υποδεικνύει στους διαδίκους τη συμπλήρωση των ισχυρισμών που διατυπώθηκαν ατελώς και αορίστως, γ) αυτές που επανεισάγουν τα τεκμήρια ερημοδικίας και αποκαθιστούν εν γένει τη φυσιογνωμία της ερήμην δίκης, όπως ίσχυε προ του ν. 2915/2001, δ) αυτές που αναμορφώνουν το πλαίσιο για τη συμβιβαστική επίλυση των διαφορών με την κατάργηση της υποχρεωτικότητας της απόπειρας εξώδικης επίλυσης του άρθρου 214Α, που απέτυχε στην πράξη, και παρέχουν τη δυνατότητα καταρτίσεως δικαστικού συμβιβασμού αμέσως μετά την κατάθεση της αγωγής και ανεξαρτήτως στάσεως δίκης, ε) η επάνοδος στο προ του ν. 3388/2005 νομικό καθεστώς, αναφορικά με τη θεσπισθείσα από το νόμο αυτόν υποχρέωση προς άσκηση (κύριας) αγωγής μέσα σε τριάντα ημέρες από την έκδοση της αποφάσεως που διατάσσει ασφαλιστικό μέτρο.

7.2.2. Ν. 4055/2012

Η μη επίτευξη, όμως, των ανωτέρω σκοπών του νόμου, προκύπτει από το ότι ο νομοθέτης ένα έτος μετά παρενέβη δραστικά με το ν. 4055/2012 «Για τη δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής» με νέες τροποποιήσεις, μεταξύ των άλλων, και στον ΚΠολΔ, που βοήθησαν στην επιτάχυνση της απονομής της

δικαιοσύνης. Τέτοιες διατάξεις είναι: α) του άρθρου 6. Με προσθήκη στο άρθρο 17 ΚΠολΔ, ορίζεται ότι η εκδίκαση της αγωγής διαζυγίου θα γίνεται από το μονομελές πρωτοδικείο, στο οποίο θα υπάγονται και οι λοιπές γαμικές διαφορές (ακύρωση γάμου, αναγνώριση της ύπαρξης ή ανυπαρξίας γάμου, σχέσεις συζύγων κατά τη διάρκεια του γάμου κ.λ.π.), καθώς και εκείνες που αφορούν τις σχέσεις γονέων και τέκνων (άρθρο 614 ΚΠολΔ) και αυτό γιατί, όπως είναι γνωστό, στις πολυμελείς συνθέσεις εκείνος που αποφασίζει ουσιαστικά είναι ένας δικαστής, δηλαδή ο εισηγητής της υπόθεσης. Με τον τρόπο αυτό επήλθε αποσυμφόρηση των πολυμελών πρωτοδικείων και των δικαστών των πρωτοδικείων, οι οποίοι μπορούν να συμμετέχουν σε άλλες συνθέσεις των μονομελών πρωτοδικείων. Επίσης, με την προσθήκη στο άρθρο 25 προσδιορίστηκε η δωσιδικία των νομικών προσώπων, όχι μόνον από την έδρα τους, αλλά και από το τυχόν υποκατάστημά τους, όταν βέβαια πρόκειται για διαφορές που προκύπτουν από την εκμετάλλευσή του. Με τον τρόπο αυτόν διευκολύνονται οι διάδικοι που κατοικούν στην περιφέρεια και έχουν συναλλαγές με το υποκατάστημα του νομικού προσώπου. Με την τροποποίηση της παραγράφου 1 του άρθρου 94 ορίζεται η υποχρέωση των διαδίκων να παρίστανται με πληρεξούσιο δικηγόρο και για την κατάρτιση της έγγραφης συμφωνίας του συναινετικού διαζυγίου, ενώ στο άρθρο 194 προβλέπεται ότι το ευεργέτημα πενίας καταλαμβάνει και τα παράβολα. β) Του άρθρου 7, με το οποίο εισήχθη ένας νέος θεσμός εξώδικης επίλυσης των ιδιωτικών διαφορών, η δικαστική μεσολάβηση. Ο νέος αυτός τρόπος επίλυσης διαφορών δεν αναπτύσσεται «ανταγωνιστικά», αλλά παράλληλα προς τις λοιπές εναλλακτικές μορφές. Με την παράλληλη θεσμοθέτηση δικαστικής μεσολάβησης παρέχεται η δυνατότητα στους πολίτες να επιτύχουν αποτελεσματικότερη επίλυση των διαφορών τους, χωρίς προσφυγή στη δικαστηριακή διαδικασία. Τονίζεται ότι η ανάθεση καθηκόντων μεσολαβητή σε δικαστή καλύπτει τις εγγυήσεις αμεροληψίας, ουδετερότητας και ανεξαρτησίας που πρέπει να εξασφαλίζει, μεταξύ άλλων, ένα σύστημα μεσολάβησης και εμπεδώνεται καλύτερα η εμπιστοσύνη των πολιτών στους εξώδικους τρόπους επίλυσης διαφορών. Επίσης, καθίσταται ευχερέστερη η προσφυγή τους σε αυτούς, με τελικό στόχο την αντίστοιχη ελάφρυνση των δικαστηρίων, ώστε να ασχολούνται με τις υποθέσεις εκείνες που πράγματι χρειάζονται δικαστική διερεύνηση και απόφαση. Μεγάλο πλεονέκτημα μάλιστα του θεσμού είναι ότι η συμφωνία στην οποία κατέληξαν τα μέρη κατά τη

δικαστική μεσολάβηση αποτελεί εκτελεστό τίτλο κατ' ανάλογη εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 904§2 περίπτωση γ' ΚΠολΔ. γ) Του άρθρου 8, με το οποίο καθιερώθηκε, πέραν της δυνατότητας ηλεκτρονικής κατάθεσης δικογράφων (ν. 3994/2011) και η ηλεκτρονική κατάθεση προτάσεων, καθώς και η ηλεκτρονική υποβολή των σχετικών εγγράφων. δ) Του άρθρου 9, με το οποίο τροποποιείται η παρ. 5 του άρθρου 270 ΚΠολΔ και συντομεύεται και απλουστεύεται η διαδικασία ενώπιον των πολυμελών πρωτοδικείων, αφού την ημέρα της δικασίμου ο πρόεδρος με την εκφώνηση των υποθέσεων κρατάει για συζήτηση μόνον εκείνες για τις οποίες υπάρχει ανάγκη εμφάνισης απόδειξης. Η συζήτηση των υποθέσεων αυτών μπορεί να διακόπτεται και για την αμέσως επόμενη δικάσιμο του πολυμελούς με την ίδια σύνθεση, οπότε και ολοκληρώνεται η συζήτηση, αφού εξεταστούν οι μάρτυρες ενώπιον του εισηγητή δικαστή σε τόπο και χρόνο που καθορίστηκε κατά την εκφώνηση της υπόθεσης. Με τον τρόπο αυτόν τα πολυμελή πρωτοδικεία δε θα αναλώνουν χρόνο με προηγούμενη μελέτη υποθέσεων που πρόκειται να αναβληθούν, ματαιωθούν ή δε χρήζουν απόδειξης με μάρτυρες. ε) Του άρθρου 10, με το οποίο ο συμβιβασμός των διαδίκων που καταχωρίστηκε σε πρακτικό, κατ' εφαρμογή των διατάξεων των παραγράφων 3 του άρθρου 214Α και 5 του άρθρου 214Β, να υποκαθιστά τον τύπο του συμβολαιογραφικού εγγράφου, που προβλέπεται από το ουσιαστικό δίκαιο, και να μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως τίτλος προς εγγραφή ή εξάλειψη υποθήκης. στ) Του άρθρου 11, με το οποίο οι δικαστικές αποφάσεις συντάσσονται σε ηλεκτρονική μορφή και υπογράφονται κατά την αποτύπωσή τους σε υλική μορφή. Επομένως, δημοσιεύεται το πρωτότυπο της αποφάσεως, όπως έχει αποτυπωθεί σε υλική μορφή και δε χρειάζεται καθαρογραφή από την υπηρεσία της Γραμματείας και θεώρηση σχεδίου, όπως ίσχυε μέχρι τότε. ζ) Του άρθρου 14, με το οποίο προβλέπεται ότι η ανακοπή θα συζητηθεί εντός εξήντα ημερών με τη διαδικασία των πιστωτικών τίτλων και η απόφαση θα εκδοθεί εντός εξήντα ημερών από τη συζήτηση. Σε περίπτωση άσκησης αίτησης αναστολής αυτή θα συζητηθεί υποχρεωτικά στην ίδια δικάσιμο με την ανακοπή από το ίδιο δικαστήριο, το οποίο και θα αποφασίσει για την αναστολή της εκτελεστότητας ή όχι. Με τον τρόπο αυτόν επιτυγχάνεται όχι μόνον η επιτάχυνση των σχετικών δικών, αλλά και επέρχεται η αποσυμφόρηση των υποθέσεων, κυρίως των ασφαλιστικών μέτρων. η) Του άρθρου 15, με το οποίο προβλέπεται ότι οι αποφάσεις στις μισθωτικές διαφορές, στις διαφορές από

αμοιβές, διατροφές, επιμέλεια κ.λ.π., εργατικές κ.λ.π. θα εκδίδονται εντός εξήντα ημερών. Ειδικά για τις εργατικές διαφορές που αφορούν άκυρη απόλυση και δεδουλευμένες αποδοχές, καθώς και στις διαφορές που αφορούν διατροφή, επιμέλεια, επικοινωνία κ.λ.π. η συζήτηση των αγωγών και των τακτικών ενδίκων μέσων επί των διαφορών για μισθούς υπερημερίας και για καθυστερούμενους μισθούς προσδιορίζεται υποχρεωτικά εντός εξήντα (60) ημερών, ενώ σε περίπτωση που ασκηθεί αίτηση ασφαλιστικών μέτρων, αυτή συζητείται υποχρεωτικά κατά την ορισθείσα δικάσιμο της αγωγής. θ) Του άρθρου 17, με το οποίο μεταφέρθηκαν στο ειρηνοδικείο όλες οι υποθέσεις εκουσίας δικαιοδοσίας, (οι οποίες μέχρι τότε δικάζονταν από τα πρωτοδικεία), πλην εκείνων που αφορούν τον πτωχευτικό κώδικα και το κτηματολόγιο, με σκοπό την επιτάχυνση και αποσυμφόρηση των πρωτοδικείων. ι) Του άρθρου 18, με το οποίο η κήρυξη εκτελεστού αλλοδαπού τίτλου γίνεται πλέον με διαταγή του δικαστή και όχι με δικαστική απόφαση. Κατά της διαταγής που απορρίπτει την αίτηση μπορεί να ασκηθεί ανακοπή ενώπιον του Μονομελούς Εφετείου από τον αιτούντα. Με την τροποποίηση αυτή εξασφαλίστηκε η επιτάχυνση του σταδίου της αναγκαστικής εκτέλεσως κατά τουλάχιστον δεκαοκτώ μήνες, η υπηρεσιακή απελευθέρωση δικαστών και γραμματέων, αιθουσών κ.λ.π.. ια) Του άρθρου 19, με το οποίο συντομεύθηκε σημαντικά η διαδικασία εκδίκασης των ανακοπών κατά της εκτέλεσως.

7.2.3. Ν. 4335/2015

Νέες τροποποιήσεις του ΚΠολΔ επήλθαν με το ν. 4335/2015 «Επείγοντα μέτρα εφαρμογής του ν. 4334/2015», που επιβλήθηκαν με βάση τα μνημόνια που υπέγραψε η χώρα και αφορούσαν βασικές αλλαγές στην τακτική διαδικασία ενώπιον των πρωτοβάθμιων δικαστηρίων, καθώς και στην αναγκαστική εκτέλεση, όπου εκεί παρατηρούνταν και οι μεγαλύτερες χρονικές καθυστερήσεις. Οι σημαντικότερες αλλαγές και καινοτομίες που περιλαμβάνονταν στον ως άνω νόμο αφορούσαν κατά κύριο λόγο: α) το πέμπτο κεφάλαιο του δεύτερου βιβλίου του ΚΠολΔ, αναφορικά με την τακτική διαδικασία στην πρωτοβάθμια δίκη, β) το τέταρτο βιβλίο του ΚΠολΔ, αναφορικά με τις ειδικές διαδικασίες και τη νέα συστηματική διάρθρωσή τους, γ) το πέμπτο βιβλίο του ΚΠολΔ, αναφορικά με τη

διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων, δ) το όγδοο βιβλίο του ΚΠολΔ, αναφορικά με το δίκαιο της αναγκαστικής εκτέλεσης και ε) τα υπόλοιπα κεφάλαια του ΚΠολΔ.

7.2.4. Ν. 4512/2018

Σημειώνεται ότι με το ν. 4512/2018 «Εφαρμογή διαρθρωτικών μέτρων», επήλθαν με τα άρθρα 178 και επ. ρυθμίσεις σχετικές με το θεσμό της διαμεσολάβησης, αλλά με σκοπό «τη ρύθμιση του θεσμού της διαμεσολάβησης σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, καθώς και την περαιτέρω εναρμόνιση της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/52/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 2008 για θέματα διαμεσολάβησης σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις ως και σε υποθέσεις διασυνοριακών διαφορών», όπως ήδη έχει περιγραφεί παραπάνω, και συνεπώς, οι διατάξεις αυτές δεν εφαρμόζονται στη δικαστική μεσολάβηση, όπως αυτή ρυθμίζεται στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, όπως ρητά ορίζεται στο εδ. β' του άρθρου 178 του ανωτέρω νόμου. Τέλος, με το ανωτέρω πολυνομοσχέδιο, επήλθαν με τα άρθρα 207 και επ. νέες τροποποιήσεις στη διαδικασία της αναγκαστικής εκτέλεσης.

7.3. Τροποποίηση ΚΠΔ & ΠΚ

Η επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης δεν αφορά μόνο τις αστικές και διοικητικές διαφορές, που άλλωστε συναρτώνται άμεσα με τα οικονομικά θέματα, αλλά και την ποινική δίκη. Και αυτό γιατί η αύξηση της παραβατικότητας, σε συνδυασμό, όμως, και με τη δικομανία των Ελλήνων πολιτών, αλλά και το παρωχημένο σύστημα αντιμετώπισης των ποινικών αδικημάτων, κρατά τους λειτουργούς της δικαιοσύνης, που απασχολούνται ταυτόχρονα στο ποινικό και αστικό δίκαιο, δεσμευμένους στην εκδίκαση των ποινικών υποθέσεων, σε πολυήμερες συχνά συνεδριάσεις, μειώνοντας έτσι το χρόνο που αυτοί μπορούν να αφιερώσουν στις υποθέσεις αστικής φύσης. Στα πλαίσια αυτά, συχνές ήταν οι προσπάθειες για την επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης σε ό,τι αφορά την ποινική δίκη με μια σειρά ειδικών νόμων, για παράδειγμα, όπως οι 4043/2012 (άρ. 2 & 4), 4198/2013 (άρ. 8) και 4411/2016 (άρ. 8 & 9), με τους οποίους επιτεύχθηκε η μείωση των εκδικαζόμενων ποινικών υποθέσεων, λόγω παραγραφής του αξιοποίνου και παύσης της δίωξης των πταισμάτων, καθώς και των

πλημμελημάτων που ο νόμος απειλούσε με ποινή φυλάκισης μέχρι ένα (1) έτος, με τους δύο πρώτους νόμους, και μέχρι δύο (2) έτη, με τον τελευταίο νόμο. Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και ο προσφάτως ψηφισθείς Ποινικός Κώδικας, με τον οποίο αφενός μεν καταργούνται τα πταίσματα (τιμωρούμενα πλέον με διοικητικό πρόστιμο), αφετέρου δε μειώθηκε το ύψος επιβολής ποινών σε ορισμένα αδικήματα, με συνέπεια να μεταπίπτουν σε πλημμελήματα. Τέλος, σε ό,τι αφορά τον ΚΠΔ η σημαντικότερη αλλαγή αφορά τη σύσταση του Μονομελούς Εφετείου Κακουρηγημάτων, με το άρ. 29 του ν. 4055/2012, έναν ευέλικτο τύπο δικαστηρίου, το οποίο, όμως, με τον προσφάτως ψηφισθέντα ΚΠΔ ουσιαστικά καταργείται, καθόσον όσα αδικήματα θεωρήθηκαν μικρότερης ποινικής απαξίας υπήχθησαν στο Τριμελές Πλημμελειοδικείο, ενώ όσα παρέμειναν κακουρηγήματα υπήχθησαν στο Τριμελές Εφετείο Κακουρηγημάτων.

7.4. Γενικά μέτρα και προτάσεις

7.4.1. Δικαστικοί Λειτουργοί και Δικαστικοί Υπάλληλοι

Στη σημερινή εποχή της γνώσης και της εξειδίκευσης είναι ουτοπικό να αναμένεται από τον ίδιο δικαστή να διαθέτει περίπλοκες γνώσεις σε πεδία όπως τα οικονομικά, το εργατικό δίκαιο, το εταιρικό δίκαιο, ακόμα και την ιατρική. Συχνά ο δικαστής, για να παρακάμψει αυτό το σκόπελο, αναζητά τη γνώμη του εμπειρογνώμονα, πράγμα που και αυτό οδηγεί σε περαιτέρω αναβολές των δικών και συνακόλουθα καθυστερήσεις στην απονομή της δικαιοσύνης. Προτείνεται, επομένως, η καλύτερη εκπαίδευση των δικαστών σε ένα ευρύ πεδίο θεμάτων και η εξειδίκευσή τους στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων κάθε φορά υποθέσεων. Ιδιαίτερη, όμως, έμφαση χρειάζεται να δοθεί στην εκπαίδευση των δικαστών σε θέματα οικονομικής φύσης, σύμφωνα και με τις νέες τάσεις στο δίκαιο, ήτοι ότι οι δικαστικές αποφάσεις έχουν σημαντικές οικονομικές συνέπειες που χρειάζεται να λαμβάνονται υπόψη.

Αντίθετα, ο αριθμός των δικαστών θεωρείται ήδη αρκετά μεγάλος, όπως προκύπτει και από τα συγκριτικά δεδομένα στον ευρωπαϊκό χώρο, όπου η Ελλάδα συγκαταλέγεται στην 9^η θέση (ανάμεσα σε 28 χώρες για τις οποίες υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία) σε ό,τι αφορά τον αριθμό δικαστών ανά κάτοικο (European Justice Scoreboard, 2019). Ως εκ τούτου το προταθέν αυτό μέτρο και από την

Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων (2017) θεωρείται ότι δεν ενδείκνυται για την επίλυση του προβλήματος, καθόσον μόνο δημοσιονομική επιβάρυνση αναμένεται να επιφέρει.

Ωστόσο, επιβάλλεται η στελέχωση των δικαστηρίων με δικαστικούς υπαλλήλους υψηλής κατάρτισης, καθώς και ο επαναπροσδιορισμός των αρμοδιοτήτων τους στα πλαίσια μιας νέας εποχής ψηφιοποίησης των δικαστικών διαδικασιών. Επιπλέον, η πρόσφατη ανακατανομή των οργανικών θέσεων των δικαστικών υπαλλήλων θεωρείται ένα θετικό βήμα για τον εξορθολογισμό της στελέχωσης Υπηρεσιών με μεγαλύτερο φόρτο εργασιών και απομένει να γίνει πράξη.

7.4.2. Μείωση δικαστηριακής ύλης

Ο όγκος και κυρίως το είδος των εκκρεμών προς εκδίκαση υποθέσεων καθιστά αναγκαία τη μείωση της δικαστηριακής ύλης. Πέρα από τους εξωδικαστικούς μηχανισμούς επίλυσης των διαφορών, όπως η διαμεσολάβηση, προτείνονται: **α)** η αποποινικοποίηση ορισμένων αδικημάτων ήσσονος σημασίας, για παράδειγμα η μη κατοχή άδειας οδήγησης ή η ανέγερση αυθαίρετου οικοδομήματος, τα οποία μπορούν να αντιμετωπισθούν με διοικητικά πρόστιμα, **β)** η παραπομπή ορισμένων υποθέσεων στη δικαιοδοσία άλλων φορέων ή ανεξάρτητων αρχών, όπως είναι, για παράδειγμα, οι συμβολαιογράφοι, οι ληξιαρχοί, ειδικές κτηματολογικές επιτροπές, τα επαγγελματικά επιμελητήρια, οι δικηγόροι, **γ)** ο καθορισμός ποσοτικών κριτηρίων στην επιλογή των προς εκδίκαση υποθέσεων, έτσι ώστε μικροδιαφορές να επιλύονται εξωδικαστικά και **δ)** η αύξηση του κόστους προσφυγής στη δικαιοσύνη, ιδιαίτερα για υποθέσεις ήσσονος σημασίας.

Η συζήτηση στρέφεται και στο θέμα του πληθυσμού των δικηγόρων, καθόσον η χώρα βρίσκεται στην 3^η θέση, μεταξύ 28 χωρών, σε ό,τι αφορά τον αριθμό δικηγόρων ανά κάτοικο (European Justice Scoreboard, 2019), με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την αύξηση της δικαστηριακής ύλης (ΕΔΕ, 2017). Σε αυτά τα πλαίσια κρίνεται αρνητικά η ψήφιση της ίδρυσης τέταρτης Νομικής Σχολής στην Πάτρα, ιδιαίτερα μάλιστα αν αυξηθεί ο συνολικός αριθμός εισακτέων φοιτητών.

7.4.3. Χωροταξία και υποδομές

Η συγχώνευση των Ειρηνοδικείων ήταν ένα αρχικό θετικό βήμα για την εκλογίκευση της χωροταξικής οργάνωσης των δικαστηρίων. Προτείνεται η περαιτέρω συγχώνευση Εισαγγελιών, Πρωτοδικείων, Ειρηνοδικείων, ή και η διάσπαση υπερκορεσμένων Πρωτοδικείων ή Εφετείων, πράγμα που θα ανταποκρίνεται στη σύγχρονη σύνθεση του πληθυσμού και την ανάλογη διαμόρφωση των αναγκών του.

Μία άλλη επιτακτική ανάγκη αφορά τη βελτίωση των κτιριακών υποδομών και τη δημιουργία νέων, σύγχρονων και λειτουργικών δικαστικών μεγάρων, έτσι ώστε να αντιμετωπισθούν ζητήματα παλαιότητας κτιρίων, ακατάλληλων για εργαζόμενους, δικηγόρους και πολίτες, καθώς και ελλείψεις αιθουσών για τις ακροαματικές διαδικασίες, ιδιαίτερα πολύπλοκων υποθέσεων.

7.4.4. Διαδικαστικές αλλαγές

Μία άλλη πρόταση αφορά τον περιορισμό των ένδικων μέσων (κυρίως των εφέσεων και αναιρέσεων), με **α)** την κατάργηση αυτής της δυνατότητας (πχ κατά βουλεύματος) (Φορτσάκης, 2014), **β)** τον καθορισμό συγκεκριμένων λόγων άσκησης αυτών (Φορτσάκης, 2014), **γ)** την αύξηση των σχετικών παραβόλων, **δ)** την αποφυγή της ευθυνοφοβίας των ίδιων των δικαστών και της αντιμετώπισης της υπόθεσης στον πρώτο βαθμό, καθώς και **ε)** την εφαρμογή του ίδιου του νόμου (πχ να μην εισάγεται για δεύτερη φορά αίτηση ακύρωσης διαδικασίας για την ίδια υπόθεση, ή να μην εισάγεται αίτηση συγχώνευσης ποινών για αποφάσεις στις οποίες εκκρεμούν εφέσεις, αν δεν υπάρχει προηγουμένως παραίτηση από αυτές).

Έχει, επίσης, προταθεί ο περιορισμός της αιτιολογίας επί αποφάσεων πολιτικής δίκης, κυρίως, όμως, μέσω συνταγματικής αναθεώρησης (Κώνστα, 2016), καθόσον στην πλειονότητα των περιπτώσεων θεωρείται ότι είναι αρκετή μια συνοπτική αιτιολογία με αναφορά στις εφαρμοζόμενες διατάξεις, όπως και στις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Φορτσάκης, 2014).

Στα ίδια πλαίσια προτείνεται η απαγόρευση χορήγησης δεύτερης αναβολής, ενώ σε ό,τι αφορά τα ποινικά δικαστήρια θεωρείται σκόπιμο η έκδοση απόφασης και η καθαρογραφή αυτής, για απλές τουλάχιστον υποθέσεις, να γίνεται επιτόπου, με σύντομες αποφάσεις και με άμεση επίδοση αποσπάσματος (Φορτσάκης, 2014).

Στην ίδια λογική κινείται και η πρόταση για απλοποίηση των διαδικασιών, π.χ. περιορισμός των απορρίψεων αγωγών λόγω αοριστίας με την παροχή δυνατότητας για συμπλήρωσή τους με τις προτάσεις, καθώς επίσης και ο γενικότερος περιορισμός των δικονομικών απαραδέκτων (Φορτσάκης, 2014).

7.4.5. Διοικητική δίκη

Παρόμοιες αλλαγές προτείνονται και στο πλαίσιο της διοικητικής δίκης, όπου το κυριότερο ζητούμενο είναι η ίδια η Διοίκηση να συμμορφώνεται με τις αποφάσεις των Δικαστηρίων και να μην καταφεύγει στην παρελκυστική χρήση των ένδικων μέσων. Προτείνεται, επίσης, η απαγόρευση αναβολής λόγω μη αποστολής φακέλου από τη Διοίκηση, η οποία θα ισοδυναμεί με αποδοχή των ισχυρισμών του διοικουμένου. Τέλος, προτείνεται η δημιουργία ειδικών δικαστηρίων για τις κοινωνικο-ασφαλιστικές και τις πολεοδομικές διαφορές και κυρίως τις φορολογικές (Φορτσάκης, 2014).

7.4.6. Λοιπά μέτρα

Σημαντική βοήθεια στους παράγοντες της απονομής του δικαίου αναμένεται να προσφέρει η ηλεκτρονική κωδικοποίηση της νομοθεσίας, με απώτερο στόχο την εξάλειψη της ασάφειας ως προς το ισχύον δίκαιο, μέσω του εντοπισμού και της κατάργησης ή αναδιατύπωσης αντικρουόμενων διατάξεων.

Τέλος, συνδυαστικά με την εφαρμογή των υπόλοιπων μέτρων, κρίνεται απαραίτητη η επιθεώρηση δικαστών και υπαλλήλων και ο έλεγχος της απόδοσής τους, μέσα από ένα σύστημα πειθαρχικών ποινών, αλλά και επιβραβεύσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα διατριβή επικεντρώθηκε στη διερεύνηση της ανάγκης για επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης ως κρίσιμου παράγοντα για την οικονομική ανάπτυξη της Χώρας. Σε αυτά τα πλαίσια επιχειρήθηκε ο συσχετισμός των σύγχρονων οικονομικών θεωριών και των διεθνών τάσεων με την ελληνική πραγματικότητα, με βάση δεδομένα και στοιχεία που αντλήθηκαν από τον ετήσιο Πίνακα Αποτελεσμάτων της ΕΕ στον Τομέα της Δικαιοσύνης, καθώς και την ετήσια έκθεση Doing Business της Παγκόσμιας Τράπεζας. Στο κεφάλαιο αυτό διενεργείται αρχικά ο έλεγχος των ερευνητικών υποθέσεων και στη συνέχεια παρουσιάζονται τα κυριότερα συμπεράσματα της έρευνας, καθώς επίσης και οι σημαντικότερες προτάσεις διαμόρφωσης πολιτικής.

8.1. Έλεγχος ερευνητικών υποθέσεων διατριβής

Η πρώτη υπόθεση αφορά την επίδραση της αποτελεσματικότητας του δικαστικού συστήματος στην οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας. Η συγκεκριμένη υπόθεση επιβεβαιώνεται μέσα από τη σύγχρονη οικονομική θεωρία, στην οποία κυριαρχεί η άποψη ότι οι θεσμοί (τυπικοί και άτυποι) συνδέονται άμεσα με την οικονομική ανάπτυξη ενός τόπου. Μέσα από ποικίλες έρευνες σε παγκόσμιο επίπεδο και παρά τη διατυπωθείσα κριτική ως προς τα ευρήματα αυτών, κοινή είναι η άποψη ότι μεταξύ των θεσμών με τη μεγαλύτερη επίδραση είναι το δικαιοδοτικό σύστημα μιας χώρας και η συνακόλουθη ταχύτητα στην απονομή της δικαιοσύνης. Μάλιστα έχει δημιουργηθεί ένας ολόκληρος επιστημονικός κλάδος, ήτοι η Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου, που ασχολείται με τις οικονομικές συνέπειες των δικαστικών αποφάσεων, ενώ οι διεθνείς οργανισμοί οικονομικής ανάπτυξης εκπονούν προγράμματα παροχής οικονομικής βοήθειας σε ασθενέστερες χώρες υπό την προϋπόθεση, μεταξύ άλλων, σημαντικών δικαστικών και νομικών μεταρρυθμίσεων.

Η δεύτερη υπόθεση αφορά την έκταση κατανόησης του προβλήματος από την ελληνική πολιτική ηγεσία και τη λήψη των σχετικών μέτρων για την αντιμετώπισή του. Πράγματι, όπως προκύπτει και από τα στοιχεία των διεθνών εκθέσεων προόδου της χώρας, η Ελληνική Πολιτεία φαίνεται να έχει αντιληφθεί το πρόβλημα και έχει προβεί σε μια πληθώρα παρεμβάσεων, νομοθετικών και

άλλων. Ο εκσυγχρονισμός του ελληνικού δικαστικού συστήματος ανταποκρίνεται σε μια βαθύτερη ανάγκη ικανοποίησης του κοινού περί δικαίου αισθήματος, σε μια χώρα όπου η καθυστέρηση στην απονομή της δικαιοσύνης είναι τόσο μεγάλη που καταλήγει σε αρνησιδικία. Ωστόσο, ο συσχετισμός του με την οικονομική ανάπτυξη της Χώρας προέκυψε, κυρίως, από την εξωτερική πίεση των λεγόμενων Θεσμών για μεταρρυθμίσεις, όπως αυτές περιλαμβάνονται στα παρεχόμενα προγράμματα βοήθειας, πράγμα που έχει ως συνέπεια το γρήγορο και ανεπαρκή σχεδιασμό μέτρων, η πρακτική εφαρμογή των οποίων διαφαίνεται δύσκολη έως ανεπιτυχής.

Η τρίτη υπόθεση αφορά την καταλληλότητα των ληφθέντων μέτρων, σε συνδυασμό με τη συμβολή αυτών στη μείωση της αναποτελεσματικότητας του δικαστικού συστήματος. Πράγματι, οι κυριότερες μεταρρυθμίσεις κινούνται προς την κατεύθυνση που προκρίνουν τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη μελέτη των στοιχείων του Πίνακα της ΕΕ, καθώς και της έκθεσης Doing Business. Αφορούν δε, τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων και την ψηφιοποίηση των διαδικασιών, την προσπάθεια για μείωση της δικαστηριακής ύλης, κυρίως με την προσφυγή σε εξωδικαστικούς μηχανισμούς επίλυσης των διαφορών, όπως η διαμεσολάβηση, την απλούστευση των διαδικασιών και τον εκσυγχρονισμό νομοθετημάτων σε κρίσιμους τομείς, όπως η επιχειρηματική αποτυχία. Σύμφωνα, όμως, με τα ίδια στοιχεία, αλλά και όπως προκύπτει από την καθημερινή πρακτική, η αναποτελεσματικότητα του ελληνικού δικαστικού συστήματος διατηρείται σε υψηλά επίπεδα.

Η τέταρτη υπόθεση αφορά ουσιαστικά τους κυριότερους παράγοντες αποτυχίας των μέτρων. Ο πρώτος άξονας σχετίζεται με τη μη συμμόρφωση της ίδιας της διοίκησης με τις αποφάσεις των δικαστηρίων και τη χρήση από αυτή παρελκυστικών τακτικών, όπως είναι οι προσφυγές σε άσκοπα ένδικα μέσα, ή η μη υποβολή φακέλου ως λόγος αναβολής των υποθέσεων, με αποτέλεσμα η Χώρα να εμφανίζει τον υψηλότερο, με διαφορά, στην ΕΕ αριθμό εκκρεμών ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων υποθέσεων. Ο δεύτερος άξονας έχει σχέση με τη νοοτροπία των εμπλεκόμενων στη δικαστική διαδικασία, και ιδιαίτερα των ίδιων των πολιτών, που παρουσιάζουν χαρακτηριστική δικομανία και αποστροφή σε εξωδικαστικές λύσεις των διαφορών τους. Τέλος, ο τρίτος άξονας αφορά τα συμφέροντα και την αντίστοιχη δράση των ομάδων προσοδοθηρίας, με

χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τις αντιδράσεις δικηγόρων και δικαστών στην υποχρεωτικότητα της διαμεσολάβησης.

Η πέμπτη υπόθεση αφορά τα περιθώρια βελτίωσης των ήδη ληφθέντων μέτρων και επιβεβαιώνεται από την έκταση και την ποικιλία των προτεινόμενων αλλαγών και παρεμβάσεων όπως διατυπώθηκαν στα αντίστοιχα κεφάλαια.

8.2. Συμπεράσματα

Η θεωρία των θεσμών ως κυρίαρχη διεθνής τάση έχει επηρεάσει και την ελληνική πραγματικότητα, κυρίως μέσω των απαιτήσεων, των προτροπών και συστάσεων που συμπεριλαμβάνονται στα προγράμματα βοήθειας προς τη Χώρα. Από τη μια, κρίνεται θετικό το γεγονός της λήψης μιας σωρείας μέτρων σε σύντομο χρονικό διάστημα, πράγμα που ανταποκρίνεται στην επιτακτική ανάγκη άμεσης αντιμετώπισης του προβλήματος, ενώ, από την άλλη, είναι αποθαρρυντική η πληθώρα των τροποποιήσεων αυτών, πράγμα που καταδεικνύει την αδυναμία εφαρμογής των μέτρων.

Από τις θεσμοθετημένες μεταρρυθμίσεις ως η πιο αποτελεσματική για την επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης κρίνεται η χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας σε όλα τα επίπεδα και τις εκφάνσεις του δικαστικού συστήματος, με την ολοκλήρωση και κυρίως τη χρήση των προγραμματισμένων έργων. Κρίσιμοι παράγοντες για την επιτυχία αυτού του φιλόδοξου έργου, που αναμένεται να αλλάξει ριζικά τον τρόπο λειτουργίας του δικαστικού συστήματος και να αυξήσει σημαντικά την αποδοτικότητά του, φαίνονται να είναι η εξασφάλιση της απαιτούμενης χρηματοδότησης, η ευελιξία στη χρήση του και η ενδεχόμενη αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου ώστε να είναι δυνατή η πλήρης εκμετάλλευση των δυνατοτήτων της τεχνολογίας.

Σε ό,τι αφορά την καθιέρωση της μεθόδου της διαμεσολάβησης η πρόβλεψη είναι αρνητική, καθόσον το χαμηλό κόστος πρόσβασης στην ελληνική δικαιοσύνη, αλλά και η κουλτούρα των πολιτών λειτουργούν αποτρεπτικά ως προς τη χρήση της για την επίλυση των ιδιωτικών διαφορών. Το κυριότερο, όμως, πρόβλημα είναι η αρνητική στάση δικηγόρων και δικαστών, που με αφορμή τις προβλέψεις για την υποχρεωτικότητα της μεθόδου σε ορισμένες υποθέσεις και με έρεισμα την αντίστοιχη απόφαση της Διοικητικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου έχουν υποσκάψει την εφαρμογή του νέου νόμου 4512/2018.

Ο Πτωχευτικός Κώδικας σε συνδυασμό με το νόμο για την εξωδικαστική ρύθμιση οφειλών επιχειρούν να επιλύσουν το πρόβλημα της επιχειρηματικής αποτυχίας με τρόπο φιλικό προς τον οφειλέτη, σε εναρμόνιση με τις διεθνείς τάσεις και πρακτικές και με απώτερο στόχο τη γρηγορότερη αποδέσμευση παραγωγικών πόρων και την εκ νέου χρήση τους με πιο αποτελεσματικό τρόπο. Βασικά σημεία αποτελούν η επιτάχυνση των διαδικασιών, η ενίσχυση της εξυγιαντικής λειτουργίας του πτωχευτικού δικαίου και κυρίως η παροχή δεύτερης ευκαιρίας στον καλόπιστο οφειλέτη. Ως κύριοι παράγοντες επιτυχίας της ρύθμισης κρίνονται, πέρα από την απλούστευση των διαδικασιών, η εξισορρόπηση των συμφερόντων πιστωτών και οφειλετών, καθώς και η αποφυγή χρήσης των ευεργετικών διατάξεων του νόμου ως παρελκυστικών τακτικών από κακόπιστους οφειλέτες ή και πιστωτές.

Τέλος, παρά τις φιλόδοξες προσπάθειες για επίσπευση των διαδικασιών και συμμόρφωση της Διοίκησης με τις αποφάσεις της Δικαιοσύνης, οι τροποποιήσεις των Κωδίκων κρίνονται αλυσιτελείς, κυρίως λόγω έλλειψης της ανάλογης πολιτικής βούλησης.

8.3. Προτάσεις

Οι θεσμοθετημένες μεταρρυθμίσεις χρειάζονται χρόνο για να εφαρμοστούν στην πράξη και να γίνει αντιληπτή η αλλαγή. Πέρα από πιθανά προβλήματα χρηματοδότησης, προκύπτουν θέματα που αφορούν την αλλαγή νοοτροπίας των εμπλεκομένων στη δικαστική διαδικασία. Σύμφωνα με τη θεωρία των άτυπων θεσμών, η αλλαγή της νοοτροπίας προκύπτει μέσα από μία εξαιρετικά αργή διαδικασία μάθησης. Για την επιτάχυνσή της χρειάζεται η συσπείρωση μεγάλου αριθμού ατόμων που ενστερνίζονται την αλλαγή, καθώς και ο αποτελεσματικός σχεδιασμός των αντίστοιχων τυπικών θεσμών, έτσι ώστε να αυξηθεί η ωφέλεια από τη συγκεκριμένη μεταβολή. Επομένως, βασικός παράγοντας επιτυχίας των μεταρρυθμίσεων είναι η ειλικρινής προσπάθεια της Πολιτείας για αύξηση της αποτελεσματικότητας και της ελκυστικότητας των προτεινόμενων μεταρρυθμίσεων, μέσω ανάλογων κινήτρων και κυρώσεων.

Σε αυτά τα πλαίσια, από τα ήδη προταθέντα στην παρούσα διατριβή μέτρα ως κυριότερα από αυτά, προς την κατεύθυνση της επιτάχυνσης των δικαστικών διαδικασιών, προκρίνονται τα εξής:

1) Η επίσπευση των διαδικασιών για τη χρήση των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και Επικοινωνίας στη δικαστηριακή πρακτική, μέσα από τη γόνιμη συνεργασία με τους τελικούς χρήστες και την ανάληψη πρωτοβουλιών επιμόρφωσης αυτών στις νέες τεχνολογίες.

2) Η προώθηση του θεσμού της διαμεσολάβησης, μέσω συνεχούς ενημέρωσης, η επέκτασή του και σε υποθέσεις διοικητικής ή φορολογικής φύσης, η ενίσχυση της υποχρεωτικότητας, σε συνδυασμό, όμως, με τη δυνατότητα ο ρόλος του διαμεσολαβητή να μπορεί να αναλαμβάνεται και από συνταξιούχους δικαστικούς.

3) Σε ό,τι αφορά την πτώχευση, η ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του εισηγητή και η αποτελεσματική λειτουργία του θεσμού του διαχειριστή αφερεγγυότητας.

4) Η παραπομπή της επίλυσης ορισμένων υποθέσεων στη δικαιοδοσία άλλων φορέων ή ανεξάρτητων αρχών (για παράδειγμα, συμβολαιογράφων, ληξίαρχων, ειδικών κτηματολογικών επιτροπών).

5) Η εντατική εκπαίδευση των εμπλεκόμενων στη δικαστική διαδικασία, κυρίως των δικαστικών λειτουργών, των υπαλλήλων, αλλά και των δικηγόρων ή άλλων επαγγελματιών, όπως οι διαχειριστές αφερεγγυότητας. Ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια οι αλλαγές είναι καταγιστικές και τα εργαλεία που προσφέρονται στη δικαστική διαδικασία είναι ποικίλα και περίπλοκα. Ωστόσο, χωρίς την κατάλληλη επιμόρφωση, καθώς και την ανάπτυξη ειδικών δεξιοτήτων, οι εμπλεκόμενοι αδυνατούν να κάνουν χρήση αυτών ή τα χρησιμοποιούν στρεβλά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγγελέτου Β. (2019), “«Τρέχει» ο εξωδικαστικός – Μειώθηκαν στο μισό τα δικαιολογητικά”, ανακτήθηκε στις 4-4-2019 από <https://www.insider.gr/oikonomia/epiheiriseis/110287/trehei-o-exodikastikos-meiiothikan-sto-miso-ta-dikaiologitika>

Αυγητίδης Δ. Κ. (2018), “Η απαλλαγή του οφειλέτη φυσικού προσώπου ως δεύτερη ευκαιρία”, Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου, 495-504

Γιαννόπουλος Π. Σ. (2018), “Η υποχρεωτική προδιαδικασία διαμεσολάβησης υπό το ν. 4512/2018-Ερμηνευτικά ζητήματα υπό το πρίσμα του δικονομικού δικαίου: μια πρώτη καταγραφή”, Αρμενόπουλος 2018 1, 1-19

Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών (2019), “Σε λειτουργία η ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων στο Πρωτοδικείο Αθηνών”, ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από

<https://www.lawspot.gr/nomika-nea/se-leitoyrgia-i-ilektroniki-katathesi-dikografon-sto-protodikeio-athinon>

Ένωση Δικαστών και Εισαγγελέων (Σεπτ. 2017), “Μελέτη – Πρόταση για την Δικαστική Μεσολάβηση”, διαθέσιμη στο σύνδεσμο <http://ende.gr/wp-content/uploads/2017/10/%CE%95%CE%94%CE%95-%CE%9C%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CC%81%CF%84%CE%B7-%CE%94%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CC%81-%CE%9C%CE%B5%CF%83%CE%BF%CE%BB%CE%B1%CC%81%CE%B2%CE%B7%CF%83%CE%B7.pdf>

Επιτροπή ΕΕ (2007), “Εξάλειψη του στίγματος της επιχειρηματικής αποτυχίας - για μια πολιτική παροχής δεύτερης ευκαιρίας - Εφαρμογή της σύμπραξης της Λισσαβόνας για την ανάπτυξη και την απασχόληση», Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, Βρυξέλλες, 5-10-2007, COM(2007) 584 τελικό, ανακτήθηκε στις 21-4-2019 από <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0584&from=EL>

Καραμέρος Σ. Ν. (2018), “Ερμηνευτικά ζητήματα του θεσμού της υποχρεωτικής διαμεσολαβήσεως ως προς τις μορφές περαιώσεως της διαδικασίας, τα προσόντα του διαμεσολαβητή και την αμοιβή του (ν. 4512/2018)”, Αρμενόπουλος 2018 1, 20-32

Κολλίντζας Τ. σε συνεργασία με τον Κων/νο Τσουκαλά (2011), “Θεωρία Οικονομικής Ανάπτυξης”, Εκδόσεις Κριτική ΑΕ-Επιστημονική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1^η έκδοση

Κώνστα Ε. (2016), “Επιτάχυνση και Απονομή Δικαιοσύνης”, ανακτήθηκε στις 31/5/2019 από http://dikastis.blogspot.com/2016/05/blog-post_24.html

Μάζης Π. (2018), “Η νέα ρύθμιση του θεσμού της διαμεσολάβησης (άρθρα 178-206 ν.4512/2018)”, ΕλλΔνη 2/2018(59), 356-367

Μάνδρου Ι. (2017), “Διαμεσολάβηση στα χαρτιά”, ανακτήθηκε στις 12/4/2019 από <http://www.kathimerini.gr/918594/article/epikairothta/ellada/diamesolavhsh-sta-xartia>

Μουζάκη Δ. (2018), “Υποχρεωτική προσφυγή στην διαμεσολάβηση και δικαίωμα δικαστικής προστασίας – Προσεγγίσεις ευρωπαϊκού, γαλλικού, ελληνικού και αγγλικού δικαίου με αφορμή την υπ’ αρ. 34/2018 απόφαση της Διοικητικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου”, Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας, 257-280

Μποροδήμος Π. (2018), “Ιδιωτική Διαμεσολάβηση - Η Αρχή της Υποχρεωτικότητας... στη Συναίνεση”, ανακτήθηκε στις 22/6/2018 από <http://ende.gr/%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%B%CE%AE-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CF%83%CE%BF%CE%BB%CE%AC%CE%B2%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%B7-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AE-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%85/>

Μπρούσαλη Δ. (2018), “Διχασμός στους δικαστές για τη διαμεσολάβηση- Η ΕΔΕ με ανυπόγραφη ανακοίνωση καλεί σε αποχή για τις 15 Ιανουαρίου”, ανακτήθηκε στις 22/6/2018 από <http://www.fmvoice.gr/index.php/epikairothta/koinonia/item/182874-dixasmos-stous-dikastes-gia-ti-diamesolavisi-i-edeme-anypografi-anakoinosi-kalei-se-apoxi-gia-tis-15-ianouariou>

Ολομέλεια Προέδρων Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδος (2018), “ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ-ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ, Έναρξη λειτουργίας της ηλεκτρονικής κατάθεσης δικογράφων στα διοικητικά δικαστήρια”, ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από <https://portal.olomeleia.gr/el/news/%CF%84%CF%81%CE%AF%CF%84%CE%B7-2952018-%CE%AD%CE%BD%CE%B1%CF%81%CE%BE%CE%B7-%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%AC%CF%86%CF%89%CE%BD-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC>

Ορφανίδου Μ. (2017), “Ο μηχανισμός εξωδικαστικής ρύθμισης οφειλών επιχειρήσεων κατά τον Ν4469/2017”, ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ, τεύχος 121

Παναγιώτου Π. Κ. (2018), “Συμφωνίες αναδιάρθρωσης χρεών για διάσωση της επιχείρησης στην προπρωχευτική διαδικασία εξυγίανσης και ειδικής εκκαθαριστικής διαχείρισης”, Νομικό Βήμα, 66(2), 169-191

Paulus, C.G., Ποταμίτης, Σ., Ρόκας, Α. Ν. και I. Tirado (2015), “Το Πτωχευτικό Δίκαιο ως ένας από τους βασικούς πυλώνες της οικονομίας της αγοράς, Κριτική επισκόπηση του ελληνικού Πτωχευτικού Δικαίου”, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών, τεύχος 230, 1065-1083

Παπαδημόπουλος Ι. (2018), “Η πιθανολόγηση της βιωσιμότητας μη κερδοφόρας επιχείρησης στο πλαίσιο της προπρωχευτικής διαδικασίας εξυγίανσης”, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών, Νομική Βιβλιοθήκη, 981επ.

Πατρώνης Β. (2015), “Ελληνική Οικονομική Ιστορία”, Ελληνικά Ηλεκτρονικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα, www.kallipos.gr, ISBN: 978-960-603-316-2

Πελαγίδης Θ. (2015), “Ανάλυση της Ελληνικής Οικονομίας”, Ελληνικά Ηλεκτρονικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα, www.kallipos.gr, ISBN: 978-960-603-019-2

Πελαγίδης, Θ. και Μ. Μητσόπουλος (2006), "Ανάλυση της Ελληνικής Οικονομίας: Η προσοδοθηρία και οι μεταρρυθμίσεις", Αθήνα: Παπαζήσης

Πεσμαζόγλου Β. (2015), "Πολιτική Οικονομία της Ανάπτυξης", Ελληνικά Ηλεκτρονικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα, www.kallipos.gr, ISBN: 978-960-603-077-2

Πιτέλης Χ. (1998), "Οικονομικοί Θεσμοί, Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και Οικονομική Πολιτική" εκδόσεις Τυπωθήτω Γιώργος Δάρδανος, Αθήνα, ανατύπωση Φεβ. 2004

Ποδηματά Ε. Ν. (2018), "Υποχρεωτική διαμεσολάβηση (Ν 4512/2018 άρθρ. 178-206) – Ο θεσμός αντιμετώπισης με τα δίκαιοκρατικά όριά του: το δικαίωμα πρόσβασης στην δικαιοσύνη και το κοινωνικό αγαθό της νομιμότητας", Ψηφιακή Νομική Βιβλιοθήκη, Εφαρμογές Αστικού Δικαίου, 817 επ.

ΣΕΒ (2017), "Η επιτάχυνση της απονομής δικαιοσύνης κρίσιμος παράγοντας προσέλκυσης επενδύσεων", Οικονομία & Επιχειρήσεις, Special Report Απονομή Δικαιοσύνης, μελέτη διαθέσιμη στο σύνδεσμο http://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/SPECIAL_REPORT_14_6_2017.pdf

ΣΕΒ (2019), "Δεύτερο καμπανάκι για τη «δεύτερη ευκαιρία»", Οικονομία & Επιχειρήσεις, Special Report Πτωχευτικό και Προ-πρωχευτικό Δίκαιο II, μελέτη διαθέσιμη στο σύνδεσμο http://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/52151/SPECIAL%20REPORT_PTOXE_YTIKO_DIKAI0_30.5.2019.pdf

Σκαλίδη Χ. Ε. (2017), "Η αναμόρφωση της προπρωχευτικής διαδικασίας εξυγίανσης με τον Ν 4446/2016", Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών, 755-765

Τέλλης Ν. (2018), "Οι πρόσφατες νομοθετικές παρεμβάσεις στο Πτωχευτικό Δίκαιο", Επισκόπηση Εταιρικού Δικαίου, 365-398

Τσάκλογλου, Π., Οικονομίδης, Γ., Παγουλάτος, Γ., Τριαντόπουλος Χ. και Φιλιππόπουλος Α. (2016), "Πώς έφτασε η Ελλάδα στα Μνημόνια;", Αθήνα: διαΝΕΟσις, απόσπασμα από τη μελέτη "Ένα νέο αναπτυξιακό μοντέλο για την ελληνική οικονομία και η μετάβαση σ' αυτό", διαθέσιμο στο σύνδεσμο https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonia/

ΥΔΑΔ (2018), "Μνημόνιο συνεργασίας μεταξύ των υπουργών ΔΔΑΔ Σταύρου Κοντονή και ΨΗΠΤΕ, Νίκου Παππά για τον εκσυγχρονισμό της δικαστικής διαδικασίας μέσω των ψηφιακών τεχνολογιών", δελτίο τύπου,

ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από
<http://www.ministryofjustice.gr/site/el/E%CE%9D%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%A9%CE%A3%CE%97/%CE%94%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%B1%CE%A4%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%85/tabid/141/itemid/2957/amid/532/.aspx>

ΥΔΔΑΔ (2018), “Ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων σε όλα τα Διοικητικά Δικαστήρια της χώρας”, δελτίο τύπου, ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από
<http://www.ministryofjustice.gr/site/el/%CE%91%CE%A1%CE%A7%CE%99%CE%9A%CE%97/tabid/64/itemid/3007/amid/532/.aspx>

ΥΔΔΑΔ (2018), “Παρουσίαση εφαρμογής ηλεκτρονικής κατάθεσης δικογράφων”, δελτίο τύπου, ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από
<http://www.ministryofjustice.gr/site/el/E%CE%9D%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%A9%CE%A3%CE%97/%CE%94%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%B1%CE%A4%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%85/tabid/141/itemid/3018/amid/532/.aspx>

ΥΔΔΑΔ (2019), “Παρουσίαση του Ολοκληρωμένου Συστήματος Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων Πολιτικής και Ποινικής Δικαιοσύνης”, δελτίο τύπου, ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από
<http://www.ministryofjustice.gr/site/el/E%CE%9D%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%A1%CE%A9%CE%A3%CE%97/%CE%94%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%B1%CE%A4%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%85/tabid/141/itemid/3155/amid/532/.aspx>

Υπ’ αρ. 34/2018 Πρακτικά και Απόφαση Διοικητικής Ολομέλειας Αρείου Πάγου, διαθέσιμο στο σύνδεσμο
<https://drive.google.com/file/d/1AUBOpwCeaTKSPcQv9kn8GzIBIsbx1g2w/view>

Φορτσάκης Θ. Π. (2014), “Η επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης”, ανακτήθηκε στις 31/5/2019 από
<https://www.hba.gr/5Ekdosis/UpIPDFs/sylltomos14/563-574%20Fortsakis%202014.pdf>

Φώτου Κ. (2018), “Οι περιπέτειες της διαμεσολάβησης στην Ελλάδα”, Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας, τόμος 72, τεύχος 1630, 851-866

Χατζής Α. Ν. (2008), “«Το Δίκαιο των Βιβλίων και το Δίκαιο της Πράξης» Η Πτώση του Νομικού Φορμαλισμού και η Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου”, Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου 7(2): 250-263 (2012)

Χατζής Α. Ν. (2012), “Το Δίκαιο ως Εργαλείο Μείωσης του Κόστους των Συναλλαγών: Το Θεώρημα του Coase και η Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου”, στο Ο Ρόλος της Δικαιοσύνης στην Άσκηση της Επιχειρηματικής Δραστηριότητας, Επιμ. Πόπη Καλαμπούκα-Γιαννοπούλου, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 31-59

Χατζής Α. Ν. (2015), “Οι θεσμικές προϋποθέσεις για την οικονομική ανάπτυξη-12 ερωτήματα με Αναφορά την Ελλάδα”, στο Οικονομικές Διαστάσεις της Συνταγματικής Αναθεώρησης σε Συνθήκες Κρίσης, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων / Γραφείο Προϋπολογισμού του Κράτους στη Βουλή, 2015, σελ. 65-78

Χατζής Α. Ν. (2019), “Δημιουργώντας ένα θεσμικό πλαίσιο για την οικονομική ανάπτυξη”, Αθήνα: ΚΕΦΙΜ, μελέτη διαθέσιμη στο σύνδεσμο <https://www.kefim.org/agenda-2021-el/>

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Acemoglu, D. & J. A. Robinson (2012), “Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty”, New York, Random House

Acs, Z.J. and S. Laszlo (2007), “Entrepreneurship, economic growth and public policy”, *Small Business Economics* 28 (2), 109–122

Ahlstrom, D. & G. Bruton (2004), “Turnaround in Asia: Laying the foundation for understanding this unique domain”, *Asia Pacific Journal of Management*, 21: 5–24

Andrade, A. and L. A. Joia (2012), “Organizational Structure and ICT Strategies in the Brazilian Judiciary System”, *Government Information Quarterly* 29: S32–42

Armour, J. and D. Cumming (2008), “Bankruptcy law and entrepreneurship”, *American Law and Economics Review* 10 (2), 303–350

Ayotte K. (2007), “Bankruptcy and entrepreneurship: The value of a fresh start”, *Journal of Law, Economics and Organization*, 23, 161–185

Busenitz, L., Gomez, C. & J.W. Spencer (2000), «Country institutional profiles: unlocking entrepreneurial phenomena», *Academy of Management Journal* 43 (5), 994–1003

Baruch Bush R. A. and J. P. Folger (2012), "Mediation and Social Justice: Risks and Opportunities", *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, vol. 27:1

Bebchuk L. (2000), "Using options to divide value in corporate bankruptcy", *European Economic Review*, 44, 829–843

Bebchuk L. (2002), "Ex ante costs of violating absolute priority in bankruptcy", *Journal of Finance* 57 (1), 445-460

Berkowitz J. and M. White (2004), "Bankruptcy and small firms' access to credit", *RAND Journal of Economics* 35, 69-84

Broadie M., Chernov M. and S. Sundaresan (2007), "Optimal debt and equity values in the presence of Chapter 7 and Chapter 11", *Journal of Finance* 62 (3), 1341-1377

Canada Department of Justice (2015), "Dispute Resolution Reference Guide", accessed 12-4-2019 from <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/dprs-sprd/res/drrg-mrrc/intro.html>

Chang H.-J. (2011), "Institutions and Economic Development: Theory, Policy and History", *Journal of Institutional Economics*, 7:4, 473-498

Coase R. H. (Nov., 1937), "The Nature of the Firm", *Economica*, vol. 4, pp. 386-405

Coase R. H. (Oct., 1960), "The Problem of social cost", *Journal of Law & Economics*, vol. 3, no.1, pp. 1-44

Colville M. (2012), "The Inefficiencies of the Greek Legal System", *Lehigh Preserve* 2012: 12-22

Contini, F. and M. Fabri (2003), "Judicial Electronic Data Interchange in Europe", in *Judicial Electronic Data Interchange in Europe: Applications, Policies and Trends*, edited by Francesco Contini and Marco Fabri, Bologna: Lo Scarabeo, pp. 1–26

Daniels, J. R. and M. Trebilcock (2004), "The Political Economy of Rule of Law in Developing Countries", *Michigan Journal of International Law*, vol. 26, issue 1

Deligiannis A. (2017), "Open Justice Prerequisites: ICT Use and Acceptance in the Greek Justice System", *Revue Internationale de droit des donnees et du numerique*, vol. 3

Doing Business, 2019, accessed 22-5-2019 from https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf

European Justice Scoreboard, 2019, accessed 22-5-2019 from https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/justice_scoreboard_2019_en.pdf

Fersini, E., Messina, E., Archetti, F. and M. Cislighi (2013), "Semantics and Machine Learning: A New Generation of Court Management Systems", in Knowledge Discovery, Knowledge Engineering and Knowledge Management, edited by Ana Fred, Jan L.G. Dietz, Kecheng Liu, and Joaquim Filipe. Berlin: Springer-Verlag Berlin Heidelberg, pp. 382–98

Genn H. (2013), "What Is Civil Justice For? Reform, ADR, and Access to Justice", Yale Journal of Law & the Humanities: vol. 24: iss. 1, article 18

Georgellis, Y. & H. H. Wall (2002), "Entrepreneurship and the policy environment", Working paper No. 2002-019A, Federal Reserve Bank of St. Louis

Haggard, S., MacIntyre, A. and L. Tiede (2008), "The Rule of Law and Economic Development", Annual Review of Political Science, 11:205-34

Halliday, T.C. & B.G. Carruthers (2007), "The recursivity of law: Global norm making and national lawmaking in the globalization of corporate insolvency regimes", American Journal of Sociology, 112, 1135–1202

Hamao, Y., Mei, J. & Y. Xu (2002), "Idiosyncratic risk and creative destruction", Paper presented at The Ohio State University, Columbus, OH

Hanseth, O. and K. Lyytinen (2010), "Design Theory for Dynamic Complexity in Information Infrastructures: The Case of Building Internet", Journal of Information Technology 25: 1–19

Helmke, G. & S. Levitsky (Dec., 2004), "Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda", Perspectives on Politics, vol. 2, no. 4, pp. 725-740

Hotchkiss, E.S., John, K., Thorburn, K. S. and R. M. Mooradian (2008), "Bankruptcy and the Resolution of Financial Distress", available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1086942> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1086942>

Lanzara G. F. (1998), "Self-Destructive Processes in Institution Building and Some Modest Countervailing Mechanisms", *European Journal for Political Research* 33: 1–39

Lanzara G. F. (2014), "The Circulation of Agency in Judicial Proceedings: Designing for Interoperability and Complexity", in *The Circulation of Agency in E-Justice: Interoperability and Infrastructures for European Transborder Judicial Proceedings*, edited by Francesco Contini and Giovan Francesco Lanzara, Dordrecht: Springer, pp. 3–32.

La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. and R. W. Vishny (1998), "Law and Finance", *Journal of Political Economy*, vol. 106, no. 6

La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. and R. W. Vishny (1999), "The Quality of Government", *Journal of Law Economics and Organisation*, 15:222-79

La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F. and A. Shleifer (2008), "The Economic Consequences of Legal Origins", *Journal of Economic Literature*, 46(2): 285-332

Lee, S. H., Peng, M.W. & J. B. Barney (2007), "Bankruptcy law and entrepreneurship development: a real options perspective", *Academy of Management Review*, vol. 32, no. 1, 257–272.

Lee, S.-H., Yamakawa, Y., Peng, M.W. and J. B. Barney (2010), "How do bankruptcy laws affect entrepreneurship development around the world?", *J. Bus. Venturing*, doi:10.1016/j.jbusvent.2010.05.001

LoPucki, L. & J. Doherty (2002), "Why are Delaware and New York bankruptcy reorganizations failing?", *Vanderbilt Law Review*, 55, 1933–1985

Lupo, G. and J. Bailey (2014), "Designing and Implementing e-Justice Systems: Some Lessons Learned from EU and Canadian Examples", *Laws* 2014, 3, 353–387; doi:10.3390/laws3020353

McGrath R.G. (1999), "Falling forward: real options reasoning and entrepreneurial failure", *Academy of Management Review* 24, 13-30

Malthus T.R. (1826), "An Essay on the Principle of Population: A View of its Past and Present Effects on Human Happiness: with an Inquiry into Our Prospects Respecting the Future Removal or Mitigation of the Evils which It Occasions", 6th edition, London: John Murray, ανακτήθηκε στις 6/1/2018 από <http://www.econlib.org/library/Malthus/malPlong.html>

Marshall, Alfred (1920). *Principles of Economics*. An introductory volume (8th ed.). London: Macmillan.

Messick R. E. (Feb., 1999), "Judicial Reform and Economic Development: A Survey of the Issues", *The World Bank Research Observer*, vol. 14, no. 1, pp. 117-136

Mitsopoulos, M. & T. Pelagidis (2010), "Greek Appeals Courts' Quality Analysis and Performance", *European Journal of Law and Economics* 30: 17–39

Mohr, R. and F. Contini (2011), "Reassembling the Legal: 'The wonders of modern science' in court-related proceedings", *Griffith Law Review* 20: 994–1019

North D. C. (1981), "Structure and Change in Economic History", Norton, London & New York

North D. C. (1990), "Institutions, Institutional Change and Economic Performance", Cambridge, Cambridge University Press

North D. C. (1993), "The New Institutional Economics and Development", *Economic History* 9309002, University Library of Munich, Germany

North D. C. (1996), "Economic Performance Through Time: The Limits to Knowledge", *Economic History* 9612004, University Library of Munich, Germany

Papaioannou E. (2011), "The Injustice of the Justice System" (working paper)

Papaioannou, E. & S. Karatza (2017), "The Greek System: Collapse and Reform" in *Beyond Austerity: Reforming the Greek Economy*. Costas Meghir, Christopher A. Pissarides, Dimitri Vayanos & Nikolaos Vettas, eds. MIT Press, pp. 519-587

Peng, M.W., Sun, S.L., Pinkham, B. and H. Chen (2009), "The institution-based view as a third leg in a strategy tripod", *Academy of Management Perspectives* 23 (4), 63–81

Peng, M.W., Yamakawa, Y. and S.-H. Lee (2010), "Bankruptcy laws and entrepreneur-friendliness", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 34 (3), 517–530

Pinheiro A.C. (1996), "Judicial System Performance and Economic Development", paper prepared for the seminar Economic Growth, Institutional Quality and the Role of Judicial Institutions, IRIS, University of Maryland, Washington, D.C., December 5-6, 1996, ανακτήθηκε στις 31/10/2018 από

<https://bibliotecadigital.fgv.br/dspace/bitstream/handle/10438/12301/000087381.pdf>

Pistor, K., Raiser, M. and S. Gelfer (2000), "Law and Finance in Transition Economies", *Economics of Transition*, vol. 8 (2), 325-368

Posner R. A. (2008), "Creating a Legal Framework for Economic Development." *World Bank Research Observer* 13(1): 1-11

Posner R. A. (2014), "Economic Analysis of Law", *Walters Kluwer Law & Business*, 9th ed.

Pound R. (1910), "Law in Books and Law in Action", *American Law Review* 44:12-36

Reuben R. C. (2000), "Constitutional Gravity: A Unitary Theory of Alternative Dispute Resolution and Public Civil Justice", *47 UCLA L. Rev.* 949

Santos A. (2006), "The World Bank's Uses of the 'Rule of Law' Promise in Economic Development", in *The New Law and Economic Development: A Critical Appraisal* 253-300 (David Trubek & Alvaro Santos eds., New York: Cambridge University Press)

Schumpeter J. (1942), "Capitalism, Socialism and Democracy", New York: Harper

Sen A. (Dec., 1983), "Development: Which Way Now?", *The Economic Journal*, volume 93, issue 372 , pp. 745-762

Sgubini, A., Prieditis, M. and A. Marighetto (2004), "Arbitration, Mediation and Conciliation: differences and similarities from an International and Italian business perspective", ανακτήθηκε στις 12/4/2019 από <https://www.mediate.com/articles/sgubinia2.cfm>

Smith A. (1776), "An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations", *Adam Smith.org*, ISBN 1-4043-0998-5

Velicogna M. (2007), "Justice Systems and ICT. What can be learned from Europe?", *Utrecht Law Review* 3 (2007): 129-47

Weil D. N. (2009), "Οικονομική Μεγέθυνση", μτφρ. Αναστασία Λαμπροπούλου, εκδόσεις Π.Χ. Πασχαλίδης *Broken Hill Publishers Ltd* (2013)

White S. (2001), "Bankruptcy and small business", *Regulation* 24, 18-20

White S. (2004), "Stakeholders, structure, and the failure of corporate governance reform initiatives in post-crisis Thailand", *Asia Pacific Journal of Management*, 21:103–122

Williamson O.E. (1975), "Markets and Hierarchies", Free Press, New York

Williamson O.E. (1985), "The Economic Institutions of Capitalism", Free Press, New York

Williamson O.E. (Sep., 2000), "The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead", *Journal of Economic Literature*, vol. 38, no. 3, pp. 595-613

Xatzis A. N. (2018), "Greece's institutional trap", *Manage Decis Econ*.39:838-845. <https://doi.org/10.1002/mde.2970>

Yong-Shik L. (2017), "General Theory of Law and Development", *Cornell International Law Journal*, vol. 50, no.3, article 2

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ ΑΠΟ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

«Ψηφιακή Δικαιοσύνη», ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από <http://www.ministryofjustice.gr/site/el/%CE%91%CE%A1%CE%A7%CE%99%CE%9A%CE%97.aspx>

«ΠΟΛΥΕΤΕΣ ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ 2014-2018», ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από <http://www.ministryofjustice.gr/site/LinkClick.aspx?fileticket=dR0np-sjSOQ%3d&tabid=253>

«Σχέδιο Δράσης για την Ηλεκτρονική Δικαιοσύνη και τη Διοικητική Αναβάθμιση», ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από <http://www.ministryofjustice.gr/site/LinkClick.aspx?fileticket=ENzZ1R6Y5fs%3d&tabid=253>

«ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τέταρτο τμήμα) της 18ης Μαρτίου 2010, στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-317/08 έως C-320/08», ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:62008CJ0317&from=EN>

«ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πρώτο τμήμα) της 14ης Ιουνίου 2017, στην υπόθεση C-75/16», ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=0C5DDC2813F5B29477AF172C70BB5345?text=&docid=1917>

«ΟΔΗΓΙΑ 2008/52/ΕΚ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 21ης Μαΐου 2008, για ορισμένα θέματα διαμεσολάβησης σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις», ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:136:0003:0008:EL:PDF>

«ΟΔΗΓΙΑ 2013/11/ΕΕ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 21ης Μαΐου 2013 για την εναλλακτική επίλυση καταναλωτικών διαφορών και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 και της οδηγίας 2009/22/ΕΚ (οδηγία ΕΕΚΔ)», ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0011&from=el>

«Πρόταση ΟΔΗΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ για τα πλαίσια προληπτικής αναδιάρθρωσης, τη δεύτερη ευκαιρία και μέτρα για την αύξηση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών αναδιάρθρωσης, αφερεγγυότητας και απαλλαγής, καθώς και για την τροποποίηση της οδηγίας 2012/30/ΕΕ», Στρασβούργο, 22.11.2016 COM (2016) 723 final, ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016PC0723&from=EL>

«ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ της 12.3.2014 για μια νέα προσέγγιση για την επιχειρηματική αποτυχία και την αφερεγγυότητα (Σύσταση C-2014/1500 final)», ανακτήθηκε στις 21/3/2019 από file:///C:/Users/%CF%85/Downloads/c_2014_1500_el.pdf

ΝΟΜΟΙ-ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ-ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

2735/1999, 3588/2007 (ΠτΚ), 3869/2010, 3898/2010, 3900/2010, 3979/2011, 3994/2011, 4013/2011, 4043/2012, 4055/2012, 4072/2012, 4172/2013, 4198/2013, 4335/2015, 4336/2015, 4411/2016, 4440/2016, 4446/2016, 4469/2017, 4472/2017, 4512/2018, 4549/2018, 4587/2018, ΥΑ 70330/2015 οικ. (ΦΕΚ Β. 1421/9.7.2015), ΥΑΠ/Φ.40.4/1/989/12 (ΦΕΚ 1301 Β/12-4-2012), ΠΔ 25/2014, ΠΔ 133/2016, ΠΟΛ 1223/2017

Η υπ' αριθμ. πρωτ. 28253/31-3-2017 εγκύκλιος του Τμήματος Διαχείρισης και Παρακολούθησης Συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων της Διεύθυνσης Οικονομικών Υπηρεσιών της Γενικής Διεύθυνσης Οικονομικών Υπηρεσιών, Διοικητικής Υποστήριξης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης του ΥΔΔΑΔ (ΑΔΑ: 66ΣΥΩ-2ΦΗ)